

క్రియలో ఫొద్దు

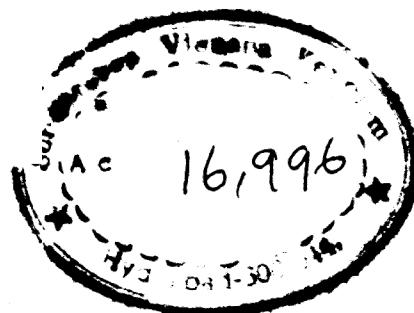
ఎ.రచ్చగోపాల, వాయిద్ధాలు

శ్రవం ముద్రణ :
పెస్టంయ 1871.

C- 6480
808.1948.27

పేఠ : నాలుగు రూపాయలు.

ముద్రణ :
శ్రీ కళా వ్రింటర్స్,
83, శెక్చార్యోద,
మద్రాస - 33.

అంకితం

వన్న ఆల్రారు శుద్ధుగా సెంచి

విచ్యుతాద్ధుకు చెప్పిపుచ్చిత -

నా సామరీమణి

బొల్లిని కాంతాదేవి గారికి

బుంతం భర

శ్రీవయంగా పాపి శ్రోతరం మనస్సు రంజింప చేయటం ఒక కణ. పాదిన పాటలో శ్రోతరం మనస్సు రంజింపచేనే లక్షణ మేమిటో పరిపిలిచి వయకెత్తి దూషణం ఒక శాత్రు. పాటలం నంగికక్కె పాటలో అంకరీనమై ఉన్న చందో లక్షణం శిద్దేంచటం నంగికశాత్రు మౌతుంది. కాబట్టి “పాటలు చందన్ను” అనే ఈ శ్లోడం ఒక శాత్రుగ్రంథం.

కొలట్టుం వహృదయు హృదయుఱిజన; అత్మనుద నంచాయకర్వం. శాత్రువ్యం వతితకు ప్రవిధాగయిన్ని కలిగించటా; జ్ఞానవిషయము తెరిపించి నక్క స్వయరూప నందర్శనం చేయాలటా. ఆమయిన్ననే ఒక కళను ఆనందించటంలో కంటే ఒక శాస్త్రాన్ని అధ్యయనం చేయటంలో బద్దిని మరింత ప్రదీప్తం పేసి పరమైకుగ్రాంత రథించారి. శాస్త్రాన్యయునానికి ఇంక శాగమూర్తి శాపలపివస్తే శాత్రు వృష్టికి ఇంకెంత శాగమూర్తి కావాలో వేరే చెప్పాలా?

ప్రకృతగ్రంథం చందోశాత్రు. గ్రంథక ర్తు శ్రీమి. రాజగోపాలవాయుదుగారు. వాయుదుగారు రాజకీయ సాంపుకార్దికశాత్రు సాహిత్యకార్యానేకరంగాల్లో అంతః ఖద్దితో కృషిచేసి ఆత్మనందం కంటే పరాశ్మాన్నే ఎక్కువగా సాదించిన పునిక తీవి. తీవికంలో నిష్కామకర్మను గుంచి నిర్మించాలంగా ఉన్నయించగల వస్యాసుల్ని మన మెరుగుడుం. కాని ఆత్మకుద్దితో దానిని అసునిక్యం ఆచరించి తూపిన నంసారుల్ని అయిదుగా కాని చూడాలేదు. ఈ దెందన కోవకు చెందిన కర్మ యోగులలో శ్రీ వాయుదుగా రొకరు. ఏరు రచించిన చందోశాత్రు నంబింధమయిన ఈ ఉద్ధారణాన్ని పూతాతుగా చూచినవారికి ఆశ్చర్యం కలగవచ్చు. కాని వాయుదుగారిని వచ్చికింతంగా ఎప్పినవారికి వారి రచన చేయటం వహించే నమిషుంది. వాయుదుగా దేహ చేపినా విశాఖంశంగా చేసి విగ్గ తేల్పుకోవటం శిశ్చ తండ్రం చేసి వాతించు

కోసటం ఆయన ప్రకృతికి విషుద్ధం. పాటలరోని చందమ్మ నిరూపించటంలో కూడా ఆయన అటువంటి కళోరచికిత వహించి చిరకాలంగా చేషి కృషిని ఈ గ్రంత రూపంలో వెడవరించటం ముఖానపాం.

నిశాఖికి తెలుగులో స్వతంత్రమైన శాత్రుగ్రంధాయ ప్రేర్ణమీద లెక్కాంచ తగినవి. ఇతర భాషలమండి ఆమాడికమైనవికూడా అంతంత మాత్రమే. వ్యక్తరణ చిష్టయంలో కూడా బాంబ్యక్తరణం అవకరించేవరకూ తెప్పుకోదగ్గ వ్యక్తరణ గ్రంథం లేదు. స్వయమ్మరణాను వ్యక్తరణ రచనా ప్రయత్నం కూడా ఇచ్చినంనే అరిగింది. ఇంకా ఒడగపంచిన కృషి ఎంతో ఉన్నది. ఇటువంటి దశలో ప్రాణివార్యాపీ శాధనికములయిన పాటల చందమ్మమగ్గార్చి స్వతంత్రమైన ఒక శాత్రుగుణు వెలువటం వంతోషదాయకం కాదు?

వంగికమెంత ప్రాణిషమౌ చందమ్మ కూడా అంత ప్రాణివమే. అందాకా వప్పే చందమ్మంగికాయ అవికాశ్యాయ, అన్నాయ. మేడాంగాయగా చెప్పించే వరం గాల్లో చందమ్మ కూడా ఒకడి. క్రూరికి ప్రాణం స్వరం. స్వరమంటే చందమ్మే. చందమ్మ చెదరిపోకి మేడానికి కాకు. ఏరిగినట్లు. అందుకే కాబోయి “చందపాదాపు చేరవ్య” అంటుంది పాణియేఁ. మేడాన్ని వరించే స్వర మొటువంటిచో పాటుకు పాశించే రంధన్యులు వంటిదే.

వైదికచుందమ్మ తెలివిన వందిక్కట్టి ‘చాందము’ దవటం కద్దు. ఇది యోగికార్థం. “చాదమ్మ” దసేరి దీనికి రూర్యద్ధం. పాటల చందమ్మ తెలివిన వాయిదుగార్చి ‘చాందము’ రంకే రఘులేదు. క్రొక్కిపోతం మేలి కంఱుక కోపం తపూతపూలాచే ఈ రందమ్మదు నేటికాంపంవరణన్న పాటల వమ్మించేసి ప్రాణిష చ్చుందో మార్గంలో నరామారింపపూమోవటం మెయ్యకోదగ్గ వమి. చేషిక వమి వమగ్గము కాదా ఉన్నది రోజుక రిగి చూచి చెప్పవంపిన మాటలు.

2

శీ స్వతంత్రయిన ఉష్ణప్రమందాన్ని విష్ణువుయిన క్షాపో వివేచించి, శ్రమ్యంహయన వచ్చితప్పదశాంతో ఉషణం నిర్మించి, తమిష్ణుద్రపులు రాటల

వరచుం కాత్రగ్రంథాల వరమ ప్రయోజనం. 'ప్రైక్రగ్రంథంప్ల్ ఈ ప్రయోజనం ఆంతరచు సారింపబడగం దశ్వది వరించన్నాం.

పాట అంటే పాశచానికి ఏర్పై వది. గేయమంకే గానం చేయానికి ఏర్పై వది. కముక 'పాట, గేయం' వర్ణయుచూశి. పాశచుం కోపం ఉద్దేశంచబడని ఆధునిక వరమ లిటరీ లావ్యాయ. ఈ గ్రంథంలో వాటిప్రవత్తి అభావశ్వర్థం కావచ్చు. పాశదగిన పాటల్లో అన్నమాచార్య పంకి ద్రవులు, క్ష్యమూ స్త్రీ కృతులు, తీర్థులవారి తరంగాలు, క్ష్యగురాయకృతులు, శత్రుగీళాలు, కంధార్లాలు, దయువులు, ఏలులు తుమ్మెదవాయాలు, ఎంకిపాటులు, బహవరాలు గేయాలు, ప్రి ప్రి, అపుర్ మొదలయినవారి పాటలు, ఇతరములయిన ఈ కాంపు నినిమా పాటలు మొదలయిన అనేక రచనములను లభ్యంగా గ్రహించి ఉపాయి విరేఖం చేయానికి ప్రయుక్తించార్థి గ్రంథక ద్ర.

‘వంప్రదాయాన్నసుపరించి ముండు లఘుగుర్వాది కాత్రవంష్టలను విపరించుం. క్రమంగా పాటలు ఉపాయం నిర్దేశించుం, వాటిలోని గతిఫేఱాలు, ఎత్తుగదలు, మహ్య లతో గుర్తిన పాటలు యుగోళాలు, యతిప్రావాలు, కాశేఱాల తిల్లాల మొదరైన వాలి విశేషాల విపరించి వ్యవ్యంగా మార్కికరించుం అంగింది.

‘పాటలు, గేయా’ లంటే ఎక్కువిషుంధో ఈపినపరేదు. నియమాలు తెంచు ఉన్న రగదలే పాటలు, గేయాలుగా వరిషికము ఉచ్చుయా. హాయుప్రచార రగద, మదురగతి రగద, హరిషగతిరగద, దీపరదగతిరగద మొదలయినవాటికి కాపూ స్త్రీ మహాత్ముం, కూపూర్లోదయం, ప్రవ్రావతీ ప్రవ్రయుషుం మొదలయిన ప్రవందాల తుందే కాక ప్రి ప్రి మహాప్రస్తావం మంది ఉదా ఉదాహరణ లొపగణిసాయా. రగదం కుంటినే కొన్ని ఉంపు ఉన్నాయా—తలషట్టుది, కరషట్టుది, జలషట్టుది, కుషుమ షట్టుది, రోగషట్టుది, వరివర్షిషట్టుది, రామిషట్టుది, శ్వర్షకషట్టుది మొదరైన వి— పిటికి ఉదా చైతానులు, మహాప్రస్తావం మొదలయిన ఆధునిక రచనల మంది ఉదాహరణలు వమ్ముయియించాయా. అయితే అటు రగదలకు ఇటు షట్టులు ఉన్న ఉగదని రచనలు ఎన్నో ఉన్నాయా. నాటరో ఓక కొన్ని బెకి మాత్రమే ఉట్ల వమ్ముయం చేయింది.

ఉఁడు వమ్ముయూపికి ఉదాహరించబడిన ఉడ్యోగ పొపొత్తు దృష్టికోచుచికా చెపుగ్రథవం స్పురింపబేవిగా ఉండడం కాత్మరచరీ! ఒక గదుమదవం. లిస్టుయు మారి బాలవ్యాకరణం ఇందుకు పెట్టింది పేరు.

పాయుడుగారు ఘంచ, పున్నమి గచ్ఛం తీప్పివ ఉదాహరణలలో ఒకటి తెండదే విధంగా ఉన్నాయి.

“కనుమిదియు అగణితము ఏరినినది”

“అధికారము వరిపక్షము విషటుల్యము”

‘ఖగరి గ్రంథమైల్ల అగునే నోహోయనం భెరదేఁ’ అనిపించింది.

ఇక ఎత్తగడ వంగళి—ఎత్తగడ అంపే పాదారంబమనే ఆర్థం. కాని ఇది పాదం కదవట రెండవ పాదపు ఎత్తగడకు ముందరి కూతవదంగా నిర్వచించబడింది.

“దట్టయూ యజ్ఞంఱు పూశ్వరభ శరభ
తలపెట్టినంతలో పూశ్వరభ శరభ”

నిశానికి ఈ కూతవదం రెండవ పాదపు ఎత్తగడకే శాక మొదటి పాదటు ఎత్తగడకంటే ముందే పాదటం వంపుదాయం.

“శరభ శరభ పూశ్వరభ శరభ”

అంటూనే పాట ఎత్తగడ మొదలోతుంది. కషుక ప్రతి పాదట ఎత్తగడకూ ఈ కూతవదం అవవరమవటం ఉచితం. ‘చందుమా’ ‘ఉయ్యాల’, ‘కండావ’ మొదరంయిన ఎత్తగడల విషయం కూడా అంపేవముంటామ.

పూశ్వాలకో పేరిన పాటలకే ఉఁడుగా చియకల రాయిచారం మాదలయిన వాటిమండి ఉజాహారణాలు చూసుచిసాయి. కండ్రార్థ దరువు, నీసార్థ దరువు గీర్థార్థ బహుతు మొదరయిమాటి కిర్పివ ఉడ్యోగ వ్యవహర ప్రయోగమలో అఱవట రండమ్మ ప్రాంత చెకరినవిగా తిపిష్టుత్తుని. పాటి పుష్టి వ్యవహారం అన్వేషించకం కూడా అశ్వయకమే. సుగ్రీవ విశయం మొదలయిన ప్రాపులక యుగ్గాసాల మండి ఉడ్యోగ వంగ్రహించడం కూడా ఉచితమే.

“పూర్వాలో” పొటు “అష్టు ప్రేశకంలో” చుత్తకోకిల, హ్యగ్విషి, ‘భుజంగ శ్రూపులతం, వంతచామరం మొదలయి కొచ్చి వుక్కుతు మాత్రాగణ దద్దుములయిన వాటికి ఉదాహరణగా ఇర్చుటినాయి. నిశావికిని వియతములైన అశరగఱచ్చుని ములతో కూడినవి. మాత్రాచందన్సులలో వలె ఇందులో గురుంఘుచులను ముందు వెనుకంతు నద్దుకునే సౌకర్యం ఉండదు. కసుక పిటి విషయంలో” ‘సూత్రికరణానికి అంతిమాన్యాప్తి రాద కఱగవచ్చు.

యతీప్రాపానలు వంతాయిదించిన లక్ష్మాయి చాంపరకు లంబ గ్రంథాలతో తెప్పుటినవే. అధుచిక రచనలు కూడా అనేకం ఉంపారించబడినాయి.

నిశావికి యతీప్రాపానలు మన సాహిత్యానికి విలఁషణయిన అందాన్ని కూర్చుయి. వంస్కృతంలో “యతి స్వ్యాత్పాంధంతే” అన్నది ప్రసిద్ధం. ఒక రకంగా ఇది గుక్కు తిప్పుకోవటాని కువకరించే ఏరాచుం వంటిది. తెలుగులో యతి అమువంటిది కాదు. పాదంలోని ప్రదమాక్షరానికి ఆ ఇంత్రాలైగుల అమ్రాల పాద ముద్యంలో ప్రయుక్తమై తురిపాతక్కున్ని ఉదా అపాదిస్తాయి. ప్రతిపాతక్కు ముంచే రపాముకుంమైందని వేరే చెప్పువక్కుర్చేదు. ప్రాప విషయం ఉదా అంకి.

నంస్కృతంలో ప్రాపమన్నది లంబ గ్రంథాల్లో వివరించబడకపోయినా అను క్షూపమనే అంగంకారం లేకపోరేదు. మన ప్రథంద కపులు ఈ శాస్త్రంకారపు మత్తలో అంగిరపానికి అపాదం చేసిన నందర్మాలు లేకపోరేదు. నేటి కాంపచిత్ర ఆగత్తులోని పాటింపు పారిష్కార్ణది అంక్కు ప్రాపమహత్వమే చంపే ఆశ్చర్యవద వక్కుర్చేదు.

“అకోక వనమున సీత

విలాపించెను సౌకము చేత....”

“సైరా సైరా తిమ్మనా”

నివే ఎక్కువ మాకన్నా”

తావపుస్తి తగ్గపంకతపట్టు అనుప్రాపం అధికానందాయక వే,

“శ్రీ” మన్మ అద్యాయంలో కర్మాణక పొందూస్తాచీ వంపుచాయంలోని ఇన్న డ్యూ రాఫిసెపోలసు కాతు గ్రంతుప్రామాణ్యంతో విపరించుం ఇంగింది. ఇందులో దాయరకు ఉష్ణ్యంకంటే యింపే ప్రాధావ్యం వహించింది.

చివరి అద్యాయంలో విపరించబడిన మంఱి, శైవరం వర్షాం, తిల్లానా, గింజం ప్రభందం మొదలయివని వంగిరకాతు గ్రంతాల్లో ప్రహరంగా చెప్పబడిన ఉష్ణారే. పొందూస్తాచీ కాం కిచ్చిన ఉష్ణ్యల్లో, కెకరా, దున్నా, దీవుండి మొదలయివ వాటికి అయి లాఖరోనే ఉష్ణ్యము లోనగించాయి. ఆల్యు కాంపికి మాత్రం తెఱుగు మండి ఉఛవారణమివ్యాపించినది. తక్కిన కాంలు కూడా తెఱుగు పొందుచాపారించుం పిలగాదేమో!

3

‘పాఠులు చందు’ వృష్టి శు గ్రంతం అద్యంతం పరిశీలి ప్రే వంగిరకాస్త్రామ పొరహయివ కృతులు, వర్షాలు, శరంగాలు, యింగామశు. దరువులు మొదలంగుపాటికే కాక శాపద గొఱలు, శాపగొఱలు, పినిమా పాఠులు మొదలంగుపాటికి కూడా రచయిత చందోంపుం నీర్దేశించటానికి ప్రయుక్తించిపట్లు వృష్టమౌతుంది.

ఇందులో రచయిత పాఠులు మాత్రవంగా చందమ్మ కవిపెట్లుం కాతుంచాపాఠులో అంశల్లో వ్యై ఉండేవందమ్మనే ఎశదీకరించుండిగింది. కనుక ‘పాఠులుచందు’ వృంధు పాఠులోని చందమ్మనే అర్థం. ఇంతకూ “పేరులోన నేమి చెచ్చిరి ఉష్ణది?” అంశారేమో! అల్లా అపటానికి పిలగేడు. ఉత్తమ గ్రంతాల విషయంలో పేరులో కూడా చెచ్చిరి ఉండుంది గూడా!

పాఠులోని చందమ్మ వయకెత్తి చూపి శ్రీ వాయుదుగురు తెఱుగు రవళ్లల బిలో అయిని చెచ్చిరి తువ్వనోశారు. ఉపాష్టమి చిత్తావికే కాక క్రోర్కు చిత్తావికి కూడా మహారి చందించగల గాయక్రియందమ్మనెనే వాయుదుగురి “పాఠు చందమ్మ” అయిన చిత్తావికే కాక వశిశ చిత్తావికికూడా శాశ్వత మహాపం కూర్చు కంచచి నమ్ముతున్నాము.

విషయ విశదికరణలో మృష్టరు, లండ్స లావిలమహవ్యయంలో నిర్దిష్టరు— ఇవి రెండూ ఈ ప్రతి గ్రంథ రచనకు ఆయుష వద్దనై గుణాలు. ఈ రచనాయిం తెలుసు కొనే నాయిరుగారు రచన పాగించారు. అందుచేతనే ఇది నమగ్రక వైపు జాగరుకంగా వయనించే ఈ ప్రతి గ్రంథమంచున్నామ. ఇతిషికంగా ఈ మార్గంలో కృషి చేసేవారికి ఈ గ్రంథం ఏ తేక కరదివిక తాగరాడు.

చంద న్ననే కాత్తం ఆగారము, అనంతము. చంద న్నంకి పాటలలోమా వద్దయి
రోను ఉండే అవసరపరిమాణం మాత్రమేకాదు; పృష్ఠి నర్స్యంలోను పరివ్యాప్తమై ఉండే
ఒకానొక అంతకైకైకవ్యం. ఈ చైకైకవ్య వ్యందాన్నే మన బుధులు 'బురు' మన్నారు.
గ్రికులు 'Rithmns' అన్నారు, అంగీలులు 'Rhythm' అన్నారు వాటి అర్థమంకా
'సూకుము'తో అంతర్యాతమే. చిక్కాంతరాంలోని ఏదిది గోకాం క్రమ నంచంపం
మార్యచంప్రాదం గతిక్రమం. వముద్ర పొషంలోని రాగశాఖలయం, మేమ గర్జన
లోని మంద్ర గంభీర మర్మక ర్యాపులు, వశుల కలకలంలోని అయ్యక్క మారుర్యం
తిర్యగ్గ గుడ్యాకాంయివ ప్రభురిషు గందారాది వ్యూరాయ మావన నంగిరం - నర్స్యం
చిక్కవా వ్రష్టిన చండ్రో వై ప్రోధిన్ని మాదించదా? 'సూకు' శస్త్రావచ్ఛమైంది ఈ రండో
వై ప్రభ్యమే. దీన్ని తెలుసుకోగం ప్రభ్యనే 'సూకుంటు' అంటారు. ఈ ప్రభ్య విశేషమే
శాయముగారిని ఈ గ్రంథ రచనకు పురుషీందమకుండాశ.

శైలువారి కరపుదీర శ్రీ నాయుడుగా రిహవంటివే పెన్కు గ్రంతాల
ప్రాయాంని వా కుత్తకాండ !

విశ్వరు
d. 7-5-70 }
}

వి. వి. యర్ల. నరసింహరావు
అంద్రాశార్యత్విడు
ప్రమాదక్షూరం, చిత్తారు.

శా గ్రంథక ర్త రచించిన

“కు రు క్షేత్రే”

తప్పక చదవండి

ఒక మా టీ

ఈ గ్రంథముక ప్రాథమిక వరిశిలనా పరితం మాత్రమే. ఇక ముందు రీని మీద ఎంతో వరిశిలన ఉగవలని వున్నది. అందువల్ల ఇది వమ్మగ్రం కాకబోవచ్చు. కషుక దీనికి వమ్మగ్రం చేకూర్చానికి ఏలాటి మార్పుల చేయవలని వున్నదో చెప్పవలనిసిన వారు ఆవసరమైనారు.

చిత్తారు ప్రభుర్వ కొాశం ఆంద్రధాషా శాఖార్యక్తినైన క్రీయలు తానే లాంజీమరపింపోపుగారు రచయితలు - కషుక - మంచి వక్తలు - నిష్టాష్టిక విమర్శకులు - వంగిర వరిశ్శములు - ఇహాముండ ప్రశ్నలు - మైగా వమ్మగ్రంచులు. అందువల్ల దీనిమిద తమ అఖిప్రాయాన్ని తెలువవలనిందని వారిన్నించాను. వారు నా యథ్యర్థన వంగికరించి ఈ గ్రంథాన్ని సాకల్యంగా వరిశిలించి తమ అఖిప్రాయాన్ని ప్రాపియిస్తూ కొన్ని అమూల్యమైన నలశాల నిర్మారు. అని చాలా నమంజ సంగా వుండరంవల్ల వాటిని నేను స్నేహితించి ఈ గ్రంథంలో వాటికి తగిన మార్పుర్చు గారించాను.

వారిచ్ఛివ వలశాలిని.

ఈ గ్రంథానికి నేను 'పాఠలు చందస్య' అన్న శీర్షికమంచాను. కాని వారు 'పాఠలో చందస్య' అని దానిని మార్చికి చక్కగా వుండుండన్నారు. వారి సాపో వసువరిలి శీర్షికను మార్చాము.

ఒక అధ్యాయానికి మొదటి 'షాకపాయ' అనే శీర్షికమంచి దానిని మరలు 'ఎత్తుగడలు' అని మార్చాము. ఎత్తుగడలన్న పదానికిదివరకేఒక దుర్ఘార్థ ముందరమేగాక అ యథ్యం ఈ యథ్యాయ లాంగ్వానికి వ్యక్తిరేకంగా ఉన్నది గమక దానికి 'షాక పథాలు' అన్న శీర్షిక శుంచబహు మంచిదన్నారు ప్రి వాపిలివారు. ఈ వింగామే మార్పు గానించాము.

అంతేగాక 'వద్దారలో' పాటలు అన్న అద్యాయం అంచ్చ వ్యక్తి రోజువిషి పాఠులున్నాయి. ఏకే రావత్తు.

వద్దారలో నియత గొఱయంటాయి. వాటిలో గురుఱమువల స్తోవాల నియత ములై వుంటాయి. కావి పాటలోని మాత్రాగణాలలో మాత్రతల నంయలో వమాశ తైనపుల్కి గురుఱమువల స్తోవాల పాదపాటనిఁగాక గుగణానికూర దేదిస్తుం శాయ. అందువల్ల ఆ యద్యాయానికి అంచ్చ వ్యక్తి దేశం ఉన్నదనం చక్కగానే వుంది. కాని ఆ యద్యాయంలోనున్న వద్దారము మాత్రాగణాల వద్దతలో విథణంచదానికి పిఱండడమేగాక, వాటిని పాటలుగా పాశధానికి గూర్చ అవకాశమున్నది గమకనే నేనాయద్యాయానికా శిరి కషంచాపు.

శ్రీ వామి వారి గ్రంథాన్ని ఎంతో ఔగ్రత్తగా వరిశించి తమ అమూల్య తైన అభిప్రాయాన్ని వ్రాపి యచ్చినండుకు వారికి నా హృదయపూర్వక కృతళ్ళ తారీ వందనాల.

ఈ గ్రంథ ముద్రణకు ఆర్థిక సహాయం చేపిన అంధ్ర ప్రభుక్యమునకు దవ్వువాదములు.

వంగిత రాస్తోఱికి నంబందించి కొన్ని ప్రశాపమైన నలచోరిచ్చిన వంగిత విచ్ఛాంపులు, రేడియో గాయములు, చిత్రాలు నాట్యప్రయోగాల శ్రీ ఎన్. ఆళ్ళాహలై నాయకరగారికి నా మనః పూర్వక వందనాలు.

ఈ గ్రంథమొక ప్రాతమిక వరిశిల్పాలనా పరికం మాత్రమేనని, ఈ విషయంలో చేయవలసిందెంతో ఉన్నదని నేడు మొదటనే విన్నువించామ. సాహిక్యం, వంగితం ఈ రెంటలో నిష్టాతలైనపాటు ఈ విషయంమిచ, ముఖ్యంగా తాళ్ళప్రకరణం ఏద మరింత వరిశిల్పాలని విచించి త్వరలో మరింత వమ్మగ్రమైన గ్రంథాన్ని తీసుకొని రావాలని కోరుతున్నాము.

రంగ గ్రామం.

పి. రాజగోపాలనాయుదు.

రచయిత.

విషయ సూచిక

1.	సంప్రదా
2.	గొలు
3.	గేయచ్ఛందస్సు
4.	పాటల లక్షణాలు
5.	పాటల నిర్మాణం
6.	ఉత్సవాలు
7.	పద్యాలతో చెర్పిన పాటలు
8.	పద్యాలలో పాటలు
9.	యుగభగీకాలు
10.	యత్నప్రాప్తిలు
11.	తాళము
12.	మరికొన్ని పాటల లక్షణాలు

నంజ్జలు

1. లఘువు

1. చిదక సేయానికి వ్యాప్తి కాలాన్ని మూడుకాలం అంటారు. ఒక మూడు కాలాలో ఉపరించిని అయిని లఘువు అంటారు. రందమ్మలో అయ్యంగ కాల విలాగం లఘువు. ఏయన గిరి దాని వంట.

2. అయ్యలలో, హల్లులలో, ద్విక్యాలలో, వంయు క్రాష్టరలలో ప్రాప్తాంశ్చు లఘువుడు. అందుకే లఘువును ప్రాప్తమని గూర్చ అంటారు.

ఉదాహరణలు—

అ, ఇ, ఈ, ఎ, ఔ.

క, చ, టీ, తు, ర్పు, ఔ.

క్క, గ్గ, త్తు, ల్లె, పొ.

క్ర, ప్ర, ష్టు, ర్స్కు—

మొ॥

3. పాటులలో పాటాల కరవటనున్న లఘువు ట్క్కు-క్కువ్వుదు గురువు కుండి.

ఉదాహరణ:- గూర్చిలోని రాములిలక ఎగిరిపొకేంది.

ఇందరో పాచాంకంలో మన్న 'రి' అనే లఘువు గురువువుంది.

2. గురువు

1. రెండు మాత్రల కాలంలో ఉచ్చరించబడే అష్టరాన్ని గురువు అంటారు. దీనినే ద్విమాత్రకము, వక్రము, దీర్ఘకము, అని గూడ అంటారు. తలక్రిందూగా ప్రాయందిన ఒకటి (తెనుగు అంకె) దాని నంజ్జ 'ఉ'

2. దీర్ఘాచ్చులు, దీర్ఘాచ్చులతో గూడిన హల్లులు, దీర్ఘ ద్విత్యాలు, దీర్ఘ వంయు క్రాయాలు, వక్రతమాల గురువులు:

ఉదాహరణలు:-

అ, శ, ఈ, ఐ, ఔ, ఏ, ఒ, ఓ, ఔ.

క, రి, హ, టై, క్రా, ఓ.

ప్పా, ట్టీ, ల్లూ, స్టై

క్షాణ, ప్రీ, గ్లో, స్మా-

ము

3. (అ) ఉచ్చి పలుకబడే అష్టరాలు లఘువులైనా ఆవి గురువులు

ద్విత్యాలకు, వంయు క్రాయాలకు ముందు వచ్చు అష్టరాలు ఉచ్చి పలుకుశాయి. అందువల్ల వాచిని ముందూది పలుకు అష్టరాలంటారు.

అమ్మ—ఈ వదంలో 'మ్ము' ద్విత్యాక్షరము. ఇందులో 'అ' అనే అషరం ఈ ద్విత్యాక్షరానికి ముందుపుచ్చది. ఆ యిషరం లఘువైనప్పటికి ముందూది పలుకుపుచ్చది గమక, (అమ్మ+మ అని పలుకుపుచ్చది గమక) అది గురువువులుంది. పైస్మాత్రాప్పు మనరించి 'అమ్ము' అనే వదంలో 'అ' అనే అషరం గురువు.

తిల్య—ఈ వదంలో 'ర్యు' వంయు క్రాయిరము. ఇందులో 'తి' అనే అషరం ఈ వంయు క్రాయానికి ముందుపుచ్చది. ఆ యిషరం లఘువైనప్పటికి ముందూది పలుకు తప్పది గమక (తిల్+య అని పలుకుపుచ్చది గమక) అది గురువువులుంది.

(అ) పద పర్యంలో మన్న వంయు క్రాయానికి, ద్విత్యానికి ముందుండు అషరమే ఉచ్చి పలుకుపుంది. కాని రెండవ వదం మొదట మన్న వంయు క్రాయానికి రేక ద్విత్యానికి ముందుపుచ్చ, మొదటి పదంలోని కరవటి అషరం ముందూది పల కడు. కాంట్టి ఆ యిషరం లఘువయికి అది లఘువుగా వుంటుందే గాని గురువు కాణాలదు

అ వ్యాప్తి—‘వ్యా’ అనే వంయుక్తావరం ‘అ వ్యాపి’ అనే వదం మధ్యలో పున్నది. కమక ‘అ’ ముందుచి పరికి గురువువుతుంది.

ఆరదు వ్యాపారి—ఇందులో ‘ఆరదు’ ‘వ్యాపారి’ అను రెండు వదాబున్నవి. ‘వ్యా’ అనే ఈ వంయుక్తావరం రెంపవ వదం మొదట సున్నది. కమక మొదటి వదం చివరమన్న ‘దు’ అనే అవరం ముందుచి పలకదు. కమక ‘దు’ వంయుక్తావి ముందుమన్నప్పటికి అది గురువు కాణాలదు.

(ఇ) పాదంలో మొదట పున్న వంయుక్తావరానికి ముందుమన్న లఘువు లఘువేనన్న సంప్రదాయం సంస్కృతంలో పుయి. తెలుగులో గూడ అసంప్రదాయం ఇం క్రింది ఉదాహరణంలో అనుసరించబడింది.

ప్రేమం శెంఱ్యంగ శృంగాపరాద

స్వామి నోదంత యన్నదువు న్నించి

ఈ దీపవదలో ‘ధ’ అనే లఘువు ‘ప్యా’ అనే వంయుక్తావరానికి ముందుమన్నది గమక సాధరణ సూక్ష్మమనసరించి అది గురువు కావారి. కాని ‘ప్యా’, పాదం మొదట మన్నది గమక దానికి ముందుమన్న లఘువు, లఘువే అయినది కాని గురువు కాలేదు.

**(ఈ) ఈ క్రింద వచాంలోమన్న రేపవంయుక్తావి
శూర్యమన్న లఘువు, గురువు కాదు.**

2 ఏదిచె, అద్దువ అమ వదాంలో ‘ఏ’, ‘అ’ అను లఘువులు వంయుక్తావాం ముందుమన్నప్పటికి అది గురువులు కావు.

ఏదిచె వఛని దిక్కులద్దువ వ్రాయుటాదన

(ఎ) సుమ్మతో చేరిద లఘువులు గురువులు.

‘కంస’ లోని ‘కం’ గురువు.

‘పాదింబి’ లోని ‘దిం’ గురువు.

‘పుంతము’ లోని ‘పుం’ గురువు.

1. సరవ్యక్తి కంచాథరణం, వృత్త రచాన్వారం

2. ఉక్క సాక చంగ్రహాము

‘ముద్ద’ లోని ‘పొ’ గురువు.

(అ) విష్ణుతో గూడిన ఉముశుల గురువు.

‘దుఃఖము’ లోని ‘దు’ గురువు.

‘ఖచు’ కాంటి లోని ‘ఖ’ గురువు.

‘ఖపుకః’ లోని ‘ఖ’ గురువు.

(అ) బీడ్ల హాడ్లతో గూడిన ఉముశుల గురువు.

‘వశ్యకా’ లోని ‘శ్యకా’ గురువు.

‘మముల్’ లోని ‘ముల్’ గురువు.

‘వంకై’ లోని ‘కై’ గురువు.

3. ప్రతము :

మాదు మాత్రం కాలంలో వయకటి అవరము ప్రతము. మద్దాలలో¹ ఎవ్వులో² గాని ప్రతం రాదు. కాని పాటంలో అటి సాధారణంగా వస్తుంటుంది.

అవరాలలో ప్రతాపరాద లేవు. ఉచ్చారణ లిట్టే అవరాద ప్రతాపంచియు తాయి. ప్రత నంజ్ల² ‘పు’

రామా!—ఈ వదంలోని ‘రా’ ‘ము’ అనే రెండప్రాద గురువులే. కాంటి ‘ము’ అనే అవరాన్ని మాదు మాత్రం కాలం యాద్యీ వచికి ఆ యావరం ప్రత మవుతుంది.

4. కాకపాదము

సాయం మాత్రం కాలంలో వయకటి అవరం కాకపాదం. ఇది గూడ పాట లలో ప్రక్కని గాని పచ్చాలలో లేదు. ఉచ్చారణ లిట్టే అవరాద కాకపాదాలయితు తాయి. కాక పాటం నంజ్ల ‘ఘు’³

టెక్కి!—ఈ వదంలో ‘టీ’ అనే అవరం గురువు. కాని దానిని సాయం మాత్రం కాలం యాద్యీ వచికి కాకపాద మవుతుంది.

1. ప్రతయితి పత్యునిప్పకు మాత్రం పచ్చాలలో ప్రతం వస్తుంది.

2. రకయిత లెట్టిన పండ్లు.

3. ఇది రకయిత లెట్టిన పండ్లు.

2

గుర్తాలు

1. పాటంలో ముఖ్యంగా నాయగురక్కలైన గూళు కనిచుటువుని.

1. త్రిమాత్ర గూళ
2. చక్కగూళ గూళ
3. వంచమాత్ర గూళ
4. షాడ్ గూళ.

(అ) త్రిమాత్ర గూళ మాటలు.

- (i) 1 1 1 — కమల, అశుల, వివర
- (ii) 5 1 — రామ, ఏది, లౌలు.
- (iii) 1 5 — ఏది, వత్తి, మాట.

(అ) చక్కగూళ గూళ లక్ష.

(i) 1 1 1 1 — కమలము, అశులయు, వివరము.	కు
(ii) 5 1 1 — రామయు, ఏదము, అయ్యది.	శు
(iii) 1 5 1 — ఎదోము, అశుహృదు, వినోద.	ను
(iv) 1 1 5 — అశురో, ఏనొ, రంషే.	న
(v) 5 5 — శోము, రాజు, రేణీ.	గు

(a) వ్రాచమూలా గణాల ఎనిమిది.

- (i) 1 1 1 1 1 — కషముదిశు, అగణితము, విరిపినది, నృత్య ఉ
భూ
(ii) 0 1 1 1 1 — రావశ్శ, దీపములు, కోపమువ భూ
(iii) 1 0 1 1 1 — వీరానము, ప్రదోషము, విలాపము జ్ఞ
స్వ
(iv) 1 1 1 1 — మసిచ్చి, అష్వైవ, వివరంబు స్వ
(v) 1 1 1 0 — ఆనివదే, ప్రమాణమై, విరముగా నృ
(vi) 1 0 1 — కాబిచో, ప్రైమతో, పీహడై ర
(vii) 0 0 1 — అముక్త, క్రోధోక్త, సంయుక్త భూ
(viii) 1 0 0 — విధాక, ప్రములా, మురారి. య్య

1(b) షాఖ్మాలా గణాల పంచైంకు.

- (i) 1 1 1 1 1 — అషువగునది, విసుగుదలకు, విషమమయిన న్న.
భూలల
(ii) 0 1 1 1 1 — రాజికమగు, ప్రోపువరకు, పండినదని భూలల
(iii) 1 0 1 1 1 — అపోహాలకు, విధాషకులు, వరంకషురు జ్ఞ
స్వ
(iv) 0 1 1 — అధికారము, వరిచక్కుము, విషకుల్యము స్వ
(v) 1 1 1 0 1 — కమలణాచి, మురియుచున్న, వంతుదైన న్న నృ
(vi) 1 0 0 — హృదయమలో, మురియుటై, కమలములై న్న
(vii) 0 1 1 0 — వేగమగా, ప్రైమమతో, కోపమువా భూ
(viii) 1 0 1 0 — అతికురై, ప్రతీతితో, తుఱాదుకొ జ్ఞ
స్వ
(ix) 1 1 1 1 — ప్రముఖంబై, ఇలణ్ణి, సుకుమారి స్వ
(x) 0 1 1 0 — రామ రామ, ఏదిలోని, కృష్ణమూర్తి స్వ స్వ
(xi) 0 0 1 1 — దేవాయని, బోగములు, ప్రాముఖ్యము య్య
(xii) 0 0 0 — ఛొఫా, వేనంకే, ఆహాచ.

2. గణపత్యారము.

గణములలో ఎన్ని లఘువు ఉన్నాయో అన్ని లఘువులనేరచారి. ఆ లఘువులలో మొదటి రెండు లఘువుల క్రింద ఒక గురువు నుంచారి. ఆ గురువార దాని

1 రెండు త్రిమూలాగణాలు ఒక షాఖ్మాలా గణమైనవులిటి. 1 1 0 1, 1 1 0 0, 0 0 1, 0 0 0 అనే షాఖ్మాలాగణాలు రెండు త్రిమూలాగణాలుగా విశిష్టత్తుగుల షాఖ్మాలాగణాలు కింద కోపాలని పరించి.

కుడి ప్రక్కన లఘువుంటే, గురువును కుడి ప్రక్కన లఘువును ఎదు ప్రక్కను నెఱాలి. ఆ విధంగా కుడి ప్రక్కగా కదపటిక వెళ్లి విధంగా గురువును నెఱాలి. ఆ తరువాత మొదట రెండు లఘువులయందే వాటి క్రింద గురువును ప్రాయాలి. ఆ మీద పైన చెప్పిన విధంగా గురు లఘువుల స్థాశాలసు మార్చాలి. ఈ విధంగా చేయడాన్ని మాత్రాగణ ప్రస్తారమంటారు.!

(I) శ్రిమాత్రాగణ ప్రస్తారము.

। ।
॥ ॥
। ॥

ఁ ఁ ఁ

ఇందులో మొదట మారు లఘువులయంబదినవి. తరువాత మొదటి రెండు లఘువుల క్రింద ఒక గురువు ప్రాయించింది. గురువు కుడి ప్రక్కను, దాని ప్రక్కను లఘువు ఎదు ప్రక్కను నెఱిందినవి. ఇప్పుడు గురువు కుడి ప్రక్క కదపటి స్థానంలో వుంది. అంతేకాక ఆ గజంలో మొదట రెండు లఘువుల లేవు గనుక అంతటికో ప్రస్తారం హృతి అవుతున్నది.

(II) చక్కర్మాగణ ప్రస్తారము

। । — నాయగు లఘువు యంబదినవి.

॥ ॥ — పై గజంలోని మొదటి రెండు లఘువుల క్రింద ఒక గురువు ప్రాయించింది.

। ॥ — పై గజంలోని గురువు ఒక స్థావం కుడిప్రక్కను నెఱింది.

। ॥ — పై గజంలోని గురువు ఒక స్థావం కుడిప్రక్కను నెఱింది. ఇప్పుడు గురువు గజంలో కుడి ప్రక్క కదపటి స్థావికి వెళ్లింది.

॥ ॥ — పై గజం మొదట రెండు లఘువులన్నందువల్ల వాటి క్రింద ఒక గురువు ప్రాయించింది. అందువల్ల ఈ గజంలో రెండు గురువులే అయిననీ. కనుక యిక ప్రస్తారాన్ని ఏఱలేదు.

అలాగే ఇకర గణాలను గూరు ప్రపరించాలి.

3. గణవిభజన.

1³ 1 1³ 1 1³ 1 1³

(i) విరియు నిమ్ము విరియు నిమ్ము

1³ 1 1³ 1 1³ 1 1³

విరుల మంఙ రులే స్వామి

1³ 1 1³ 1 1³ 1 1³

వనము నాదు హృదయు జీ

1³ 1 1³ 1 1³ 1 1³

వనము పాని పెంచి వాను

ఇందులో 'జీ' గురువైనప్పటికీ అది మూడు మాత్రల కాలం వయస్తుంది
గమక ఆ యాషరం స్వరమవుతున్నది.

(ii)

1 1 1 1⁴ U 1 1⁴ 1 1 1 1⁴ 1 1 U 1⁴

చిరు చిరు మెగ్గల చిశ్చరుతె రలలో

U 1 1⁴ U 1 1⁴ 1 1 1 1⁴ U 1 1 1⁴

తలలు తెయ్యుచు ఎదరను దూయుచు

U⁴, U⁴, U U⁴, U U⁴

యామిని రాత్రుల అమని వచ్చెను

U⁴ + U⁴ U⁴ U⁴ U⁴

ఎండు కొనమీ యునురా గం

ఇందులో 'ఎండుకోనమీ' అనువది రెండు వహిలగా వువ్వుది. కాని వాటిలోని
ఇంటి వదంలోను వాటగు మాత్రల లేవు. అయినప్పటికీ ఇందులో మొత్తం ఏద
ఎనిమిది మాత్రల (3+5) న్నువి. 'కో' అనే అవరం రెండు లఘువులవుకుంది.
ఇందులో ఒకదానిని మొదటి వదంలో చేరి తే అప్పుడి రెండు చక్కర్కుతాగణ
రాశుకుంది.

ఇందులో 'గం' అనునది గుర్తువై మధ్యచక్తి వాటగు మాత్రం కాణం వల్లకు
తుప్పది గమక అచ్చి చక్కర్మాక్రా గణమష్టుంది. (కాకపాదమష్టుంది)

(ii)

ి ५ బ । ॥ ५ బ । బ ५ ॥ ॥ బ ५ ॥
 మునివేళ్ళ స్పృశియింప మూర్ఖునలు పాయేను
 బ ५ ॥ ॥ ५ బ ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ५ బ ॥
 అంగుళుల వరికింప అమృతమొలి కించేను
 బ ५ ॥ ॥ ५ బ ॥ బ ५ బ బ ५
 నిందుహృద యముతోడ సిస్కి లంచేవ
 ॥ ५ బ ॥ ॥ ५ బ ॥ ॥ ५ బ ॥ ॥ ५ బ ॥
 వెంలెని తుదిలెని కలలెవె నడిపేను.

(iv)

బ ६ బ ॥ బ ६ బ ॥ ॥ ६ బ బ బ ॥
 అన్నలార తమ్ములార నిలపండోయ్ ఒక్కమాట
 బ ६ బ ॥ బ ६ బ ॥ ॥ ६ బ బ బ ॥
 అక్కలార చెల్లెలార ఏనరమ్మా ఈ మాట.
 ఇందులో రెండవ పాచం కుదమ్మన్న 'ఏ' అనే లంఘువు గుర్తువుగా ఉచ్చరించ
 ఉదుంది.

3

గేయ చ్ఛందస్న్య

1 గేయవృందస్న్యతు, రగదల చందమ్మకు తాల వన్నిపాత నంబంద మున్నది. రగదలో మాత్రాగణారే వున్నప్పటికీ వాటిలో కొన్ని మాత్రాగణాలమ ఉపయోగించడానికి ఏలిరేదు. అంతేగాక వాటిలో ప్రాప, అంత్యప్రాప నియమ మున్నది. యతి నియమము గూహి వున్నది. శాని గేయాలలో అన్ని మాత్రాగణాల ఉపయోగించబడుతున్నవి. వాటిలో ప్రాప, అంత్యప్రాప, యతి ఉంరవలపిన ఈ వరం లేదు. కషుక నియమాల తెంచుకున్న రగదలే గేయాలకు మార్కంని చెప్పు వచ్చు.

(అ.) హాయ ప్రచార రగదకు హ, నఱ గణాలు. ఈ రగదలో ప్రతిపాదానికి నఱగు గణా అంటాయి. ప్రాప, అంత్యప్రాప అంటాయి. మూత్రవ గజం మొదటి అషం యతిగా వుంటుంది.

2.	పుతు ³	విరామ ³	ఎనులు ³	వల్ఫ్ ³
	రతుక ³	నెక్కె ³	యంప్రు ³	చెయ్య ³
	దనర ³	హయత ³	డార్మ్య ³	డంచు ³
	దనుజ ³	హరణ ³	దక్క ³	డంచు ³

నై రగదలో ట్రిమాత్రా గణాలలోని హ, న గణాల మాత్రమే వున్నాయి

---

1. ఉయలద్దుమై ఒక కావం పూర్తి అయి, వేరో కావ, మొదంయివప్పటికి చిడునుల తెక పరిషేఖలాగా నడుచ్చు శుంటే ఛండం గేయ మునందుతుంది.

2 కాపాన్ని మాచోక్కుగము—ధ్వితియాక్షాపము.

కాని వగణం లేదు. అది ఇందులో నిషేధం, ఇందులోని నాయగులు పాదాలలోను మూడవ గణం మొదటి యువరం యతిగా వున్నది. మొదటి రెండు పాదాలకు 'తు, తు' అనే ప్రాపణ, కదపటి రెండు పాదాలకు 'వ, వు' అనే ప్రాపణ వున్నది. మొదటి రెండు పాదాల 'య్య' అనే అంత్యప్రాపణము, కదపటి రెండు పాదాల 'ంచు' అనే అంత్యప్రాపణము కలిగి వున్నవి.

కాని యా నిషేధాలు, యా నియమాల గేయాలకు అబ్బికాలు.

³ 1 మన	³ మంతు	³ బానిసలం
<hr/>		
³ గానుగులం	³ పినుగులం	
³ వెనుక	³ దగా	³ మందు
³ కుడి	³ యెదమల	³ దగా
		³ దగా

ఇది గేయం. ఇందులో హగణ వగభాంతో పాటు సలం, గురం, దగా, అనే వగభాయ గూడ వున్నవి.

మొదటి రెండు పాదాలలోను ప్రాపణ వున్నది. కదపటి రెండు పాదాలకు ప్రాపణ లేదు. కాని ఈ గేయంలో ప్రతి రెండు పాదాలకు అంత్యప్రాపణ వుంది. వై గేయంలో అంత్యప్రాపణ నియమం తప్ప హాయుప్రచార రగదలో నున్న ఇతర నియమాలు పాటించబడలేదు.

హాయుప్రచార రగద పాదాల రెండు కలిపి ఒక తురగ వర్లన రగదపాద మాపుతుంది. తురగవర్లన రగద పాదాల రెండు కలిపి ఒక విషయ మంగళ రగద అముతుంది గమక వాటికి, ఇతర గేయాలకు వున్న పంచందాల వివరించ శవనరం లేదు.

(ఆ.) మధురగత రగదకు ప్రాపణ, అంత్యప్రాపణ, యతి నియమాలతో పాటు ప్రతి పాదానికి గగ, వల, త, వలలో ఏనైన నాయగు నాయగు చతుర్ముత్తా గతాంటాలు.

1 కెందమ్ములు నెదించు⁴ పదమ్ములు⁴
 విందు⁴ వైభవము⁴ నేతు⁴ నఖంఱులు⁴
 శరు మరుదగు చేత్కృషు⁴ చిరుదేడలును
 కరికరు⁴ విభవము⁴ గాదగు⁴ లొదులును
 చతుర్ముత్రాగజాయ ఒడు. సై రగదలో తః గజాంలోని ‘ఇగజా’ ప్రయోగం
 విషేధించబడింది. కావి చతుర్ముత్రాగజాయన్న గేమంలో తః గజ విషేధంలేదు.
 తక్కివ నియమాయ గూడ ఇందులో⁴ అంకగా పాటించబడవు.

2. విదేశవాసులు మనస్తై కౌస్త్రీ
 వెంటనె వారిని తరిమి తిరపలె
 నిరాదరించుచు పరాభవించుచు
 సైకోని వారల నణచి వేయపలె

ఇది గేయం. ఇందులో⁴ ఉన్న గజాంస్తీ చతుర్ముత్రాగజారే. మధురగతి రగదలో⁴ విషేధించబడిన ఇగజం గూడ ఇందులో⁴ (విదేశ, నియాద, పరాశ) ప్రయోగించబడింది. ఇందులో⁴ ప్రాప, అంక్యప్రాప, యతి నియమాయ లేవు.

3. జగాని కెంతా పూఖ్యం నిందగ
 విరామ మెరుగక పరిష్టమించే
 బలం ధర్మతిక బలి కావించే
 కర్దుక పిరుల కాయం నిందా

సైది గూడ గేయమే. ఇందులో⁴ మధురగతి రగదలో⁴ ప్రయోగించబడవాని ఇగజం (అగని, విరామ) ఉన్నమాగించబడింది. ఇందులో⁴ ప్రాప, అంక్యప్రాప నియమాయ లేవు. కదపటి రెండు పాఢాలలోను యతి ఉన్నది. సై గేయాలకు మధురగతి రగడ మార్కుకగా షుష్మది.

(4.) హరిషాగతి రగదకు, హ, వ లనే సూక్యగజాయ (శ్రిమత్తాగజాయ), వల, త, ప, గగ, అనే ఇంద్రగజాయ (చతుర్ముత్రాగజాయ) ఒక శాఖ గజాల తరువాత మరొక శాఖ గజాయ వారచితుకాయ.

1. రూపు ర్లోరయ ము
2. రతయుక
3. మహాప్రసాదు... త్రిథ

³ కీని ⁴ వాసు భజం ³ తు నేఃని⁴

పూని ³ కుషముల పొంత శోనని

మై రగదలో పున్నవచ్చి త్రిమూర్తి చక్రరూపా గజారే కాని వాడలో వ
గఱంగాని, అగఱంగాని లేదు. కాని తత్తుల్యమయిన గేయాలలో వ గఱం, అ గఱం
గూడ వాడటి పున్నవి.

² అదే కను మది ద్వారకాపురి

అల్లదే యట నాలమందలు

ప్రేమ మయుందు నమల మూర్తియు

మురళి ధరుడా కృష్ణదేవురు

ఈ గేయాలో వగఱం, అగఱం గూడ ప్రయోగించబడినవి. ప్రాస, అంక్య
ప్రాస, యతి నియమాట లేవు. కాని దీనికి హరిణగతి రగదే మార్గక.

³ ప్రేమ వల్లరి తెగినదే యూ

మనసు యెంతో కుండనేయూ

అమృత పాత్రము పగిలి సుధలే

యుధ యుధలై పూనేయూ.

మై గేయానికి గూడ హరిణగతి రగదే మార్గక.

(శ.) దీవరదగతి రగదకు, ప్రాస, అంక్యప్రాస, యతి నియమాలతో పాటు
వగ, వలం, రల, వల, త ర అనే వంచమాత్రా గజా యంధారి.

⁴ పంసి ⁵ చెత సున్నయది ⁵ నా బ్రితుకు

నా ⁵ హృదయ ⁵ మింతిడెం ⁵ దమ్మనేక ⁵ ముగపదుకు

⁵ కరుణావిది వదివెలు ⁵ కమ్మలుగ ⁵ గ్రీకోనుము

⁵ వరగవతి ⁵ తేదనా ⁵ వలుకుగా ⁵ నిట్టనుము

1 అవంతుని చుడము

2 రవయక

3 రచయక

4 ప్రశాపతి ప్రశ్నాముము

వంచమాత్రా గణయ ఎనిమిది. అందులో 1 ప 1 1 (ఒఱ) 1 ప 1 1 (య)
గణార ఉపమోగం పై రగడలో నిషేఠించబడింది.

1 తు విశ్వ సర్వస్వ మేలు అ'పరమాత్మ' 4
                   5   5   5   5
 ప్రషతులకు అర్థుదో ప్రషతులకు అర్థుదగు
                   5   5   5   5
 వేదమంత్ర జ్ఞాన విషయాలలో అతని
                   5   5   5   5
 పాండి మోక్షనంద మందంది పాందుగా
 పై గేరుం ద్విరదగతిరగడపు పోలి యున్నది.
 పై ఉదాహరణలను ఛట్టి గేయాలకు రగడయ మాతృకలని సులభంగా చెపు)

వచ్చు.

2. షట్టిదుయ రగడలను బోలిన పద్మాయ. అని శెసుగులో లేకపోయినవు టకి శెఱగు గేయాలలో వాడుకోబడి పున్నవి. కాని షట్టిదుయలో పున్న ప్రాస ఈ గేయాలలో లేదు.

(అ) శలషట్టిది.

చందస్సు 3+3
                   3+3
                   3+3+3+2

2 టొషిక రయగ

నదుము విరుగ

కష్టవదెఫిక్రామికా.

పై గేయానికి శలషట్టిది చందస్సే పున్నది. కాని ప్రాసలేదు.

(అ) శరషట్టిది.

చందస్సు—4+4
                   4+4

1. శేదశారములు—వద్దమూడ గోపాలకృష్ణయ్య

2. రతుల.

పూర్ణా—గేయాలలో షట్టిదుయ శందస్సు కిమ్మోళినపులకి మూడు పూడాలు మాత్రమే కారణి పున్నచి.

4+4+4+2 1

2మరో ప్రవంచం
 మరో ప్రవంచం
 మరో ప్రవంచం ఏలిచింది
 వై గేయం హత్తిగా రఘునాది చందస్సునే కలిగి వన్నది. ఇందులో ప్రాపణ
 గూడ వన్నది.

ఎముకలు కుళ్లిన
 వచుస్సు మళ్లిన
 సామరులారా ఛావంకి.

ఈ గేయం గూడ రఘునాది గజాంను కలిగి వన్నవులేకి ఇందులో ప్రాపణ
 లేదు.

(ఇ) ఇం షట్టిది

చందస్సు -

3+4

3+4

3+4+3+2

³నేను సైతం
 ప్రవంచాగ్రిః
 నమిథ నెత్కుటి అంశ తిద్వాను
 ఈ గేయం ఇంషట్టిది చందం ఖీర ఆదారవదింది. కాని ఇందులో ప్రాపణ
 లేదు.

(క) కుసుమ షట్టిది.

చందస్సు: 6+5

6+5

6+5+5+2

1. మంగురుంబ్రిచలోను రఘులి గురుతును కాక పారంగా వాయుకోవాలి.

2. కుపోపస్తావం—శ్రీ శ్రీ

3. కుపోపస్తావం— శ్రీ శ్రీ

1 స్వప్నలలో నన్ను
 స్వరాల దేలించి
 అనందమున ముంచి వోపురా.
 ఇది గేయం. ఇది కుము షట్టుది చందస్తు మిద ఆదారపడింది. ఇందులో
 ప్రాస శైక.

(ఎ) తోగషట్టుది.

చందస్తు—3+3+3+3
 3+3+3+3
 3+3+3+3+3+2

2 పాయ పెరుగు దొంగిలించి
 గోవకలను పరిపాసించి
 తరుముకినుచు వెళ్ళితివా నందనందనా
 షై గేయం తోగ షట్టుది గణాలను కరిగియున్నది.

(ఏ) పరివర్తని షట్టుది.

చందస్తు—4+4+4+4
 4+4+4+4
 4+4+4+4+4+2

3 ప్రేమకు బెట్టిన పేరావణిఱు
 నిమము నెర్నదు ఉప్పని ప్రమఖుదు
 అమలము మృదులము కరుణా కలితము అతని హృదయమ్ము.
 షైది పరివర్తని షట్టుది. అందులో ప్రాసగూడ వున్నది.

4 ప్రేమకు కారు మేమది చెలియా
 హృదయము పాంగున దెలనె సకియా
 వినవలె తెలుపుము నీ మది విప్పము ప్రాణ రణ
 ఇది షై షట్టుది మిద ఆదారపడిన గేయం.

(య) రామిసి షట్టుది.

1. రత్నయక

2. రత్నయక

3. రమిశారి-రత్నయక

4. రత్నయక

చందస్సు— $3+4+3+4$
 $3+4+3+4$
 $3+4+3+4+3+4+2$

1వి మహాకవి కంతనాదము
 ఏ మహాకవి తావ్య గానము
 ఈ మహాతలి నెల్ల మై మఃపించజీసినదో
 ఇది భాషిసే షట్టుది చందస్సు.

2 ఖగుమాగుము తెరువరీ ॥
 యూస భేద మృషణయింపుము
 మా గృహంగణ కుసుమ సముదయమధుషులయ్యిగిం
 నై గేయం భాషిసిష్టుది చందస్సుతో కూడుకొన్నది.

(ఖూ) వార్షక షట్టుది:

చందస్సు— $5+5+5+5$
 $5+5+5+5$
 $5+5+5+5+5+5+2$

3వి మురళి ప్రొతలో వలపు విలుష్టిదెరా
 ఏ లెత నష్టులో వెన్నెలలు గురిపిరా
 ప్రొయించరా మురళి మోహనాంగా కృష్ణ
 లోకాలు పులకించగా

ఇది వార్షక షట్టుది చందస్సుగం గేయం.

4. రగదల మీద, షట్టుదురం మీద అభావపడని గేయాల గూడ తెలుగులో
 ఉన్నది.

1. తమిశభారి - రచయిత

2. తై కాథిబు - కొడవలిగంటి

3. రచయిత.

షట్టు—కవ్వదంలో తున్న బిషమ, పొటమ్ముచుండ కుయ్యమైక గేయాలు తెలుగులో
 ఉన్నాయి.

(అ) మూడు చతుర్భుజ గణాల పాదాలగం గేయాలన్నవి..

1⁵ లకుమకు 4⁴ తేచెను 4⁴ రాయుదు
 4⁴ ప్రేక్షపతి 4⁴ పురుషుని 4⁴ పాలిక
 4⁴ వారు 4⁴ పుడసాం 4⁴ గర్వము
 4⁴ వాగర్జు 4⁴ ముఖుల 4⁴ కెలిక

(అ) పాదాలలో మూడు వంచమాళాగణాలగం గేయాల వున్నవి..

5⁵ లకుమికరు 5⁵ పగురిప్పు 5⁵ ఎనువిప్పు
 5⁵ రాయుని 5⁵ పాపుప్రా 5⁵ ఇమువచ్చె

(ఇ) పాదాలలో మొదట గురువు, తరువాత మూడు చతుర్భుజ గణాల గిగిన గేయాలన్నవి.

2² ని 4⁴ కంకణ 4⁴ నిక్య 4⁴ ఇంలో
 2² వా 4⁴ జీవన 4⁴ విర్య 4⁴ ఇంలో
 2² వా 4⁴ మదిలో 4⁴ దోలల 4⁴ తూగి
 2² వా 4⁴ హృదిలో 4⁴ జ్యులలు 4⁴ రేగి

(ఈ) పాదాలలో మూడు చతుర్భుజ గణాల తరువాత ఒక గురువున్న గేయాల వున్నవి.

4⁴ కాలం 4⁴ తెచ్చిన 4² కప్పము లో
 4⁴ మునుగుచు 4⁴ తేలుచు 4² నున్నా మోయ్

1. కర్ణార వంచతరాయలు—చాళ్ళు ని, శారాయిలక్ష్మి

2. కర్ణార వంచతరాయలు—

3. ఇపో ప్రస్తుతము—ల్రి ల్రి

(శ) పాదాలో మూడు వంచమాత్రా గడాల శరువాత ఒక గురువున్న
గేయాల గూడ పుస్తకి.

1 అ ⁵చుక్క ⁵తణకులో నిష్టు ⁵లే దే ²
6 సాగసు ⁵లో ఎదు ⁵తృప్తి ⁵లే దే

4

పాటల లక్ష్మీలు

1. గణా:

పాట మొత్తం ఏద ఒకే రకమైన గడా యందారి. ఒక పాదంలో త్రిమూర్తి గడాల, మరొక పాదంలో చతుర్మూర్తి గడా యందరాదు. అలా పున్నమ్మ దది శెందు పాట లవుకుండి గాని ఒక పాట గాదు.

పాటకు శాం ప్రాణం. పాట మొత్తం కీద ఒకే శాం పడారి. అంతేగాని రెందు శాంల పదగూడదు.

వేరేదు గడాలకు వేరేదు కాల వ్యవధ లన్నవి. వేరేదు కాలవ్యవధలకు వేరేదు శాం లన్నవి. అందువల్ల పాట మొత్తం ఏద ఒకే రకమైన గడాలంటే ఒకే రకమైన శాంముంటుంది. అలా పుంటేనే ఇది నరియైన పాట అవుకుంది.

1. 1⁴ చూపు⁴ లభించిన⁴ దినురాలి⁴ చూపు⁴ లభించిన⁴ దమ్మ⁴

⁴ కన్నులు⁴ తెరచి⁴ చూచే⁴ వేళా⁴ కన్నులె⁴ పాధిచారమ్మ⁴

⁴ రిల⁴ రిల⁴ నప్పులు⁴ జావిలి⁴ పాటలు⁴ కలట్లె⁴ కరిగిన⁴ వమ్మ⁴

⁴ పెంచిన⁴ మమతలె⁴ కన్నీరై⁴ నయవంజనె⁴ ఏగిలినదమ్మ⁴

సై పాటలో⁴ అన్ని⁴ పాదాలలోను⁴ అన్ని⁴ చతుర్మూర్తి⁴ గడాలే⁴ పున్నవి.
అందువల్ల⁴ ఇది నరియైన పాట.

2. అపంద మాయే అల నీలవేట

అరుదెంచి నావా అందాల దేపీ

పై పాటలో (5+4) అనే వంక్కర్త గడాలన్నట్లు కనిపిస్తుంది. కాసి అది వరిగాదు. 'యే'; 'ఁ', 'వా', 'పీ' ఈ అష్టరాంమ ప్స్తుతాలగా కీసుకుంటే గడాంన్ని వంచమాత్రా గడా లపుతాయి. అందువల్ల ఈ పాటలో రోపం రేడు.

1. ३ ఏరు వాకై సాగు పాటకు

ఏకమగు నీ భూలోకము

దగ్గరైనవి మికు రోజులు

బుగ్గిపాలమ్యుదరు సర్వము

పై పాటలో గడాల 3+4+3+4 అనే క్రమంలో పున్నవి. పాదంలో రెండు రకాలన్నట్లు కనిపిస్తున్నాయి. కాని (3+4), ఇవి మిక్ర గడాలగా ఉపయోగించబడినవి పాట మొత్తంలో (3+4) అనే మిక్రగడాలే పున్నవి. కనుక ఈ పాటలో గూడ రోపం రేడు.

4. ఎవ్వరు పడని ఎన్నదు గనని

ఈ దుర్విధి నే నెటుల భద్రింతును

ఎన్ని పాశాలనూ జోనె తోలి నేను

ఈనాదు కలిగినా కీలాటి కష్టాలు

పై పాటలో మొదటి రెండు పాదాలలో చతుర్మాత్రా గడా లమ్మవి. కడపటి రెండు పాదాలలో పంచమాత్రా గడా లన్నవి. అందువల్ల ఇది ఒకే పాట కాణాలదు. ఇందులోని మొదటి రెండు పాదాల ఒక పాటకు, కడపటి రెండు పాదాల ఫరొక పాటకు వంచండిస్తాయి.

2. అంగ విభాగం.

1. పాట కొన్ని భాగాలగా విశకింపబడి వుంటుంది. ఆ భాగాల పాఠారణంగా

1 డెచుంక్కి సిమా—అష్టర్.

2. ఔ. నా.

పర్లవి, అనుపర్లవి, చరణం అని పియవందుతాయి. ప్రతి భాగంలో¹ ఒక పాదమో రెండు పాటలో² అంతకంటే హెచ్చు పాటలో వుంటాయి. మొదటి భాగం, ప్రతి భాగం కదువాళ సహంగా పునరావృత మమతుంటుంది. అలా పునరావృతమయ్యే మొదటి భాగమే పర్లవి. వర్లవి కదువాళ నచ్చేది అను పర్లవి. దాని కదువాళ నచ్చేది చరణం.

కొన్ని పాటలలో అనుపర్లవి శుంధదు.

1. १ ఎనుగొండకొండ - ఈ ఎనుగొండకొండ
చనిననాటుల తెనుగు కత్తుల సాన బెట్టిన బండ యా ॥పె॥
2. రంధ్రముల బ్రిషపాంచు తురకల రక్తధారలు త్రాగి తెన్నిన
అంధ కన్నడ రాజ్యలక్ష్ముల అరితి నిలపు దండ యా ॥పె॥
3. వెరపు లెరుగని బిరుదు సడకల విశయవగరపు రాచకిందులు
పారల బోయగ గరదు గట్టిన పచ్చి నెత్తురు కండ యా ॥పె॥
4. తిరుమ లెందుని కి త్రి తెనెలు చెరగిదించిన కాపుకవనపు
నిరుపమ ద్రాక్ష రసం ఇలు నిందు తెలకెదు కుండ యా ॥పె॥
- ఈ పాట నాఱగు భాగాలగా విశిష్టంపథి పున్నది. ప్రతి భాగంలోను రెండు భాగాలన్నవి. (ప్రతి భాగం పాశం పూర్తయిన కదువాళ మొదటి రెండు పాటలు పారణదుతుంటాయి. అందుపర్ల ఆ పాటలు ‘పర్లవి’ అనబడుతాయి. తక్కిన 2, 3, 4 భాగాల చరణాలవుతాయి.

పై పాటలో అను పర్లవి లేదు. అన్ని భాగాలలోను రెండు పాటలే పున్నవి.
(2) పర్లవిలో పున్న పాటలకంటే చరణాలలో హెచ్చు పాటలన్న పాటలు గూడ పున్నవి. అన్నమాచార్యులు, శ్యామల్య మొదలైన వాగీయకారులు రచించిన పాటలలో³ యిలాటి పాట లెన్నో పున్నవి.

- 2 తెలిసిన చెలియుదు తెలియని వారలు
దొలగుదు బ్రిప్పుడులె యెఱుగుదురు ॥తె॥
- పరదు దశిల దెవతలకు వంద్యుదు
గండు దసురులకు గంటకుదు

1. రాష్ట్రపర్లి అసంక ర్పాష్ట రప్పు

2. అన్నమాచార్యుడు

వరమాత్మక దుఃఖభవ కివాదులకు
కురుల తెల్ల ముశ్యరిలో సైకడు

॥తె॥

దేశుడు సనకసాది మునులకును బర
ధైవ మతిల పెదములకును
కైవల్య మొనగు ఘనవిధి విధి
మహావిధి జరులకు యాదవకులుడు

॥తె॥

అర్య దచురు మహా భూత విత ర
భేద్య దసాద్యరు భీకరుడు
సద్గ్యాఫలదుడు సకల మునులకును
వేద్య దితడె పొ వెంకటవిభుడు

॥తె॥

పై పాటలో పల్లవిలో రెండు పాచాలన్నవి. చక్రాలో నాయగు పాచాల
న్నవి.

(ఓ) కాన్ని పాటలలో పల్లవి తరువాత అంచుపల్లవి, ఆ తరువాత చక్రాల
పస్తాయ.

పల్లవిలో ఒక పాదముంటే, అసుపల్లవిలో రెండు పాచాల, చక్రాలో
నాయగు పాచాల వున్న పాట ఉన్నవి.

పల్లవి.

1గీరిజ సుకా తన మ నపయ!

॥గి॥

అసుపల్లవి.

సురనాథ ముఖార్పిత పాద ముగ!

పరిపాలయ మా మిథరాజముఖ!

॥గి॥

చరణము.

గణాథ! వరాత్మర! శంకర
గమవారినిధి రజనికర!
ఘణిరాజ కంకళ! ఎఫ్సునివా
రణ! కాంభవ! శ్రీ కృగురాజనుత!

॥గి॥

అన్నమాచార్యుని పాఠంలో వల్లవి, చరణాలే వున్నవి. కాని శ్యాగయ్య, కైత్రియ రచించిన పాఠంలో వల్లవికోపాటు ఆహవల్లవి గూడ వుంది. వాటి తరువాతనే చరణాలు వస్తాయి.

(4) వల్లవి, అహవల్లవి ఒక పాదం, చరణాలు రెండు పాదాలు ఉన్న పాఠయన్నవి.

వల్లవి.

1. దాచుకోవతెనా ? దాశరథి ! ఏ దయ ॥దా॥

అనువల్లవి.

మూచు వారలలోను చులకనే సన్ను మాచి ॥దా॥

చరణము.

కనికరము కాంతపై గలిగి ముద్దియవేళ
జనకజ నా మాట సమయ మనిపలిచైన ॥దా॥

(5) వల్లవి, అహవల్లవి, చరణం మూరు ఒక పాదమే పున్న పాఠయన్నవి.

వల్లవి.

2. నినువినా సుఖముగాన నిరజనయున ॥ఏ॥

అనువల్లవి.

మనసుకెంతో యానందమై మొయి పులకరించగ ॥ఏ॥

చరణము.

రూపము ప్రతాపము శరచాపము సల్లాపముగల ॥ఏ॥

(6) వల్లవి, అహవల్లవి రెండు పాదాలు, చరణం నాయగు పాదాలు గల పాఠయన్నవి.

వల్లవి.

3. దాశరథి నీ బుఱము దీర్ఘ నా
తరమా! వరమ పావన నామ ! ॥దా॥

అనుపల్లవి

అశదీర దూరదేశములను వ్ర
కాణంప జేసిన రసిక కోమణ

॥దూ॥

చరణము.

భ కిలెని కవిజాల వరేణ్యులు
భావమొరుగ లెరని కలలోన జని
భు కి ము కి కలునని కిర్తనముల
బోధించిన త్యాగరాజ కరాప్త

॥దూ॥

(7) వల్లవి, అనుపల్లవుంలో ఒక పాశం, చరణంలో నాయగు పాదాలన్న
పాటలన్నవి.

పక్కవి

¹అదయ, శ్రీ రఘువర! నేడెలరాదయ? ఓ దయం ఖథిని ॥కా॥

అనుపల్లవి

మౌదముతో సద్గుత్తి మర్మమును బోధజేసి సదాత్మాచిన ॥అం॥

చరణము

నిన్ను తిట్ట కొట్టి పాంచ పెట్టిన దన్మియు నన్ననలేదా?
ఎన్నరాని ఏందల దాఖమని మన్మించగలేదా
అన్నము దాంబూల మొసగి దేహము ఏన్న జీయలేదా?
కన్నతల్లి దండ్రి మేమనుచు త్యాగరాజునికి బరవపులైదా? ॥అం॥

(8) చుండాలో ఎనిమిది పాదాలగం పాటల సూర పున్నవి.

చరణము

² సరి నీ కిష్యరు వెరకెని గర్వము
అదియుగాక ధరలో జనులు మర్మ
మెరిగి సమ్మకానలెరంట ధర్మాది
మౌకీ వరము లొసంగి భక్త
మరుల గాచిన కిర్తివింట, మహి మణి

నన్నిందరిలో జెయిబట్టి త్రోవ
శరజు తొచ్చితి నమ్మి, దరి నీ వను
కొన్నాను చరపమే గతియంటి

(8) సాధకణంగా చరకు లన్నిటిలోను ఒకే వంశ్యగర పాద ఇంటాయి.
కాని అన్నటప్పటి వాటిలోంచి పాదాలవంష్య భేదిస్తున్నది.

చరకాయ

1. ప్రి వనితాహృతుమువాట్లా వాజ్ఞానన గేచర "యు॥
  2. తెలియని నట విట స్తుదులు వనితలు స్వవశమౌల కువ
దేఖించి సంతస్తిల్లి స్వరలయం బు లెంగంగకను
శిలార్థులై సుభక్తులకు సమానమును యు॥
  3. చక్కని ముఖ కమలం యు రదా నా మధిలో స్కృరణ
తెకనే దుర్యుదాంధ జిముల గేరి పుత్రాపములచే దగిల
వెగిలి దుర్వాషయమురాకిలను రోములేక సతత
మపరాధినై చపలవిత్తురునైన "యు॥
- ఈ చరకాయ 'దుండుకుగల నన్నే దౌర కొకుమ త్రోమనోయ యెంకో',
అనే శ్యాగరాజ కృతినోవి. నీటిలో ఒకటవ చరజమందు ఒక పాదము, ఆనవ
చరణమందు మూడు పాదములు, ఎనిమివిన చరణమందు నాఱగు పాదములు
పున్నవి.

(10) పాటలలో ఇన్ని చరకాఖాదాలనే నియమమేమి లేదు. తన పాటల
కన్నిటకి అన్నమాచార్యురు మూడు చరకాలనే వుంచాడు. కాని శ్యాగరాజ, శక్కివ
వారు తమ కిష్కమొచ్చినన్ని చరకాలను ప్రాపి వున్నారు.

1. ఒక చరణంగర పాట కుడాహారణము.

పర్మావి

2కోటి నదులు ఉనుచ్ఛాటలో నుండగ
ఏటిం దిరిగెదవే? ఓ మరుసా!

"యు॥

అనుప్తాని

సూచిగ శ్యామనుందరమార్తిని
మాటిమాటికి జూచే మహారాజులకు

|కో||

చరణము

గంగ నూపురంబునను జనించెను
రంగని కావేరిగని రాజీల్లైను
పాంగుచు శ్రీ రఘుశాఖుని ప్రేమతో
బోగడే శ్యాగురాజు మనవి వినవే

కో||

2. రెండు చరణాలన్న పాట కుడాహరణము.

వర్షాని

1 ముందు వెనుక యిరువుక్కుల దేశ్తే
మురళిరహర! రారా!

ముం||

అనుప్తాని

ఎందుగాన నీ యందమువలె రఘు
నందన వేగమై రారా!

ముం||

చరణములు

1. చండ భాస్కర కుర్చ్ఛిచంద్ర! కో
దండపాత్రియై రారా!
అండ గొలుచు స్తామిత్రి సహితుడై
యమిత సరాక్తమ రారా!

ముం||

2. ఈ గజరక్షక! ఈ రాజతుమార!
ఓంకార సవన! రారా!
భాగవతప్రియ! బాగుతోవయ్య
శ్యాగురాజసుత! రారా!

ముం||

1. మూర్ఖ చరణ ఇన్న పాట కుడాహరణము.

వర్షాని

గారవింపగరాదా! గరుడ గమన వాదా? నను

గౌ||

, 2. శ్యాగురాజ.

అష్టవర్లవి

శ్రీరామ! మనేహరా! శ్రీకపృథుదయవిహరా
చేంరావవెమిరా! శ్రీ రఘువర ధీరా!

॥౮౩॥

చరణముఱ

1. పీయకైవ లేదా? పిలిచిన రారాదా? సరి -

వార లాడలేదా? వరద' కరుణ రాదా?

మారుఱల్గైరాదా- ముమ్మారు నమ్మలేదా?

॥౮౪॥

2. తనయుభారు మాట తల్లిదండ్రుల కదియాట గాదా?

నిను బాడిన పాట ఏని నీ ముద్దునోటనే

మన వలడే యిచ్చేట, మాధవ' ఇక తెరచాటా:

॥౮౫॥

3. రూకలొసగి కొన్నపతి రుపము లెట్లున్న

శ్రీకర గుబమున్న చెలి చెలిమి నిపరన్న ప-

రాకునికు మున్నత్యాగరాజవిషా! థిన్న!

॥౮౬॥

4. వాయగు చరణాలన్న పాటకుదాహారణము:

వర్లవి

ఇన్నాళ్ళు నన్నెలి ఎందుకి గెలి?

॥౮౭॥

అష్టవర్లవి

వన్నుగ నాపాలి బాగ్యమా! వనమాలి!

॥౮౮॥

చరణముఱ

1. బాలుతైన నా పరికాపములు జూచి

కాణు కాణుమని దైర్యము బలికి

జాలిదిర వేత్క సల్యాచు మిక నీ

కొగు ఖుద్దియని క్రిగంట జూచుచు

॥౮౯॥

2. ఎందు బోయితి వెంటనే వత్తుననుచు

ముందు బల్గైన నీ వెందు బోయిపే

అంద గాద సత్య సంఘరు నీవైతే
అందరిలో నన్నాదరించు కొమ్మె

॥४५॥

3. జాద మారుగలేను జూనకి నాయక
వెడగలేదు గా వే మారులకు
తదు జోదులేని తోదు నీవెగాని
అది తప్పగలేని యావద్వాంథవ నీ

॥४६॥

4. ఒక రూపమున ట్రోచి యొకరూపమున నేలి
యొక రూపమున బూచుచుంబినిగాని
సుఖదాయక ! సుంత్రైన లెదా ?
అకణంక ! శ్రీ శ్వాగరాజుర్మిత చరజ!

ఈ విధంగా శ్వాగరాజ చరణాంసు పెంచుకొంటూ వెర్చి వది చరణాయ గం
పాటమ గూడ ప్రాశాదు 'ఎందరో మహానూర్మా లందరకు వందవములు' అనునది
పదిచరణాయన్న పాటకుదాహరణము.

కనుక పాటలో ఎన్ని చరణాలై వా వుండవచ్చునని దుఱవషుకున్నది.

(ర) చరణమేరేని పాటాల గూడ వున్నది.

వర్లవి

1. శ్రీ సరస్వతి నమాస్తుతే పరదేవతే
శ్రీపతి గారీపతి గురుగుహ వినుతే విధియువతే   శ్రీ॥
అనువర్లవి

వాసన్తత్తు వివర్తిత వరముని భావితమూర్తే
వాసవాద్యక్షిల నిర్దర వరవితరణ బహుకర్త్రే - దర
పున నుత ముఖాం బురుపే అధ్యుత చరణాంసురుపే
సంసార భీత్యాపపే సకల మంత్రాక్రిగుపే

మై పాటలో పర్లవి, అనువర్లవి ఉన్నవిగాని చరణం లేదు.

(ii)   పర్లవి

పరమేశ్వరకో తూ భజతే ప్రాణి
పౌర కహు బినహినకె కొయిసమాన

॥౫॥

ఆసుప్తువి

స్వేతన పీతన రక్తన ఇరో
సకల సృష్టిరచొసా ప్రభాషమర్
ఇందులోగూడ చరణం రేడు.

॥५॥

३. చందస్సు.

(1) పాటలో గేయాలో రాగి ఇదు రకాలైన చందస్సుఱ కవిలుకున్నావి.

(అ) శ్రిమాత్రా గడాం చందస్సు.

స్వామున తృందారకుబూ
శుభము శుభము అని పాగదగ

(అ) చక్కనిశ్రా గడాం చందస్సు

శ్రీవథసున్నను తుత్తునియలు చేసే

పావని సితషు వరణయ మాది

భాగ్వత రాముని ఇంగ పరచినా

సద్గులు ధాముని మధుర కథా

(ఇ) వంచమాత్రాగడాల చందస్సు

దిష్టు తగిలిందేము దిగదుడిచి పొణము

ముక్కుబు దైవుళ్ళ ముదుపు చెల్లించేము

ఎంచ్చెతు నీ కళ్ళు ఎరుపెతుగ్గ నేయేము

ఎరుసిత్తు తిని ఎత్తిలా లించేము

(ఈ) శక్కనిశ్రాగడాం చందస్సు.

1. లితులం కృష్ణరాయకారము

2. శామాంజనీయ సిరిమా

3. వెద్దరికాలు-గౌపచాఖ.

1 ధర్మమనీ న్యాయమనీ

దబ్బు⁶ వాయించుకునే

చాటుగ లంచాలకు చే

చాచును ఏ గాడి దూ

(అ) శ్రీమాత్ + చతుర్భుజ గణాల చందన్మ.

2 త్రిత సగములు చేరివారట

పొతురించిరి ఎదురులేదని

2. పాటలలో ప్రతి పాదంలోమ పరి గడాల పుండరి గాని చేసి గడాల పుంచరాదు.

(అ) 3 పదవ స్లూగ వదిపి వదము స్థుచంటావు

తస్మిమం టాయెరు గాలినెగ బోసింది

సై పాటలో ప్రతి పాదంలోమ నాయగు పంచమాగడా ఐన్నవి.

(అ) 4 తప్ప దదిగో గురుని వాక్యము

తప్పు దేహల పాపు వారల

చప్పరించి ప్రింగు కళ్లు

ఇండులో గూడ నషంఖ్యగడాలే పున్నవి.

(అ) తెలివిలేని ఆహములతో తెలియాని బాధలతో

కలతజెందు జీవులముము మేలుకొలిపి¹ ఏలుకొనగ

ఇండులో గూడ సరిషంఖ్యగడాలే పున్నవి.

1. మర్మమోగ - కొవచ జ, 2. పొంచకన్యం త, వథ - 3. ఎంటి పాటలు - తయారి మాఘరాసు - 4, 5. అర్థాటోథామ్మక కర్యములు.

(ఇ) 1 ³ 5 1 ⁴ అ 3 ⁴ లేషా

3 4 3 4
పత్రక రించే వించివా

ఇచ్చుట 'వా' కాకపాదం. కముక ఇందులో గూడ నరిగళాలే పున్నమి.

(ఇ) 2 ⁵ ఉన్నాద యూ దేవు రున్నాద యూ

5 5 5
కన్నవారిఽి దగ్గరున్నాద యూ

5 5 5
కనలెని వారికతి దూరుడ యూ

ఇచ్చుట ప్రతి పాదంలోను మూడు పంచమాత్రా గణాల ఒక గుర్తు ఉన్నట్లు కనిపించుటంది. కాని ఈ పాదాలలో కదపట నున్న 'యూ' అనే అక్షరం పంచమాత్రం శాలం ఉపరించబడుతుంది గముక అచి గూడ ఒక పంచమాత్రాగణమే అపుటుంది. కాంట్లీ పై పాదాలన్నిటిలోను నరిగళాలే పున్నట్లు శాచించారి.

(ఇ) 3 ఎన్ని జన్మము లెతి ఎన్ని తపములు చేసి

5 5
తు జన్మ మెత్తితిని మనసా

ఇందులో రెండన పాదంలో రెండు పంచమాత్రాగణాల, ఒక చతుర్షాత్రాగణం ఉన్నది. కాని 'మనసా' అనే పదం మాత్రాలకాలం యామీ పలకథితుంది గముక ఆ పదం రెండు పంచమాత్రా గణాలనుతుంది. అందువల్ల ఇందులో గూడ నరిగళాలే ఉన్నయని చెప్పారి.

3. పాదాలలో నున్న గణాలలో కొన్నిటికి తప్పున అష్టరాలన్నప్పుడు ఆ అష్టరాల వట్టి గడాలకు సంపోయేటట్లు పాచుకోవారి. లేకంటే చందన్ను తప్పగా కనిపించుటంది.

(ఇ) 4 భజన యెట్టిదో తెలియూ నిజమ్ము కనుగొని నదవరా

3 4 3 4 3 4 3 4 3

ఆజుము ప్రానిన ప్రాలుకోలది ४ నుజనులకు ఇది దిక్కురా

1. గుడమందరి సనిమూ

2, 3. సంకీ ర్తపమాల—శ్యామి అ శేషానంక నరత్వం.

4 ఆక్షరోధామృతకర్మములు

ఇందులో మొదటి పాదంలో, తెండవ పాదంలో కూడ నరిగళా ఇన్నవి. కాని ఇం..లో 'నిఱమ్మ' అనే పదంలో 'ని' అనే అషరం పొచ్చగా పున్నది. 2ఇవ్వటి 'ని' అనే అషరాన్ని చిరి కాం కథకుంది. అందువల్ల గణపితయలో 'సి'ని కిపి చేయాలి. 3అంకేక 'రా' అనే అషరాన్ని కాక పాదంగా తాటి పాదుకోవాలి.

(అ)

క్రీక పాయాను రామాహరే-గంగ-తిర్మంబు తెచ్చాను రామాహరే
ఇందులో 'సే' అనే అషరాన్ని ఒకు మాత్రం కాలం యాచి పాదుకోవాలి.
ఇవ్వటి 'గంగ' అనే పదం ఎత్తగడ. కాం చేస్తున్నమ్మర్మదు ఎత్తగడను ఏదిని
కాం చేయాలి. కముక గణ విరషన చేస్తున్నమ్మదు ఎత్తగడను ఏదిని విరషన
చేయాలి. అలా చేస్తే, మై పాదంలో నరిగళాలే పున్నట్లు కేటాంది.

(ఇ) అరాగే.—

నామాట వినవమ్మ కౌములీ-జోగి-నాధుని దేవరమ్మ కౌములీ
ఇందులో 'జోగి' అనే ఎత్తగడను కిపివేసే దాని కుడి లాగంలో మూరు
వంచమాత్రాగణాలు, ఎదు మై ఘన మూరు వంచమాత్రాగణాలు ఇన్నవి. ఈ రెండు
మై ఘనమ్మన్న కదపటి గడాలను రెండు గడాల కాలం యాచి పాదుకోవాలి. అప్పుడు
ప్రతిపాదంలోను నరిగళా ఇంటాయి.

పాటలలో అషరాలు, గడాలు తగ్గికి వాటికి అందం వస్తుంది. అందువల్ల
గడాలలో అషరాలు తగ్గించి వ్రాయలదుకుంటుంది. 3అంకేక గడాలలో గూడ టక
గడం తగ్గించి రచింపబడుకుంటఁది. కాని పాదునప్పుడు మాత్రం అషరాలు వశిగా
పున్నట్లు, గడాలు నమంగా పున్నట్లు పాదుకోవాలి.

(4) పాటలలో సాధారణంగా వలని, అసువల్లని, చరణం ఈ మూరింటి
పాటలలోని గడాలు ఒకే నంఖుగలిగి వుంటాయి.

వట్లవి

(ఉ)

1 అమ్మ రా వమ్మతుల సమ్మనును పాలింప వమ్మసతరము వదము లేనమ్మి
5 నానమ్మ

1. కాటాల ఆసి అభ్యాయంలో మాడుడు.

2. క్యాగాల

అమవల్లవి

అమవల్లవి నిషుపరమ్యై లొనగుదు వముచు కమ్మువిల్లు విచంది కలనైవ
శాయుదు⁵

చరణము

అమ్ముదు తసుచునుగని నిషుపులమునుగని నిషుపత్యమునుగని నిరజాకీ
అమురన దళనైతి శ్యాగురాజుని పుత్రి ప్రేమతే శరమునును బెట్టు
కొన్నాడట

నై పాటలో వల్లవి, అమవల్లవి, చరణం యా మూర్ఖించోసు ఎనిమిది వంచ
మాత్రాగడారే పుస్తవి.

(ర) కొండరు రితించిన పాటల్లో వల్లవి, అమవల్లవి, చరణం ఏటి పాదాయ
ఒకే వరిమాణంలో వంధపు.

ప. శ్రీ రఘువరా ప్రమేయ మామవ

ఉ. మ. శ్రీ రఘుతుల జలనిధి సౌము

శ్రీరామ పాలయ

చ. పారసపాత కులాచ్ఛి బృంగ సంగితలోల

(ట) 1కొన్ని పాటలలో వల్లవి, అమవల్లవి మాత్రం ఒకే వరిమాణం కలిగి
వంటాయి.

వల్లవి

(అ) 2గెనిద ఫుటుయవర మానంద మమృతమిహ

అమవల్లవి

శ్రీనంద తనయితు యోగింద్ర సురవిసుత

1. శ్యాగురాజు

2. కృష్ణరాజుగాయి

(5)

వల్లవి

¹మంగళ నితనేతు మధుసూదనస్వర
గంగాధరోచి తపసాసిగంగా

అషువల్లవి

కృంగారవారిథే శ్రీపత్న కాశ్తుభా
ఠంకార శిఖభావభయవిభంగ

(6) కొన్ని పాటలలో వల్లవి కంటే అషువల్లవి రెండు రెట్లంటుంది.

వల్లవి

²సేరెమి శ్రీరామ విన్నాశ

అషువల్లవి

పారితు హితెకురు బావకర్మములు

(7) వల్లవిపాదం కంటే అషువల్లవి పాదం శక్కువ ప్రమాణం ఉండవం చాం అయిదు. కాని కొన్ని చోట్ల అలా ఉన్నది.

³వ. పెచ్చరికగారారహే రామచంద్ర

పెచ్చరికగారారహేనుగుఱసాంద్ర

అ. వ. పచ్చవిశ్వనిగ్నస్వాలిత సురేంద్ర

(8) చరణం అషువల్లవి నమాంగా వుండే పాట ఉన్నది.

(9)

అషువల్లవి

¹ సూరి విసుతు! ఎంతే సుందరమూర్తివటంచు
చరణము

చిత్రమునకు నీ కృప విత్తమనుచూఱ

(10)

అషువల్లవి

²పాపవహృదయ నివాసి! చిద్యులాసి

చరణము

పాగరశయుని! భవసాగరతారక

(10) కొన్ని పాటలలో చరణం అషువల్లవికి రెట్లింషుగా వుంటుంది.

1. శురండరచాము. 2. శ్యాగురాజు. 3. శ్యాగురా

1, 2. శ్యాగురాయకృతులు

అమవల్లవి

మనసిజమానన నమోదైని! ఏనవే నా మనవని ఏని నన్ను త్రోపుము
చరణము

వరదాయకి కాదా? ఒకని త్రోపునరుదా? దయరాదా?
నెఱనమ్మిన నాతోసువాదా సరసిజ భవహరిషారముతపాదా
(II) కాన్ని చోట్ల చరణం అమవల్లవికి వాయసురెట్ల గూడా పున్నది.

అమవల్లవి

1 మేలుగాదుర యిక మహమేరుథర! శ్రీ తర!

తల్లిదండ్రిలైని బాలతన నాథు గోరు రీతి
పటుమారు వేదుకొంటే పాలించరాదా
పలచుచు నేను నీదు వదనారవిందమును
దలచి కరగగ జాచి త్యాగరాజసన్నుత

4. విశేష లక్షణాలు

(1) పాటంలో పల్లవి, అమవల్లవి, చరణానే భాగాలే గాక మధ్యమ కాం
పాహిక్కయి, స్వారాక్షరం అనే మరి రెండు భాగాలు గూడ పున్నవి.

(అ) పాటలో ఒక మాత్రగల అణ్ణాన్ని పాదధానికి ఒక మాత్రాకాలం
పడితే, మధ్యమకాల పాహిక్కయిలో రెండు మాత్రయగల అణ్ణాన్ని పాదధానికి
గూడ ఒక మాత్రాకాలమే వడుతుంది. కనుక మధ్యమ పాహిక్కయిగల పాదాన్ని
పాదధానికి, అన్ని మాత్రలేగలమరొక పాదాన్ని పాదధానికి పట్లగల వ్యవధిలో
వగం మాత్రమే వడుతుంది. అందుకే డానిని మధ్యమకాల పాహిక్కయించారు.

చరణము

శరుణా జలనిధి ధరలో నిన్ను వినా యొవరున్నారని
చరణము గెలిచితిని సదాస్నేరణము జేయుచు
మారుని కరుణించి త్రోప సమయము

మర్యాదకాల పాహిత్యము

నిరతముగా శ్రీ వెలముపుర నివాని భవమొడమిగాడో

అందులో చరణంలోని మొదట పాదాన్ని పారథానికి ఎతకాలం వదు తుండో, అంతే పరిశుంగల మర్యాదకాల పాహిత్యాన్ని పారథానికి అందులోవగం కాంం మాత్రమే వదుతుంది.

మర్యాదకాల పాహిత్యం అమవల్లావికిగాని, చరణానికిగాని మెషక వస్తుంది.

(అ) వ, ర, గ, మ, వ, ద, ని ఈ ఏకశ్వరాలు స్వరాక్షరాల. ఇవి పుండె రాగ పాదాలను నిర్మించదాన్ని స్వరాక్షరమంటారు.

వాటావి

ఇన్నను సేవించిన జనులకు నిక యో
జనన బాధలు గలవే.

అమవల్లావి

కనకాంగి శ్రీ రుక్మిణీహృదయాభ్యాసి
దినమ ఉఁ పార్థపారథిసామి.

చరణము

భవ పాగర తారకమై యున్నది నీ
వదసారసయుగ్మము
శుచి మానవ లోకులకు
శుక్రి ముక్తి ప్రదము (నీ వదము)

స్వరాక్షరము

రారా నిమ నదా (కోరితి నిను) కోరితిని మనవి వినుము
సారసవల్లాశ్చ శరణాగత జనావన కృపానిధివి.
ఇందులో 'రారా నిమ నదా', 'సారసవ' ఈ రెండు స్వరాక్షరాలతో ఈదు
కొన్న అర్థవంతమైన పదాలు గమక పీటికో కూడుకొనియున్న పాదాలు స్వరాక్షరం
అనబడుతాయి.

(2) పాటలలో స్వరసాహిత్యం గూడ వుండుంది. పాటలో ముండు స్వరం,
తదువాక సాహిత్యం పుంచే దాన్ని స్వరసాహిత్య మంటారు.

(ఒ) వల్లవి

పొని పొను కిగి పొనిపీసా (వ్యరం)

శ్రీహరి ఇగనైహన గానము జెపెను (సాహిత్యం)

అమవల్లవి

బిచిగించవ్వని—మమని—పొనిసా (వ్యరం)

వరన ప్రపంచము వరువ మెరయ శ్రీహరి (సాహిత్యం)

చరకూడ

1. మమనిమనిమన మమ్మిగించ—సామనిసా (వ్యరం)

గిరులు గరుగ తరులు వల్లవింపగ శ్రీహరి (సాహిత్యం)

2. ననిపామఁగించనిపీసా—నిపారిమని—ననిసా (వ్యరం)

ప్రజమానమతి ప్రజము భ్రమించే ప్రమాదింపగ శ్రీహరి (సాహిత్యం)

సై పాటలో, వల్లవిలోను, అమవల్లవిలోను, చరకాలలోను మొదటిపాదంలో వ్యరము, రెండవ పాదంలో సాహిత్యం వస్తున్నది గమక దీనిని వ్యరసాహిత్య మంటారు.

(ప) సారాణంగ ఈ వ్యర సాహిత్యం చరకాలు తరువాత వుండుంది.

1 'క్రికమలాయికే' అనే పాటలో చరకాల తరువాత ఈ క్రింది వ్యర సాహిత్యం వస్తుంది.

ని పదార్థమేగల లోచులకు

నిఖిల సాక్షి సుతునిత్రించ

నిన్ను నివాయైపరిలలోన

నిజముగా వలినో నాదినిగమగమవినుత రావే॥

ఇందులో సాహిత్యమే వన్నుపుటకి, పాదేణపురు ముందు దీని వ్యరాన్ని పాచి అ తరువాత ఈ సాహిత్యాన్ని పాడుకోవాలి.

(ఓ) పాటలో చరకాల తరువాత ఇతువు గూడ చేర్చండుకాయ.

పుద్దెన వ్యరాలమ ఇతులంటారు. నినినే ద్రువం అని గూడ అంటారు.

1. శ్రీపృష్ఠయకుగావ మనో ప్రజంధము—శెంకటేచామ

1. శ్ర్యామాంత్రి

వల్లవి

చొలగోపాల పూ ముద్దర కృష్ణ వరమ కొయిల గుణాలర్ ॥

అమువల్లవి

నిరదసిలకశేఖర కృష్ణ ఎఱువమ కాస్తుభ కంధర్ ॥

ప్రణమమ

నంద నందన భక్తచందన - సుర బృందరలిత బహునందన
మందన్యుత సుందరానన - కోట మదన సుందర జగన్మేహన
ఇందిర మందిర - భక్తసుందర పృదయార ఏంద
శ్రుంగ భక్తి మకరంద నందిత గోవికాషుంద ॥

ఃతులు

తాంకాహత దై దత్తకాం - తక్కుతో ధిమ్ముతాంగిలతో
ధిమ్మురె - తక్కుతో ధిమ్ముధిమ్ముకిటతో ధిమ్మురె-
తక్కుతో దిగిణాం గంగిలతోం గధిగ్గుయు దధిగ్గుయు
దత్తుంగ - తేదిగిణం గత్తరుతోంగ - దిగ్గుయు
దధికిత కిట దధిగిలతోం ॥

(16) పాటలతో వ్యాఖ్య, ఃతులు కూడ చేర్చండుకాయ.

ఉ-మజనామన మాదసర్వ జగన్మాధ గానవినేద
ధ్రు-విజీతఫూరకలుష విశ్వమాహన-అజేంద్రమరమువినుతపాద
1. పా-అవవరత దయాటే పాధువాద - ప్రాజ్యలోకమూల వేదనాద
అనన మరణ రపితా మృతస్వాద-శాశ్వతశ్వర్యస్వదాశేద
వ్య - విధమ గరిథ మగరి - మగరి గరిథ పా - దావరిగ మామా గరివ.

ప్రదుతం - దియుగులు దర్శింహ దోం దందోం ఃగఱ తఱగిల - దియుగులు
రదైహత్త - హత్తాది మగులుడా దియుగులు తథిన్నాహం
రాతర దిగిలు తర తర దిగిలు తర దిగిలు.

(1) పాటలలో పాటల మర్యాద గూడ వ్యాఖ్య ఃతులు కూర్చుండుకాయ.

2. కృష్ణ శిల్ప తరంగిలు

1. శ్రీమాం కాశ్మీరమం—చామ.

వర్ణవి

ప్రమృనే కొమృనే - యా విరహము తాళోలనేమోగాని యావేళ॥

అషువర్లవి

రమ్మనవే మహి వినవె వరద వెంకటరమణుపితుమః ॥

చరణాల

ఐ అరమరికగా శ్యుతిగుర్ముకోవి పోసుగతోద జేర్పుకోవి

సమగమ వథనివ - రినిదియుని ముచ్చుటలొసర వినిపించెద

అ. వదపద్యం ఖులచే వాసి - పలుకులు మెప్పింతునేగాని

తథిమి తకిటతక తరణణం తరథిత్ర కథికియుని కిపించెద॥

(అ) కొన్ని పాటలలో యహకం వాడబడుతుంది.

బకేవరం నేర్చేరు అర్ధాలలో పునరావృతం కావడాన్ని యమకమంటారు.

(అ) 1'మనసా' 'మససా'మర్యుమేమి?

ఇందులో 'మనసా' అనే వదం రెండుపార్టుల వచ్చింది. మొదట 'మనసా' ప్రత్యేక వదంగా వున్నది. రెండవ 'మనసా' నేరుగాలేదు. అది ఒక వదంలో లాగంగా వుంది వేరు అర్ధాన్నిస్తున్నది. దీసుకే యమకమంటారు.

వర్ణవి

(అ) 2'మనసా' వృధా గర్వమేటికే
మహారాజులైన మనుజులైగడా॥

అషువర్లవి

'మనసా' రసాఫని కృపయులైక

'మనసా' మర్యు మేమున్నది?॥

ఇందులో 'మనసా' అనేది మూరుమార్లు వచ్చింది. ఒకసారి ఇది ప్రత్యేక వదంగా, రెండుపార్టుల పదాలలో లాగంగా వేరు అర్ధాల నిచ్చెటల్లు వాడడింది. దీనినే యమకమంటారు.

(అ) పాటలలో పాదారణంగా అషువర్లవి తరువాత, చరణాల తరువాత వర్లవి పునరావృత మనుకుడి.

1. గాయిక తానము.

1, 2, క్యాగోలా.

వల్లవి

1 లిలగాను జూచు గుణితాలనా -

పాలగ్గిజేసి పాలింపుమయ్య
అమవల్లవి

పాలుమాలిన పామరులనెల్ల

వరమాత్మ! యి లోకములను

॥పిలా॥

చరణము

సరకివ్వర కింపురుషామరని

ర్ఘుర రాజుఁవాది రమాపతులు

ధరు భూధరానే కాంతములు, శ్రీ —

త్యాగరాజనుతః: శ్రీరాము | నీ

ఇందులో వల్లవి, అమవల్లవి పాచిష తరువార, చరణం పాచంచిన తరువాళ
పాతండుతుంది.

(7) కొన్ని పాటలో చరణాల తరువాళగాని, (ప్వర పాహిత్యం తరువాళ
గాని) వల్లవిగాక మొదటి చరణమే పుష్పావృత మషుకుంది.

వల్లవి

1 కొధించెనే, ఈ మంపా

పా॥

అమవల్లవి

బోధించిన నొయ్యర వేచనముల

బాంకు జేసి తా బట్టివప్పు

చరణము

నమయాలకు దగు మాటలాడెనె

॥పము॥

ప్వరపాహిత్య ఎత్తుగడయ

1. దేవతి వసువేషులనేగించినటు

॥పము॥

2. రంగేశు సద్గంగా జనకుతు

సంగిత సంప్రదాయకురు

॥పము॥

3. గోపి జన మనేరథ మొవంగలైతనె

గెలియు జెసెడివారు పచ్చుకి

ఈ పాటలో అమవల్లవి తరువాత వల్లవి షవరావృకమయింది.

వరణం తరువాత, న్యూరపాహిత్యం తరువాత, మొదటి వరణమే షవరావృకమయింది.

(ర) కావిన్ పాటలో వల్లవిలో ఉత్తరార్థమే చరచాల తరువాత షవరావృకమయింది.

వంవాదం పాటలో మొదటివారు పాదిన మొదటి లాగంలోని ఉత్తరార్థం వారు పాదిన మిగత లాగాల నెనుక షవరావృకమయింది. రెండవవారు పాదిన మొదటి లాగంలోని ఉత్తరార్థంవారు పాదిన మిగత లాగాల నెనుక షవరావృకమయింది.

తమ్ముదు - అక్క వంవాదము

తమ్ముదు: శ్రీగిరిజేటు కృపను చెలంగి పెళ్లాడిన ప్రీ
తలుపు తియు మక్కు నాకు తదువాయె వచ్చి తలుపు॥

అక్క: శ్రీగిరిజేటుని కృపను చెలంగి పెళ్లాడి వస్తే
తలుపెళ్లాడితు తమ్ముద తగపు ఇండంగ తలుపెళ్లా॥

తమ్ముదు: పట్టుచీరయు రవిక వసుపు కుంకుమ లిస్తు తలుపు॥

అక్క: పట్టుచీరయు రవిక వసుపు కుంకుమ లొల్ల తలుపెళ్లా॥

తమ్ముదు: వెతికి చాకట్టిస్తు, చెంగల్య దండలిస్తు తలుపు॥

అక్క: చెతికి చాకట్టిల్ల, చెంగల్య దండలొల్ల తలుపెళ్లా॥

పైపాటలో తమ్ముదు పాదిన మొదటి లాగంలోని 'తలుపుతియు మక్కు'-
అనే ఉత్తరార్థం అశదు పాదిన ప్రతి లాగం నెనుక షవరావృకమయింది. అక్క-
పాదిన మొదటి లాగంలోని 'తలుపెళ్లా దీకు' అనే ఉత్తరార్థం ఆమె పాదిన ప్రతి
లాగం నెనుక షవరావృకమయింది.

(ర) కావిన్ వంవాదం పాటలో ప్రతి లాగంలోను తదర్థం అలాగం తరువాత షవరావృకమయిందిగాని వల్లవి షవరావృకం కాదు.

పశ్య

శ్రీకరముగ యాలాకిల ముందర చేకొని నిలచిన దెవర
॥చేకొని నిలచిన దెవరో॥

కృష్ణదు

అకాశంలున ఏక రూపమయి పెకొని నిలిచితి భామూ
పెకొని నిలిచితి భామూ॥

వశ్య.

ఉరమున నుండెదు నరుల మాలికలు ఇరిగిన విధమెల్లోయా అని.
తలినిన విధమెల్లోయా అని కలినిన విధమెల్లోయా॥

కృష్ణదు

మత్స్యరూపమై సామతు నిలిచితి అచ్చుట గలగనె భామ నీముచ్చుట
నుండునె భామ నీ ముచ్చుట నుండునె భామ॥

ఇండుతో వ్రకిపాదంలోసు ఉత్తర భాగం ఆ పాదంతరువాక ఫుషావృక్ష
శయింది.

(10) వశవసాఖల మొదరైవవాలోసే ఒకరు పాంలో ఒక భాగం పాణి
శ్వార్తి శేషిన కరువాక బృందం పాచిన పాదం ఫుషావృక్షం చేయించుకుంది.

తందేఱ

గంగమ్మ తల్లికి చెంగల్య పూదంద
కాళిందికికల్య తెల్లడంద

అందరు

జోర్పుయ బార్పుయ జోర్పుయ, బార్పుయ.

తందేఱ

గోదావరి తల్లికి గొజ్జంగి పూదంద
సరపాతుకి సన్న జాజిదంద.

అందరు

జోర్పుయ, బార్పుయ, జోర్పుయ, బార్పుయ.

తందేఱ

కృష్ణయేఱమ్మకి గెడంగి పూదంద
కాచెరి తల్లికి కనకదంద.

ఒండు

జోర్పెయ్ శార్పెయ్, జోర్పెయ్ శార్పెయ్.

ఈ పాటలో కందేబసాహి నిరివిన వ్రతిపారి అందరు 'జోర్పెయ్ శార్పెయ్, జోర్పెయ్ శార్పెయ్' అనే వంకపాథారు.

(12) పల్లవిలో 'అంతగ్రహం' వున్న పాటలలో డావిని ఏఫిబి మిగిలిన చర్చని షునరావృకం చేయడానుతున్నది.

పల్లవి

2 ప. చెడేముద్ది మానరా

అ. ప. ఇదెపొత్రమెపరో.మాదరా దేశ

పై పాటలో పల్లవిలోని 'చెడే ఇద్ది మానరా' అన్న డావిలో 'చె' అంతగ్రహం. అందుపల్ల పల్లవిని షునరావృకం చేయవలసినచ్చిప్పుపుడు 'చె ఇద్ది మానరా' అని పాటకోవాలి.

(13)¹ 'అనాగతం' వున్న పాటలలో పల్లవిలోని కదనటి అషరం శాసనికి మిగిలిపోతుంది. అలాగా మిగిలిన అషరం పల్లవికి మొకటి చేర్చండి షునరావృకమనుతుంది.

పల్లవి

మనసె తింగి బ్రోవరావా - మార్తాండ చంద్రనయన -

మహానుభావ—శ్రీ వెంకటో (న)

అముపల్లవి

మనపార పాటితిరా-రమారమణు-నీ పాదారవిందము నెఱనమ్మి

యున్న (న)

చరణము

అగటితసురగుడ శ్రూజిత-ఖనమాన మేరుపుత్ర గిరీశ అకలాక
గుణసాందు

సగధరనాగశయన-నన్నెలుకోరా-నారాయణ

1. శాశమునకు ముండే పాట ప్రారంభం కావళం అంతగ్రహం అశ్చున్నది.

2. శాశగ్రామ

3. శాశముకు తరువాత పాట మొరక్కె లేది జాగాప్రస్తుతి ఉపస్థితి.

కరుణించి నా చెంత జేరి (నా)

నై పాటలో వల్లవిలో 'అనగతగ్రహ' ముఖ్యది. అందువల్ల దాని పాటాల తంలో 'నా' అనే అశరం బిగుబితున్నది. వల్లవిని షవరావుకం చేయుచ్చుదు 'షవసార' అను పడానికి 'నా' అనే అశరం ముందు చేరి 'షా షవసార' అని షవరావుకం చేయారి.

(16) కెంతి తూరు భాషులు కరిపి ప్రాయించిన పాటలున్నాయి. వాటిని 'షట్టు ప్రమాణంటారు.

(అ)

వల్లవి

పెంకటుచలవళే, నిను ¹ నమ్ముతి వేగమే నను ² రక్షియుమయ్యా ³ "

అను వల్లవి

పంకజానున్ ప్రముఖాడి విసుత, వదమునా ⁴ శ్రయించినవారి కెల్లి,

సంకటములు దీర్చి సంపదలిచ్చి, మంగళం పాదుందియు ⁶
పుష్టివలత్తులే వినంగుము

నై పాటలో ఆరు భాగా ఇన్నవి. వాటిలో 1, 4 సంస్కృతం, 2, 5 తెలుగు 3, 6 అరవం.

ఇందులో ఒకటి కంటే పొచ్చు భాష ఇన్నవి గమక దీనిని షట్టివాళ మంటారు.

(అ)

వల్లవి

1 శ్రీ శ్వాగరాజస్వామి, అందిప్పాతునీ ² మనమే

అనువల్లవి

నిత్యానంద మనుభవించిన, నిత్యమంగళలోరూపియాన్॥

చరణము

శ్రీనగరమందు ¹ బుద్ధి, శ్రీ నారదమునియి సురూల్
 గావకాష్ట ¹ మర్మములను, కరుత్తుడనేయుతప్పు
 భాసువంశతిలక్పజు ¹ పాత్రిరరావ వరమభక్తవ
 శూన్యంతు ¹ మాకీమిచ్చే, మహామైవాయిప్పారుతికశే చ్చెద్దు
 పై పాటలో ప్రతి పాదంలోను ఘూర్చుర్చం తెగు, ఉత్తరార్థం అవశ్య
 ఆసుక ఈ పాట మహాప్రవాసానికి చెందింది.

(a)

పర్మాని

ట మై తారీ లలనా - ఏలనే పామృంటి

చరణము

జటువంటి ప్రేప, తుజుల్ ఫల్ టు పేక
 సిట్ యొవైల్ పాయుర — లెబమి కన్యిన్ యు
 ఎపరి వద్దను శోస్తే కి యాంగ్రీ
 శివరాముని పదముల పాయ
 పై పాట తెగుగు, ఇంగ్లీషు రాష్ట నమ్మిత్రము. అందుర్ల ఇది మణి
 ద్వారక మనందుతుంది.

5

పాటల నిర్మాణం

1. గణాంన్నిటిలోను ఒక దానికంటే ఇంకొక దానిలో మాత్రయ రగ్గుటండ
పాటయ ప్రాయశం ఒక వద్దకి.

१ వచియింతు వినవయ్య విష్టుత్తమ్ సీకు
 వాంఛితార్థంబులను వసుధలో నెసగునది॥
 ఏ వ్రతం భోనరించి ఎలమి సుఖములగాంచు
 త్రిపదుఖంబులను దిర్యంగ జనులకై ॥
 పర్య నారాయణ పద్ముతము గావించి
 విత్య భోగంబులను సీత్త బొందగ వచ్చు
 వివ్రతము భద్రముల నెలమి బోకార్పునే
 అవ్వతంబది యంచు అమరంగ వచియించె॥

---

1. తేంప్రోలు ముచుస్యామి శాగవక్రే

వంచమాత్రా గజాంతో నిర్మాణమైన ఈ పాటలో అన్ని గజాంలోను ఏదు మాత్రకే వున్నావి.

2. అన్ని పాదాలలోను కదపటి గణంలో మాత్రయి తగ్గించి ప్రాయశం మరాక వద్దులి.

రాష్ట్రు దీచ్చెస్తును రాష్ట్రునితో

యుద్ధము సలుపగ వేగముగా

రాష్ట్రుని దెన్నకే తేలమనెన్

రథమును వెంటనె సారథి నీ

రఘురాష్ట్రునిపై కోపముతో

వెసెను బాణము లెన్నిటినే

వచ్చెది శరముల సన్నిటినీ

శూల్చెస్తును రాష్ట్రుడు నులభముగా

సై పాటలో ప్రతి పాదంలోను మారు చతుర్మాత్రాగజాయ ఒక గురువు వున్నావి. నాంగన గణంలో తెండు మాత్రయి తగ్గించి ప్రాయయిది వున్నది. అయినవు టెకీ ఆ గురువువు చతుర్మాత్రా గణ వ్యవధిలో పాదుకోవాలి. అప్పుడు ప్రతి పాదం లోను నాలుగు చతుర్మాత్రా గజాయన్నట్టుపుతండి.

3. ప్రతి పాదంలోను కదపటి గణంలో మాత్రయ తగ్గించి పాటయ ప్రాయశే గాక కదపటి గణాన్ని వదరిపెట్టి గూడ పాటయ ప్రాయశచ్చ.

5   5   5
రావేయి రావేయి తమ్ముడా

5   5   5
రావేయి రావేయి విరుదా ॥

5   5   5
విర రక్తము నీలొ పారదే

5   5   5
శార్య మిసుమంత్రైన ఒఱుకదే ।

5   5   5
సమయమ్ము మించే రా తమ్ముడా

5   5   5
త్యాగమ్ము సేయురా తమ్ముడా ॥

5   5   5
శత్రువుల దుసుమాద లింగురా

5   5   5
దేశమును రక్షించ రమ్మురా ॥

ఈ పాటలో ప్రతి పాదంలోను ఒక గణా తగ్గించి ప్రాయశింది. తాని మాదవ గణాన్ని రెండు గాంప వ్యవధిలో పాటులోవారి.

శలాగా పాదాలలో మాత్రయ, గాంప తగ్గించి ప్రాయశంప్రాయ పాదంలో కళ వెల్లి విరుస్తాయ.

4. అన్ని పాదాలలోను కదపటి గణాను వదరి ప్రాయశమేగాక, ఆ చుండు గణాలలో గూడ మాత్రయ తగ్గించి పాటయ ప్రాయశచ్చ.

5   5   5   5
ఎన్ని జన్మము లెత్తి ఎన్ని తపములు జేసి

5   5   5
శు జన్మ మెత్తితిని మునసా ॥

5   5   5   5
ఎన్ని విధమూలయిన నే రూపమున గురుని

1. ప్రి అశ్వలోధామృత తక్కుములు—ఈ పాటలో టోక్కుక్క పాకం రెండు శాగాఱగా ప్రాయశించున్నారి.

యుద్ధాయ కుండునే మనసా ॥

చదువులన్నియు ఉద్దివి నన్యాసమువ సీత

వంచరింపగనెల మనసా

చదువులో సత్క్యసారంబునే దీసికొని

వందెహములు మాను మనసా

అశ్వరంఖలు నాల్గు కుక్కిలో నుంచుకొని

అశ్వరం కైరుగవే మనసా

అశ్వరంఖల మధ్య గురుని కైత్రము జేరి

స్వామివై శుంధవే మనసా

ఇది వంచమాత్రాగడాలతో నిర్మాణమైన పాట. ఇందులో ప్రతి పాదంలోను కదపటి గఱమే గాక ఏదవ గజంలో ఒక మాత్ర గూడ తగ్గించి వ్రాయబడింది. మాత్ర తగ్గించి వ్రాయబడిన గణాంబు పది మాత్రం కాలంలో పాటుకోవాలి. ఈలాగా కదపటి గణాంబుగాని, గణాలలో మాత్రంబు గాని తగ్గించి ప్రాప్తి పాటకు సాధన వస్తుంది.

ర. ప్రతి పాదంలోను రెండు చోట్ల గణాలలో మాత్రం తగ్గించి పాటకు వ్రాయవచ్చు.

1 మనంద మాయే అలిసీల వేణి

అరుదెంచినావా అందాలదేవి ॥

అమువైన వేళా అనురాగశోభా

పరప్రేమ శ్వాస నా భాగ్యమాయే ॥

అలనాటి నేమూ కలనేయ పండే
 5   5
 అరుదైన హ్యూ నాలోన నిండే
 5   5
 అనంద మ్యై అనమాన తేక
 5   5
 అపురూపమైన అందాల దెవా
 5   5
 సాగసైన మూపే సాలించు చూపే
 5   5
 నగమైన కనులా సంతోష నిధులే
 5   5
 వగుమోము పైనా నడయాదు కళలే
 5   5
 అగుపించగానే మగువరో నాలో

ఇది గూడ వంచమాక్రాగజాల పాట. ఇందులో ప్రతి పాదంలోను గణం మార్పి గణంలో ఒక మాత్ర తగ్గించి ప్రాయంలి వున్నది. మాత్ర తగ్గించి ప్రాయ లిఫిన గజాలలో కదపటి అష్టరాయ ష్టుకాగా వాడటినవి.

3. ప్రతి పాదంలోను ఒకే నంఖ్యగం గజాల పెట్టి మర్యాదని, కదపటగాని కూతుడూల వుంచి పాటల ప్రాయవట్టు.

కరికంతములారా^{య్య} | వేవే | కంపరంబులారా^{య్య}
 కలికి చిలుకలారా^{య్య} రాముని | కాంతను గానరట్టె^{య్య}
 చందన తరులారా^{య్య} | వేవే | చంపకవరులారా^{య్య}
 మందారములారా^{య్య} | రాముని | మగువను గానరట్టె^{య్య}
 తుంగనకులారా^{య్య} | టై | రంగ తరువులారా^{య్య}
 గంగరాజులారా^{య్య} | రాముని | శామిని గానరట్టె^{య్య}

11

వింభవల్లారా^ఊ । వే వే । జంఖతరువులరా^ఊ
 జంబీరములరా^ఊ । రాముని । సచియనుగానరటే
 వై పాటలోని పాటం పద్య వోవో, రాముని, టొ, అనే ఎత్తగడయ పెట్టి
 ప్రాయంది పున్నది.

7. చరణంన్నిచోసు గడాల నోకే వంష్యలో వుంచి, వ్లావిలో మాత్రం
 మాత్రంపు, లేక గడాలను తగ్గించి ప్రాయవచ్చు. ఆ పద్ధతిలో ఒకే చందస్పులో
 ఎన్ని రకాల పాటంనైనా నిర్మించవచ్చు.

(3+4) గడాల చందస్పుల

(అ) ఎండుకోయి పయునమూ నీకు నీవే దూరమై
 దారి కనని బాటపారి కాని పరగులు మావహేయా
 విధితి పెదిరె వేల నేయా ఎదురు తిరిగి బ్రతుకవేయా
 నిజము దాచి నింద మోపీ ఎందుకోయా వేదనేయా
 నిన్నెనమ్మె ఉన్నవారి మేలు తలచి మెలగవేయా
 కన్న తెరచి దారి తెలు మనిషిగానే బ్రతుకవేయా

ఆది (3+4) మాత్రాగడి చందము. ఇందులో వల్లవి మొదటి పాఠంలో
 'మూ', 'స్తు' అనే రెండుచోట్ల చక్కనిశ్శాగడాలం లిదులు గురువు ఇంచటినిని.
 చరణంలో ఎచ్చుగా మాత్రయ తగ్గించిదిదేదు. ఇది ఒక రకమైన పాట.

(అ) 1అత్మలింగని పూజ సేయురా, టోరి జీవా !
 అత్మలింగని పూజ సేయురా !
 అత్మలింగని పూజ సేయుని నిత్యమూ ఇవ పూజ లెందుకు
 రాక్షయం ముగ జ్యోతిగని పరమాత్ముధుండే దారి గనరా
 పాలుమారిన ఘలము దొరకదు తోలు డెహము నీకు దక్కుదు
 మేలు తెలుసుకో మీద యింటికి కిలు యిదిగో రత్యమున్నది

1. కొంగళో కొర నినిమా--మల్లాది రామృష్ట రాష్ట్రి

1. బ్రి అక్కటోధామృక తక్కుములు.

ఈ పాట వల్లవికి, వై పాట వల్లవికి వందస్సులో ఫేదమున్నదిగాని తెందు పాటంలోమ చరణల చందస్సులో ఫేదంలేదు. రెండు లోపాటలలోమ వల్లపుల చందస్సులలో ఫేద మున్నందువల్ల పాఠదంలో తెందుపాటు వేర్చేరుగా కనిపిస్తాయి.

వంచమాత్రాగబాలు

(అ) రావెద్ది నా పక్క రావెద్ది యొంకి
అప్పెద్ది మన సాత్తులయిషోయె యొంకి
నీ మిద ప్రాణాలు నిలుపుకోంకూ వెచ్చి
అధ్యరేతిల్లనె అధివంత తిరిగానె
గట్టెక్కి సూర్యాను పుట్టెక్కి సూర్యాను
కల్లుక పటములెని ఏల్లు వనుకొన్నానె
యేద సుశ్యంభావే యొళ్ళన్ని డాదానె
యేటిసేస్తుంభావే యాశ్చర్యుల్లిగానె

(అ) ² కొల్లాయి గ్రీతెనేమి
మా గాంధి

కొముకై తిఃగితెనేమి
వెర్పుపూసా మనసు కస్సు తల్లి ప్రేమ
వందంటి మోముటై బ్రహ్మ తెజస్సు
వాల్మి పరకల పిలక నాట్యమాడే పిలక
వాలుగూ నేదాల నాష్టమెనిగిన పిలక
బోసి నెడ్డుప్రెత చిరునశ్వ నశ్వరై
రతనాల నశ్వరై వరహాల వర్ధమై
చక చక నడిస్తేను జగము కంచించేను
వలుకు పరికితేను క్రమాక్ష్రమా

1. ఎంకి పాటలు--వందూరి ముఖ్యారాత్రి

2. బసవరాజు ఆశ్వాసామ్ర గీతాలు

- (३) १ ఉత్తమా యల్లాలినేయా!
ని స్వసురు పెడితే దోషహోయా!
నిదురలో నిను సూసి సెదిరి నేహో మనసు
పారుగు వేరంత నా సరచ కులికారంట
'ఏలనే నవ్య'ంట 'ఏషపేలే' యంట
పదిమంది అయింత పగలబదినారంట
గాలెంట ఓయమ్ము! దూలెంట ఓయమ్ము!
ఇరుగు పారుగోరంత ఇరగబదినారంట
- (४) २ అరిపేయవె దీపమూ
ఎఱుగులో ని మిద - నిలవలేనే మనసు
జీమ్ముమంట తేట సీక్కలై పొవాలి
సీకట్లో సూఢాలి ని కళ్ళ తళ తళలు
తథుకుతో ని రూపు తలుసుకొని తలుసుకొని
సీకట్లో నా కళ్ళు సిల్లులద సూఢాలి.
సూపులే అపేసి రూపు ఘ్రాసే మరిసి
కొకచెరుగ కింకొకయ కెంగి నిదురోదామ్ము
- (५) १ ఎక్కువే కొండ నెక్కువే
నా పక్క నెంకి యొక్కువే కొండ నెక్కువే
ముందు నువ్వుంటేనే కింద నిలఁడగలను
నీ నీతనే తెక్కుకుని సుట పుగ రాగల
సాలు గదుగూ లేసి నువ్వుతూ ఏలు యొంకి
ఏలుపునవ్వే వాతు ములుగ్గర గాగలదు
తెల్లనీ నీటైట సల్లంగ యిసురోలె
ఆగాలి నా గాలి కట్టె బగబగమందు
శై ఇదు పాటంలోను చరకాల చందమ్మ ఒక కింగానే వున్నది (౬+౬+
౭+౭) కాని వల్లపుల చందమ్మ మారింది. అందువల్ల పాటల కీరు గూడ మారు

1, 2 ఎంచి పాటలు—సంశూరి మక్కారాశు.

1, ఎంచి పాటలు--సంశూరి మక్కారాశు.

శవ్మిది. కషుక పల్లవుం చండన్యులు మాత్రమే మార్గదంపల్ల వివిధ రకాలైన పాటలు ప్రాయమచ్చున్నా విషయాలై తెలుగుపుటున్నది.

3. పాటలలో పల్లవి, అశువల్లవి, చరణక పిచిలో ఒకే రకమైన గొఱ వుండినప్పటికీ, వాబిలో సున్న గజవంత్యులు మార్గదంపల్ల పాటల తీరు మారు కుంటంది.

పంచమాత్రాగ్ంభాలు

(అ) 1వట్ట నది సందాన నావలో ను ర్మాను
నది నీటిలో ముంచుతావా?

నా సామి

నావ ఒడ్డుట్టించుతావా?
చిములూ దూరనీ చిట్టుడవి లోపల
చిట్టుకున్నానేయి దేవా!
యొద్దెన

దిక్కి-కటి చూచించుతావా?
అది అంతూ లేని అకాశ మధ్యాన
అణ్ణాడుతున్నాను దేవా!
దయముంచి

చల్లగా యిల్లు చేర్పేవా?

(అ) 2అద నీ సుక్కాని యాడు గిఫయేని
పడవెక్కి బ్రదాది పాదామా!
బ్రదాది రాముణ్ణి సూదామా!

గోదారి గంగలో కొంగు కొంగు గట్టి
తరువుదీరా ఖటకలేదామా?
నరిగంగ కాణాలు సేదా మా?
కొత్తమహాతలు కట్టుకొని పఱలోకల్లి
'రామన్న రామదో' యందామా?

రామ కతలే పొయి యందామా?
 వంశరము కెదురంగ జంటగా విలుసుండి
 పాచి చేరికి డళ్లమెదదామా?
 పాప సుట్టుగ నెఱ తదదామా?
 ఈద ని సుక్కని అడ వే గెడ యేసి
 వదవెక్కి మన వల్ల కెదదామా?
 బ్రాహ్మి రాముళ్లి యిచదామా?

(ఇ) 1 యెంకి వస్త్రాని యొడలు తెప్పులు కాని
 దిగులుట్టి తలదించి తరిగి మాపేసరికి
 ఎంకి రావాలి నా యెదర నిలవాల
 కులుకుతా వన్నెటో పలకరించాలి.
 ఏల్ల పూరుగులెల్లి మల్లి రాలెదపి
 వెల్లంత పుడుకెత్తి వెక్కట్టి వషకుండె
 ఫుల్ల మంటూ కలు పెట్టాలి
 'యెల్లి వచ్చే'నంటు యెంకి న్యాలి

(ఇ) 2 ఇనటి నావేదు సెందుచూదా
 అలిగి రాలెదయి సెందుచూదా
 యెంకి మనమిద్దరమె యెవ్వర్ధువ్వాయు
 యా సేలు యా తెటలింక సివ్వాయు—
 మాటారుకుండంగ సెందుచూదా
 మంచిదా పాయేపు సెందుచూదా
 కంకాలమి దినమే విలుసు మనశ్వాయు
 తార్క్షీనా తాను కప్పగిరి వ్వాయు—

ఈ వాయసు పాటల వంచమాకా గతాంతిః గూర్చినవి. పీదిలోః భక్త్యుక్కు
 పాటలోని పాచాల గంచంత్యార్తః మ్యాత్రం శేష వువ్వది. కషుక పాటల వశకరో
 వేదం కవణదుకవ్వది.

చటుర్మార్గజాలు

(అ) 1 పానకమ్మలో శ్రద్ధక నెతుటు వడచేసివే దేవా?
 ముఢ్య గులాచిని ముట్టబోవగా ముల్లు ఏరిగనే దేవా!
 ఓయుని శ్రవ్యల తెనెలాం తోతెట గృహనే దేవా!
 గగనమున పతంగముపై టోపగ తెగియెను దారము దేవా!

(అ) 2 పెళ్ళి ముహూర్తం కుదిరిందా?
 ఎల్లా నీ పాఠ రణగిందా?
 భలె మొగుప్పు పట్టాప్పు
 ముసణ్ణ వెఱుగ ముండలే
 అనలా వర్షీ యివ్వో
 పిల్లలూ నీ పొగరణగిందా?
 చెత్తన మొస్తుండనుకోకూ
 నెక్కి కట్టు రానీకూ
 అత్త మామా ఉన్నారూ
 పత్తు ఏషే చూస్తారూ

(అ) 3 వినరంది - కనరంది
 విషాదమయిషో పేదల గాథల
 మది కదిగిచే మాయ గాథల
 మానవసేవ - మాధవ సేవ
 అనెది మాత్రమును తెలిచుంది
 గప్ప మాత్రమును ఎరగంది

(అ) చెట్లు లెక్కగలవా ఓ నరపరి
 పుట్టిలెక్కగలవా?
 చెట్లులెక్కి ఆ చిట్టారు కోమ్మల
 చిగురు కోయగలవా? ఓ నరపరి!
 చిగురు కోయగలవా?

ఉరకలేయగలవా ట నరపరి!
 పచుగులెత్తగలవా?
 ఉద పట్టుకొవి జారుడు జండు
 ఉగి చేరగలవా? ట నరపు
 ఉగి చేరగలవా?

ఈ వాయను పాటు వచ్చుకూ గొఱ కలిష పాటు. కావి పీఠిలో గం
 వంట్య తెచ్చిపువ్వది. కముక పాటు వడక గూడ తెచ్చిపువ్వది.

9. వ్యాపిలోని గొఱలో మాత్రాను శగ్గించకుండా వుంచి వరజాలోని
 గొఱలో మాత్రా శగ్గించి వ్రాయమన్న.

1 ఎవురూ విష్ణుందు ఎవురూ జిష్ణుందు
 ఏగెనెటు ఛాగెనెటు డూట్లుకొవి రంకేయు
 వా కెపు పాతి చూపెనసు ధాత
 లోకమాల గాలించి క్రిహారివి తెందు

అప్పుక మ్మాపిలోని గొఱలో మాత్రయ శగ్గించలకేళు. కావి చరంలో
 ‘పోళీ’, ‘చాలీ’, ‘శెంకు’ అవేళోం తెంక మాత్రా శగ్గించి వ్రాయమిపువ్వది.

10. కావ్వు పాటలో ‘పాక’ క్రాసి ఆ తడువా పాం వ్రాయమన్న.

2 ఈ మధ్యారత యువతి మధ్యవట్లూరా
 వారి పచ్చిత జమని జవట్లూరా
 ఏమండి ఏమండి ప్రేమ పూరాజం
 ఏమరించి చూచండి పూరాజ పారం

(ఇది సోతి)

ప్రేమించుట వెల్లల వెంతు
 దీంచుట పెద్దల వెంతు

1. సెంచుండ్రు—అయ్యర్,

1. ‘పాక’ అంటే కాళం విమి తం తెం కా దీక్క ०.११ పాకే పాపుకోది కడచ
 రూపమైచ పాకు. చాలిలో గూడ కొండ కాగామి కాళం తుంచుంది.

2 మంచి కుడింబం-అర్యుర్,

పెద్దలు కొనంటే అది ప్రతయం
వ్యక్తి విభజిస్తే అది ప్రతయం.

(ఇం పాఠ)

పాతకో తూషిష పాటితు మరికొన్ని ఉచావారితయః

(అ)

1పాఠ—

నా బ్రతుకింతెనా? - ఈ బ్రతు కింతెనా?

నా జీవితమంతా థిరని కన్నీచెనా?

పాట—

ఇంతింటను దిశావళి మా యింతికి లేదా? • ఎగ్గుము రాదా?
కనిపెంచిన మా తండ్రి కనుపించకపోతే
కనికారము ఇంతలేక తన దారినిశాయే సుఖు వను ఏదిశాయే
మనసార వలచి వలచించిన ప్రియుడిక్కిలూయే మనహముక్కిలూయే
ఇంద్రులో ముండు సాకి వచ్చించి మరలా పాట వచ్చింది.

(అ)

2పాఠ—

మన్నైన ఓడా మనసాయోరా

ని కౌనమేరా నిలిసేసురా

పాట—

నిన్నవేడివి సిన్న కావా? నిన్నదాన్ని సెన్న కానా?
నిన్ననూపూ మాసెవెలరా? - నక్కని నిన్నవేదా!
మక్కువ సిదెలెరా దక్కుతిరా
నిన్ననూపూ మాసెదెలరా?

1. ఈ చాముకు లిఖిమా.

2. ఒంటిరమ్మ లిఖిమా.

(a)

1 పాఠ—

మాధవ! మానీ చిత్తవే రా
గోకులానందబాల! నన్నెంరా!

పాఠ—

నవమాపాన నవమదన
మనసీయరా నిదానా

11. పాటాలో మాత్రం వంట్య ఉటిగా శంకీనా, గూరు వేద చేసి
వానై పాటం నడక గూడ వేరవుతుంది.

(i) 2 శ్రీలు పూగిన జీవగద్దుయి
పాలుగారిన భాగ్య సీమయి
గ్రాలినది యి భరత దేశము
భ క్రిష్ణార తమ్ముళా

(ii) 3 చిన్నదులూ కొమ్ములా ఏవరా
పూనుబూ గుబురులా ఉవరా
పూనులూ నాలుగూ వైపుం
బుగురుకొన్నాయా

నై రెండు పాటంలు నరిటి వై పాటాలోని మాత్రం వంట్య నరిటి కుండి—
కాచి మొదటిపాట (3+4) అని విటుగుతున్నది. రెండవపాట మరొకరాగా ఏయగు
తున్నది. కసుక ఆ పాటం నడకలు గూడ వేరవుతున్నాయి.

నై ఏంగా వేర్చేదు పాటర్ని నిర్మియవచ్చు.

1. కొంగళ్లో కొర నిచుతాని—

2. శాయుర్మోళ మాఘరాతి.

3 కొంగళ్లో పెళ్ళి-ఇష్టు భ సత్యాకారాయిలు.

6

శ్రీత వదా లు

1. కొన్ని పాటలో ప్రతిపాదం కషణ ఒక వదం (శేక కొన్ని మాయ) వకువగా వస్తుంటాయి. రెండవ పాటన్ని ఎత్తుచూపానికి ఉనిమోగుఖుతుండుమీ.

ఉధారణము—

ఉదుకు ఉదుకు హూత్
ఎక్కుడి కెల్లార్ హూత్
కూనూరెల్లు హూత్
కూనూరెల్లు హూత్
ఎమొం తెచ్చావ్ హూత్
ఎంచగ తెచ్చావ్ హూత్
కండులు తెచ్చా హూత్
మండులు తెచ్చా హూత్

రిధ్మ పాడే ఈ పాటలో ప్రతి పాదు కషణ 'హూత్' అనే వదం చుక్క వగా వస్తున్నది. అలాగ వస్తున్న ఈ 'హూత్' అనే పదమే ఈ కషణం.

2. కోదండమ్మును ఎత్తివాఱు సై
బామ్మును సంధియివాఱు సై

పట పట వెండ్లను కొరినారు సై
శ్రు మూకలను చెండినారు సై

ఈ వరక ఇవ్రకతలో వస్తుంటుంది. ఇందులో ప్రతి పాదంలోము 'సై'
అనే ఈకవదం వస్తున్నది. పీచ రసాన్ని ఇందర్చింపబడిని : చ్చినప్పుడు ఈ ఈకవదం
ప్రయోగించటయన్నది.

3. (ఒ) ధర్మ చేళదేశమున ఓ చందమామా
ధర్మాంగుదనురాజు ఓ చందమామా
అ రాజు భార్యనూ ఓ చందమామా
అదిసత్యవతి యంద్రు ఓ చందమామా
కత చెప్పదంలో ఈ వరువు వస్తుంటుంది. ఇందులో 'ఓ చందమామా'
అనేది ఈకవదం.

(ఓ) దక్కుమా యజ్ఞంటు హశ్వరభ శరభ
తల పెట్టినఁతలో హశ్వరభ శరభ
శ్రమ్మాడవుని గుండె హశ్వరభ శరభ
భగ్గుమనియేనట హశ్వరభ శరభ

ఈ వరువులు గూళ కతల చెప్పదంలో వస్తుంటాయి. పీడలో 'హశ్వరభ
శరభ' అనేవి ఈకవదాయ.

(ఔ) శ్రీరామ జయురామ ఉయ్యలో
సీతాపతే రామ ఉయ్యలో
దానవాంతక రామ ఉయ్యలో
దండుకము నీకదే ఉయ్యలో

ఇందులో 'ఉయ్యలో' అనే పదం ఈకవదం.

(ఎ) ఉత్తరాది యూ భూమే అమృయ్య తందానతాన
అందమైన లింగాలపురములోనూ తందానతాన
ఇల్లు వెదల సి కమ్మువారు తల్లి తందానతాన
గొంగొ గలిగిన వమస్తాన మమ్మా తందానతాన

‘తండ్రనకాన’ అనే సై ఈరవదం బుర్రకతలలో వస్తుంటుంది.

ఇవన్నీ పాఢాల కదవట ఒక ఈరవదం రావణాని తుండ్రాపరాణయ.

4. కొన్ని పాఢలలో ప్రతి పాదం కదవట వేర్చేయ ఈరవదాయ వస్తుం ఈయ.

తుండ్రాపరాణయ—

శుభై యెందుకూ బల్లెమెందుకూ విజయరామరాజు - నీ

పక్కలో బాకై ఉన్నా నెనూ పాపారాయుణ్ణీ - నీపు

రాజబాటు నా హక్కావానీ బాటు గాచినానూ - నువ్వు

దెంగబాటునూ తీసుకో స్తునీ విజయ రామరాజు - ఒరె

సై పాఢలలో ప్రతి పాదం కదవట ఒక ఈరవదం వుప్పుది. తాని ఆవి నీ, నీపు, నువ్వు, ఒరె అనే వేర్చేయ ఈరవదాయ. కోపాన్ని, పీర్యాన్ని ప్రదర్శింపవలని వచ్చివచ్చుకు ఈలాటి ఈరవదాయవయోగించండుతుంటాయి.

5. కొన్ని పాఢలలో పాఢాల మర్యాద ఈరవదా యంటాయి.

తుండ్రాపరాణయ—

(1) ఇవ ఇవ మూర్తివి గణనాథా - నీపు

ఇప్పని కుమారుడువు గణనాథా

కోమట్లు నిన్ను గొల్లురు గణనాథా - కొల్య

కోలినాభమందుదురయ్య గణనాథా

ఇది కోలాటపాట. ఈ పాఢలో ‘నీపు’, ‘కొల్య’ అనే ఈరవదాయ పాఢాల మర్యాదలో వస్తువునీ.

(2) మల్లెపందిరదిగో - నుందరి

మాధవు డల్లదిగో

మల్లెపుగంధులు మొనసి కొల్యగా

కల్పగాదు ఓ వల్లవ పాఢలో

అంగసులు తిరిచి - చెంగుల

వెతమరము జేం

అబ్బారము గలిగి గుళ్ళుతు బ్యాము
ముబ్బిరివ మహ కారిరో

ఇది గూడ కోరాటపాటు. ఈ పాటలో 'సుందరి' 'చెంగుల' అనే హక్కమాట
పాదాల మర్యాద వస్తాయి. కోరాట పాటలో ఎగి గంభీరుచావికి ఏంగా హక్క
మహాల వాతిలుకూయి.

- (1) చిటపటి చినుకులు దుష్పటి తథిసెను
తలుపు తియువె భామా - నువు
తలుపు తియువె భామా

ఇది శయపు కీపే పాట. ఈ పాటలో 'ఫువు' అనే హక్కమదం పాచ మర్యాదలో
వస్తువున్నది.

- (4) శ్రీ తరుణిరో నే శ్రీరఘు రాముడ
జేరి కవాటము తివే - భామ
జేరి కవాటము తివే.

శ్యాతిగి శ్రీరఘు రాముడవైతె
కొతుల జేరగదేయా - ఘన
సేతువు గూర్చగదేయా.

ఇది గూడ శయపుల కీపే పాట. ఇంద్రులో 'భామ' 'ఫువు' అనే హక్కమాట
పాదాల మర్యాద వస్తువున్నది.

- (5) కప్పురి రంగ రంగ - నాయన్న
కాచేటి రంగ రంగ
శ్రీరంగ రంగ రంగ - నిను బాసి
ఎట్లు నేమరుచుందురా?

నై పాటలో 'నాయన్న', 'నినుబాసి' అనేవి పాదాల మర్యాదన్న హక్క
మహాల.

కొన్ని పాటలో అన్ని చరకాలలోను పాదాల మర్యాద వచ్చే హక్కమాలిన్న
ఒకాకై ఔత్తె వుంటాయి.

కంటే కాటుక కెర్లి
 కదవ చంకాన కెర్లి
 కళ్ళ నీళ్ళు కదవ నిండెనుగదరా - వల్ మాహనరంగా -
 కళ్ళ నీళ్ళు కదవ నిండెను గదరా.
 మదురా నీ గుండెలదరా
 ఎదురా కంటే రాదు
 ఏన్న కోరియుంటినిగదరా - వల్ మాహనరంగా -
 ఏన్న కోరియుంటిని గదరా.

మై పాటలో పాదాంమర్యు 'పర్ మొహన రంగా' అనే ఉత్సవం శెంకు
 తరణాతోష వచ్చింది .తరువాత ఉత్సవానికి మందున్న పాదం పుష్టావుక
 మయింది.

(7) కాలం విపరీత మాయునే - ఏను కనకవల్లి
 కాఫ్లెక్క బ్బు లభికమాయునే
 కన్నచెట ద్రామలాయె
 కన్నచెపుచు లాటలాయె
 చిన్న చిన్న శాలురైతె - ఏను కనకవల్లి
 మక్కువోట్లు మంగులాయునే

మై పాటలో ప్రతి పాదం మర్యులో 'ఏను కనకవల్లి' అనే ఉత్సవం
 వచ్చింది.

మరొకాన్ని ఉచావరణయ.

(1) గొల్లవారి వారలకు కృష్ణమూర్తి - నిశ్చ
 ఏమి వసుల కొచ్చినాపు కృష్ణమూర్తి
 పాలు కోసగ వచ్చిరానె గొల్లరామ - మంచి
 పాలు రోసిన నన్ను లంపు గొల్లరామ.

మై పాటలో 'సితు', 'ముచి' అనే వాయి ఉత్సవాలు.

- (2) వా మాట వివప్పు కోవెలా - ప్రాణ
 వాధుని దేపమ్మ కోవెలా
 చీకలూ సీకిత్తు కోవెలా - వా
 రవికిలూ సీకిత్తు కోవెలా.

సై పాంచలో 'ప్రాణ', 'వా' అనేవి ఊరపదాలు.

- (3) కాళి పాతెము రామాహరి - ఈరి
 కాల్యలో సీళ్ళండి రామాహరి - మురుగు
 కాల్యలో సీళ్ళండి రామాహరి.
 గాలితో పాటుగా రామాహరి - ఏరు
 గారితే తింటారు రామాహరి - నేతి
 గారిడే తింటారు రామాహరి.

సై పాంచలోని మొదటి చరణంలో 'ఊరి', 'మురుగు' అనే రెండు ఊరపదా యన్నవి. క్రింది చరణంలో 'ఏరు', 'నేతి' అనే ఊరపదా యన్నవి.

- (4) తయ్యెపు నేయావు అయ్యెపు నేయావు
 జోడాపులటు నడుమ నా యొంకి
 యాదు
 జోడుగా నిలుసుంటె నా యొంకి
 అట
 లాదుకా కలిసుంటె నా యొంకి
 నన్నె
 సూరుమన్నట్టుండె నా యొంకి

తయ్యెపు నే ద్యేరు అ య్యెపు నే ద్యేరు
 ఏళ్ళ రంటికి నడుమ నా యొంకి
 తంపు

పాలకర నెత్తుకొని నా యొంకి
 సేత
 పూలు పుటుకుకోంటి నా యొంకి
 పూల
 కూర వేయిప్పానె నా యొంకి
 వన్నె
 పొలుందుమంచాది నా యొంకి

ఈ పాటలో ‘యాదు’, ‘అం’, ‘వన్నె’, ‘కలము’, ‘పేరు’, ‘హాల’, ‘వన్నె’ అనేవి కొత్తపదాలు.

7

పద్మలతో చేర్చిన పాటలు

1. కండార్థదరువు

కందవద్యంలో నాఱగవ పాదంలో కాన్ని గడాలను తగించి, దానికో పాట
లోని ఒక శాగాన్ని చేరి స్తోత్రమై ఆహి కండార్థ దరువవుతుంది.

1 క 1 ని వారనగము నెవ్వురు
నీవెష్యరు గురువు లెవరు నే నెవ్వురయా
భావా భావము దెలియుగ
లేవైతివి తైతస్యుడు

దరువు॥ లిపామైయుండి జగము తానె పెంపు ముంషుచుండె
తావున నెకలంబు నీపు తైవ రూపమే యనుకోను
నై కందవద్యంలో నాఱగవ పాదంలో రెండు గడాల తక్కు-వగా వువ్వుని.
కాని దానికో పాట కూర్చుటాయింది. దీనినే కండార్థదరువంటారు.

2 క॥ 2 పన దెలియునట్టివారికి
అసదృశ బ్రహ్మండ ఏండ్రాండ్రంబులలో
శిథర శిఖపునకు నయినను

దరువు వశమూగా నట్టి లయలు వర్షింపదరమా?
 శమనికైన కొనియాదదరమా?
 రసజమై యెరుగక రాణించి కొన్నాళ్ళు
 పనహానమై ప్రాణి
 బాంది విడిచిసపుటు వర్షింప దరమా?
 శమనికయిన కొనియాదదరమా?

శై కండ వద్యంలో నాంగవ పాదం లేను. కాని డాంకో పాట చేర్చుకొంది.
 దీనిని గూడ కందర్థదరువని అంటారు.

2. గీతార్థదరువు

గీతవద్యం కదవటి పాదంలో కదవటి రెండు సూర్యగాటాలు తగ్గించి పాట
 చేరిపై గీతార్థ దరు వఫుకుంది.

॥ 1 కరుణ పాగర యా భిష్మ ఘూతలకును
 నిలువలైకనె పైన్యముల్ నెలగూలె
 గాన జయమొందజేయు యా కొరపులతే
 వైరమును బూని యిప్పురు

తరువు¹ వనమూన కేంచున్న వడిగా కలుగూను మేలు
 వనమూరీ విసుము మేము వదిలె రాముమరము చాలు
 మొనసికాయలు అకులు దినుచూ పదమూచేదులు
 మనమూ గదిపితిమిగాని రణమూ మేమోవముయ్యు
శై గీతవద్యంలో నాంగవ పాదంలో కదవటి రెండు సూర్యగాటాలు లేషు.
 ఆ వద్యంకో పాట చేర్చుకొంది.

3. పీసార్థదరువు

సీసపద్య రెండవ పాదంలో కదవటి రెండు సూర్యగాటాలు వకరిపే, ఆ
 వద్యంకో పాట కలిపికి పీసార్థమవుకుంది.

1 ఒరుకం శ్రీకృష్ణరాయ శారము.

1 సి॥ 1 కరువన్నె ఇంగారు కత్తని తన మెడ

కోమలున్నట్టుగా కోమలాంగ

నావారలనుణట్టి నందరిని దృంచియు

ఖువిని పాలించుట

దఱువు॥ పానగ చూకు మెలుగాదు పొరును జెయంగరాదు

వసుధలోన విండ్ల ద్రుంప వచ్చును కటపంబు ముందు

నై సీవ రద్యంలో డెంజవ పాదంలో కషపట డెండు గణాయ తీసివేసి పాట
కంపణింది.

(2) సీవద్యంపాద మేకటి వచ్చివ రథవాక పాట వచ్చివ సీపార్చుకున్న
గూడ పుండి.

సి॥ 2 భామలందరుగూడి హేమ పట్లెరమందు

ప్రేమతో కర్మార జ్యోతి నిలివి

దఱువు॥ శ్రీమించు సచలనిద్ది బొందిన వరంధామరో

శ్రీధర్మస్వాములకును జయమంగళం

పిత్రుషుభ మంగళం, జయ జయ మంగళం, మహాత్వ
మంగళం॥

ఱయ లక్ష్మిముగాక పశేమన్నది లేక

అక్షయంబైయున్న అచలమె అపి

॥శ్రీమించు॥

తక్కము ఎరుకను శిక్ష జేసిన యట్టి

తుట్టి శివరామ దీక్షితులకు

॥శ్రీమించు॥

గప్ప కొంచెముగాక తిన్నదేమియులేక

నెప్పురున ఇలువగు చెప్పు తెలిసి

॥శ్రీమించు॥

నైరి సీవద్యం. కాని యా వద్యంలో వ్రకి పాదాంతమందు శ్రీమించ అనే
వ్యాపి కంపణి పుండి.

1. చిరుకం శ్రీకృష్ణాయశారము.

2. శ్రీ అత్మశ్శామృతము.

పరోన్ని ఉదాహరణలు.

మధురగతి రగదకు మండు వల్లవి తోదించి పాటు కూర్చుటచేసి.

(1) వ. ¹ పంచవర్తికి జనిరి వారు పంచవర్తికి జనిరి

॥

వ. తుంద కురంటుక కోవిదారములు

జందన తిందుక సాల వృక్షములు

మందారంఖులు మామిడి గున్నలు

బొందుగ జెలగియు పాగదలు లోన్నలు

మమూరంఖులు మాకందం ఖులు

దాఢంఖులు గింతాల చయం ఖులు

(2) వ. ² వారథి గట్టగనె బూనిరి వానరులందరును

॥

ఆ. ఏంధ్య పర్వతము వేదాచలమును

గంధమాదనము గరుడాచలమును

గాంచన శైలము గైలాపం ఖును

గ్రీంచాచలమును రైవతకం ఖును

పై రెండు మధురగతిరగదలు. కాని వాటిమండు వల్లపులు చేర్చడంవల్ల
అని పాటునైని. ఆలాగే ఇతర రగదలు గూడ ఈ రగద పాదాలు అంతంలో
వింగళే పాట చాల క్రావ్యంగా పుంటుంది.

1. ప్రాకుగుడ రామాయణము.

2. ప్రాకుగుడ రామాయణము.

8

పద్మలో పాటులు

కొన్ని పద్మయ మాత్రాగణ నిష్టాల. అందువల్ల అవి తాళ్లాల. కష్ట
అవి పాటయగా ఉమోగ వశువువుని.

(1) ¹పూహ

మద్దన్న వచ్చే చూడ రెం ఏసు మాపి దాని శివ
మదిలొ దల్చు కోర సీదు మాత ఏతరు లాది గన్
కదన మండు నిన్ను ఒట్టి ఇంద్ర భార లొయకగన్
పథమొ సర్పి దాను సేదు వాంఛి తములు దీరగవ

(2) ² మగంది

పాపా పద్మ బంధు సైత పార్వత్య తిము నే పూర్ణ
పాపా పాపా రక్త సేయ వయ్య నన్ను శృంగార

1. విషం ర్ఘష్య రాయశారము.

2. రచయిత.

(3) తరథి

నీమ కనులు సాంపు గనుచు నెంత మురిని నాదనే

వాదు మనము నికు తెలువ నాతి వచ్చినాదనే

(4) తరథి

సుదతి కనులు కలువల వలె సాపగు గులకె కనుకనే

మదిని తరువాత ప్రతిమగనుచు మహాని మరువ గలగిత్త

(5) మత్తకోకిల.

పీన్ను నీయ్యరు దెవ చెపుని న్నయింపగలైకయో

పీన్ను శామల కెర్ర రోధిత నర్వలోక శరణ్యమ్

పీన్ను యాతచు పెటు చెసి మహావరాధము నీమిదివ్

పీన్ను పెట్టే పెప్పున చెసి కాపుమ నాథ నాథ దయానిధి

(6) రుషకోకిల

పరమ పావన భక్తి పాలన బాధలన్నియు దీర్ఘమ్

పరమ భక్తి విన్ను గల్గెద పరములంటనియింపుమ్

(7) ద్వితి

పార్వతి యుమదెంత వరలోక నాథ

తరువస్తు నాదస్తా కనుమాధ్యాక

నై ద్విపద పాదాలో³ కదపటనున్న ‘ద’, ‘క’ అనే అష్టరాలను స్తుతాలగా వాడుకొంచే ద్విపద పాట ఆపుతుంది. దీనికి కదపట లాలి అని చేరినే లాలిపాట అపుతుంది.

(8) మంజరి.

మంజరి ప్రాసలెని ద్విపద, దీనిని గూడ
పాటగా ఉపయోగిస్తారు.

(9) రథవోళ.

రెండు ద్విపదపాదములలుతే ఒక తరువేజ.
దీనిని గూడ పాటగా వాయుతామ

(10) రఘుకము.

1 మనసేజి ⁴ జనక్షన్ ⁴ మదరిప్తు ⁴ గజహరి

⁴ మదగజి ⁴ వనువిర మజముల ⁴ “

ఈ వృత్తమునందు ఏదు చతుర్ముళాగణములు ఒక గురువు ఉన్నవి. అ. గురువును కాకపాదంగా వాడికి అప్పుదా వృత్తం పాట అపుతుంది.

(11) రాష్ట్ర.

2 లాష్టి యనదేగు ⁴ వెతులిత మదనవి

⁴ లాష్టలి తగులు ⁴ గుడి జలభ

దీనియందు గూడ ఏదు చతుర్ముళాగణాలు ఒక గురువు ఉన్నవి. ఇందులోని గురువును కాకపాదంగా వాడుకొంచే యా వృత్తంపాట ఆపుతుంది.

(12) క్రోంచపదము, ప్రథమవృత్తము, పాట్టీ, మలయిజము యా వృత్తాలు గూడ ఏదు చతుర్ముళాగణాలను, ఒక గురువును కలిగి వుంటాయి గమక, వాటిలోని గురువును కాకపాదంగా యాధ్యిపాదికి ఆ వృత్తాలు పాటలపుతాయా.

(13) స్వగ్రీబి.

1 నిత్యస్వాయ 5 కలోత్పంగ 5 వంగపియ
 5 నుత్య 5 నుత్యంచరో న్ను 5 ముక్తము
 5 విత్యనిత్యదితో న్నిదనిదానత
 5 దిత్యదిత్యత్యజోద్రేకదైకాపహ

(13) రుజంగ ప్రయాతము.

2 మహంటోధి కల్లోలమాలా పలోలా
 5 న్నుహ భోగి కయ్యాడు నమూక్రాంతకెళ్లి
 5 మహశ్శతి ముక్తిప మానాత్తు మాయా
 5 మహయంత్ర క్రమమ్యమాణిలోకా
 ఇందలో నాయగు వంచమాక్రాగడా ఇన్నవి. ప్రార్థనలీ పద్మాన్ని పాటగా
 పాఠుకోవడ్ని.

(14) వంచామరము.

3 ఫునా ఫునా భత్తారక 3 వకాశభక్తరంజనా
 3 3 3 3 3 3 3 3 3
 జనామనా భుజాగ్రవత్త్ర జర్జరత్తులాశనా
 3 3 3 3 3 3 3 3
 దినాధినాధ యూధతేజ దిక్రుసిద్ధ కాసనా
 3 3 3 3 3 3 3 3
 వనాతనా షధాముగౌంద్రచంద్రజెద్యోఘునా
 దినిలో ఎనిమిది త్రిమాక్రాగడా ఇన్నవి. ఇది ప్రార్థనలు వనికివ స్తుంది.

(15) రండకము.

ఓదేవతాసార్వబోమా పవిత్రైక నామాఘ
 న్యాము క్రీరాముహస్తై కృత్స్థి విషస్థింద్ర
 వైరినమస్తేపాత్ర ప్రదానమస్తే
 మస్తేయటంచున్ నుతించునుమీ

ఇందులో అన్ని శగణములు. కదపట ఒక గురువు ఉన్నది. ఇది గూర్చ
ప్రార్థనకు ఉపయోగపడుతుంది.

ఊరాగే షరీకాన్ని వ్యాపమ గూర్చ పాటయిగా పాఠుకోవచ్చు.

(16) ఉక్కంమాల.

శ్రీమదురాధరి వినవె - శ్రీపగిరిశుద్ధ సీదుకేళితా
 ధామమునందు నింతవడి - దర్పక లీలలనుండి యుంతట్ట
 వేమరువేటలాడ జని - వేగమె వచ్చితి తల్పుతియవే
 భామా నేడ్నాణాగూణాభామా లావస్యా చతుర్మామా!
 అలమేతు మంగానామా !

ఇందులో ఉక్కంమాలలోని మూరు పాదము ఉన్నవి. ఆ శరువాత పాఠులోని
శాగమున్నది.

యు గళగీ తాలు

1. పాటలో ఒక శాగాన్ని ఒకరు, మరొక శాగాన్ని మరొకరు, లేక ఒక శాగాన్ని ఒకరు, మరొక శాగాన్ని కొందరు, లేక ఒక శాగాన్ని కొందరు మరొక శాగాన్ని మరికొందరు పాచే గితాల యుగళగితాలు.

2. ఈ గితంలోని పాదాలన్నీ, లేక శాగాలన్నీ ఒకే చందంలో వుండాలి.

1హరమతి—కాంమతి.

హర } : అదియే యొద్దురై వచ్చే దాకా వదరాముందుకు పదిపొదాం
కాం :

కాం : పూయన శాయని ఉర్ధ్వావస్తే ఏంచేస్తావుర అన్నయ్య

హర : చీ చీ సావే జేజిమ్మాయని తరిమేస్తారాతమ్మయ్య

కాం : రాచ్చుయకూ రంభవస్తే ఏం చేస్తావుర అన్నయ్య

హర : మీసం త్రిపీ రోసం మాసి వదిలేస్తారాతమ్మయ్య

నై పాటను హరమతి, కాంమతి అమ యిద్దరు వ్యక్తులు పాదారు. ఇందులో
మొదట పాదాన్ని ఇద్దరూ కలిపి పాదారు. తక్కిన నాఱగు పాదాంలో తెండు పాద

అయి పూర్వమి, తెండు పాచాలు కాలమతి పాచారు. ఈ ఎదు పాచాలోను చక్కనిటి గూడలే వున్నావి. ద్రుతి పారంలోను ఎనిమిటి చక్కనిటిగూడలు ఇన్నావి.

2. యుగోగితంలో ద్రుతి పాకంలోను ఒకే నంధ్యగల గూడ యంధవక్కుర శేడు.

నై పాచాలోపి. —

కాలమతి- లూకా⁴ లాటివి బెస్ట్ మృగాలే ఎఱుగొముక్కెస్తే ఏం⁴ కెస్తావ

పూర్వమతి పులి నెదురెస్తా తమ్ముయ్యా

కాలమతి- పులి ఎదుక్కెస్తే

పూర్వమతి ఎసుగ పుంచి

కాలమతి- ఎసుగ వప్పెస్తే

పూర్వమతి- నింహన్నెస్తెడ

నై పాచాలో పొదలి పారంలో ఎనిమిటి చక్కనిటిగూడలు ఇన్నావి. తెండవ పారంలో వాసు చక్కనిటిగూడలు ఇన్నావి. మూడు, వాయసు, వాష, భద్ర, ఈ పాచాలో తెండు తెండు చక్కనిటిగూడలే వున్నావి. కాని ఆ పాచాలో వున్న అన్ని గూడల చక్కనిటిగూడలే.

నై పాచాలో ఏ పాచావ్యాపి కీషుమవ్వుచీకి వరిగూడలే వున్నవిగావి, జుగులు లేవు.

మహిమ్మి ఉదాహరణలు:

(I) 1వ్యు చెంయంట్టు—

3 3 3 3 3 5 5
చెయ్య చెయ్య కలుస్తదాం - చిందుతెని కులుకుదాం

3 3 3 3 3 5 4
చిట్టి ప్పాల్చి ఏల్లలార - చుట్టి చుట్టి తిరుగుదాం

ఖ్యందు—

" "

పెంచణ్ణు—

అల్లి విల్లి రాముడాం—అంగరేపి దూరుడాం

గున్నమాని చెట్టునీరు—³ గుంపు³ కూరుడాం^{*}

ఖృందము⁵ : గుంపు⁵ గురుడాం³

పెద్ద పెంచణ్ణు—

³ పైన తోయె చిలుకులూ - పాపురాయి జంటలూ

³ మికు మాతు దీపైనా - వాలు వందాలూ

ఖృందము - మనులు వాలు వందాలూ

(?) పెంచణ్ణు—

చెట్టు లెక్కగలవా? - ఓ నరహరి

పుట్ట లెక్కగలవా?

చెట్టు లెక్క అచ్చుకూరు కొమ్ముల

చినురుకోయి గలవా? - ఓ నరహరి

చినురు కోయగలవా?

నరహరి—

చెట్టు లెక్కగలనే

పుట్ట లెక్కగలనే

చెట్టులెక్క అచ్చుకూరు కొమ్ముల

చినురు కోయగలనే ఓ పెంచిత

చినురు కోయగలనే

పెంచణ్ణు, నరహరి ఏరిద్దనూ పాచివ రాగాలో² శ్రీమృగాగారే వున్నాని.

(?) చుంబరి—

² ఎవటునుండి ఏపెనే ఈ చ్ఛల్ని గారి

1. సంచణ్ణు—రోపరాళ.

2. అంగపేప వచ్చుమాడు ఏరికూలో.

శివెలపై ఉగుతూ హృతులపై తూగుతూ
ప్రకృతినెల్ల హయగా తియగా మాయగా
పరవాంవజేముచూ.

రాజు—

ఎంటి నుండి విచేసే యా చల్లని గాలి
జాబిలితో ఆదుతూ వెన్నెలతో పాదుతూ
మనసుమీద హయగా మాయగా మచ్చుమందు చల్లతూ.
మంణి, రాజు ఇద్దరు పాచివ భాగాల త్రిమాత్రా గథాలరోనే వున్నావి.

3. ముఖ్యరు పాచివ దాని కుదాహారణము.

1మండరి: నుందరాంగులను చూసిన వేళల
కొందరు ముచ్చుట పడనేలా?
కొందరు పిచ్చును పడనేలా?

రఘు: అందము ప్రాయము లక్ష్మీర్ఘముగల
సుందరి దొరుకుట అరుదు కదా?
ముందుగ ఎవరిని వరించునే మని
తొందరలో మతి పోపుగదా?

రాజు: హృదయము నందలి ప్రేమ గితమే
మధురముగా పినిపించుగదా?
మందహసమున మనసును దెలిపే
ఇందువదన కనువిందు గదా?

ఇచ్చట మంణి, రఘు, రాజు పీరిప్పురు పాచివ పాట భాగాల ఒకే భండ
నికి వంటింధించినవి.

4. ఒక వ్యక్తి, ఒక ర్ఘండం పాచివ దాని కుదాహారణము.

2కనకం: తుడేళ హయగా మనస్సెత్తొ పోయెగా
జగమంత విన్నించె హయగా.

కోరను: సోకైన వాడులే

1. అప్పుచేసి వప్పుఖాడు నిఱమాతో.

2. సేదరికాల నిఱమాతో.

అటూ యిటూ పాడులే కనకాన్ని కాబి పుంటాడులే

ఒకు: మనతోద నాడదే మనలింక చూడదే.

కోరను: చూడదే చూడదే

కవకం: ఏల యిగోల చాలు చాలునే

ఒకు: ఏమె యిది కోవమా లేక మన పావమా?

కోరను: శాక తనలోని విరహగ్ని తావమా?

కవకం: చాలు యిక పాండి గేలి ఏలపండి

అవియున్ని మీకున్న ఈపూలే

ఒకు: వెలలేని చిరలే కార్యపై¹ షికారులే

కోరను: బెజవాడ తిములే.

కనకం. మరొక వ్యక్తి, ఒక ర్ఘంధం పాడివ పాట యాది. ఈ యుగశ గిరంగో అన్ని వంచమాక్రా గజాలే ఉన్నవి.

శాసనాలలో కాన్ని ఉదాహరణలు.

మౌదటి ఇట్టు:

చిట్ట మిరెమిటవారే
చిట్టక్క మిరెమిటవారే.

పూర్ణ మి రెమిటవారే
పూర్ణక్క మిరెమిటవారే
తామర మొగ్గల్ల

రెండవ ఇట్టు:

చిట్ట మేం వ్యాపారులం
చిట్టక్క మేం వ్యాపారులం

---

1. 'వై' ఉము శిగా శాశించి.

శ్రూర్ద మేం వ్యాపారులం

శ్రూర్ద కృ మేం వ్యాపారులం

ఈ జానవదగేయన్ని రెండు ఇట్లు పాడివారు. ఈ రెండు చరకాలలోను
పాడానికి నాఱగు చతుర్మాత్రాగణ అవ్వుని.

2. నర్య: ఉరమున సుండయ పరుల మాలికలవి
జరిగిన విధమెల్లోయా - అని
కలిగిన విద మెల్లోయా.

కృష్ణు: మత్యురూవమై సామకు నకచితే
అచ్చట గలిగినె భామా - ని
ముచ్చట మందునె భామా.

నర్య: తలలోనుండి మల్లె దండలవి
నలిగిన విధమెల్లోయా - అని
నలిగిన విధమెల్లోయా..

కృష్ణు: కూర్క రూపమయి కుథరమునెత్తిక
దండలు నలిగినె భామా - ని
యండ నుందునె భామా.

ఇందులో నర్య, కృష్ణు పాయిచ చరకాలలో

4+4+4+4

4+4+4—2—4+4+4

అనే చందమున్నది. చతుర్మాత్రాగణాల మర్యాదలో, వచ్చే రెండు మాత్రయ ఎత్తగడగా
వస్తున్నది.

3. ప్రిహ్ను: భారతి నీవిచ్చట కిటు వచ్చిప కారణ మేమే భామా
కారణమేమే భామా.

పరప్యాది: శ్రీరామాయణ కథ రచియించే కారణమిది ప్రాణేశా
మన కారణమిది ప్రాణేశా.

క్రిహృ: నాతో జెప్పక సినిట వచ్చుల వ్యాయమ్మటపే వాగ్దేవి - నీకు వ్యాయమ్మటపే వాగ్దేవి?

వరస్యాః నితి చెప్పక సేనిటు వచ్చుట నేరమగును ప్రాపో - నాది నేరమగును ప్రాపో.

పె నంవద గిరంలో అన్ని పాదాలలోను

4+4+4+4+4+4+4+2துகா+4+4+4

•నే చంద్రే వవ్వది.

10

యతి ప్రాసలు

యతి !

1. యతిని విక్రాంతి, విరతి, విక్రమము, విక్రామము, విరామము, విరఘమము అని గూడ అంటారు..

వద్యపాధాన్ని వదువుకున్నప్పుడు మర్యాద కొంత ఆగి విక్రాంతిని తీసుకోవలసి వచ్చుంది. ఆ విక్రాంతి స్తోసన్నే పంచ్చురంలో యతిస్తోవమంటారు. కాని తెలుగులో అలా కాదు. పాట మొదటి అష్టరానికి, పాట మర్యాదనో మరచుటనో పున్న అష్టరానికి మైత్రి వుండాలి. ఈ యతురమైత్రి వుండాన్నే యతిమైత్రి అని అంటారు.

తెలుగులో వద్యాలలో లాగే పాటలలో గూడ ప్రాచీన కవుల యతిని విరివిగా వాడిపున్నారు. పాటలలో మాత్రం యతిస్తోనం తప్పనిపరిగా పాదం మర్యాదనే వుంటుంది.

2. పాద ప్రతమాషరం ఏకో దానిని గాని, జావి ముక్కాషరాన్నిగాని యతి స్తోనంలో నిలవనలసి వుంటుంది.

3. మిక్రాషరాయ.

ఆధునిక రచయితలు పాటలో యతిని అంకగా ప్రయోగించడం తేడు. అందుక్కా యిందలో యతిని గూర్చి క్లాప్సా చెప్పుకలింది.

(అ)	ఆ, ఆ, ఇ, ఇ—	పీవిలో ఉదని కొకలి చెల్లాడు.
	ఇ, ఈ, ఔ, ఐ—	"
	ఉ, ఊ, ఒ, ఔ—	"
(అ)	క, అ, గ, మ—	"
	చ, చ, ః, రు—	"
	ట, ట, ర, ర—	ఇవి తమలో శాము నిర్వహణ.
	త, త, ర, ర—	"
	ప, వ, ఱ, ర—	"
(అ)	అ, యు, హ—	"
	ఇ, న—	"
	శ, ష, వ, చ, ర, ఈ, రు—	"
(శ)	పు, పు. ఔ, రు, ము—	"
	ఏ ఏ యుకూల తమలో శాము బిక్రాలో ఆ యుకూలము, యుక్కి స్థావంలో వారవచ్చు.	మిచి కుడాహరణయ.

(i) (అ) ¹అట్టునిటు చలించని యాతడే సు ||

ఇందులో 'అ', 'యు' లకు యుక్కి చెల్లాడు.

(అ) ²అంతరంగ మెల్లా శ్రీహరి కోప్పుంచ కుండితే
ఇందులో 'అ', 'హ' లకు యుక్కి చెల్లాడు.

(ii) (శ) ³కనలి యొగ్గు వట్టితే ఫున్నదా వారు

ఇందులో 'క', 'పు' లకు యుక్కి చెల్లాడు.

(అ) ⁴దాలి భుజంబున చ్చకం బున్నది.

ఇందులో 'ధ', 'చ' లకు యుక్కి చెల్లాడు.

(అ) ⁵తలపు మరచిన మతికి దట్టమోదమము
ఇందులో 'త', 'ద' లకు యుక్కి చెల్లాడు.

(శ) ⁶పాయురాని యుట్టివారు బలములు మాపితేసు

ఇందులో 'పా', 'బ' లకు యుక్కి చెల్లాడు.

(iii) (అ) చదివియు ఫలమేమి కాంతము కలుగుదాకా

ఇందరో 'చ' 'కా'లకు యతి చెల్లుతుంది.

(అ) సమైతంబున జేయ జ్ఞాలుగాకేమి

ఇందరో 'స', 'ష'లకు యతి చెల్లుతుంది.

(ఇ) సారమైన దివ్యాన్నము ప్రద్రవయుత భక్తిషములు

ఇందరో 'సా', 'షస్తు'లకు యతి చెల్లుతుంది.

4. కాన్ని పాటలలో ఒకచోటుగాక రెండు స్తాసాలలో గూడ యతి వుంటుంది.

(అ) 1నట్టనది పందాన నావలో పున్నాను
నదిపిధిలో ముంచుకూవా? నాసామి!

ఇందరో రెండు చోటులకు యతి స్తాసా ఇన్నవి. ఇందరో 'స', 'నా', 'స' లకు యతి చెల్లుతుంది.

(అ) 2కవియని కిర్తిని గాంచుట కన్నను
ఘనమేమున్నది జగతిన

ఇందరో రెండు చోటులకు యతి స్తాసా ఇన్నవి. ఇందరో 'క', 'గా', 'షు'లకు యతి చెల్లుతున్నది.

5. ఒక హర్షాకు, ఆ హర్షాకో గూడిన వంయు క్రాష్టరానికి యతి చెల్లుతుంది.

(అ) 3తామే పెద్దలట త్యగరాజసుత

ఇందరో 'తా'కు, 'త్యగ్య'కు యతి చెల్లుతుంది. 'త్యగ్య'లో 'త' వుండడంవల్ల అలా అవుతుంది.

(అ) 4పెదవెత్తి ఫలమేమి ప్రియమాదుదాకను

ఇందరో 'పె'. 'ప్రి'ంకు యతి చెల్లుతుంది. 'ప్రి'లో 'ప' వున్నది. అందువల్ల అది 'పె'కి చెల్లుతుంది.

1, 2 రఘవరాజు ఆప్యాయ శు సింహ, 3 త్యగరాజు.

4. అన్నమాచార్యు.

3. అచ్చుకు, నంధివల్ల వచ్చిన హల్లులో పున్న అచ్చుకు యతి చెల్లతుంది.

(అ) ¹ఇంతకన్న యానంద మేమి ఓ రామ రామ

ఇందులో 'ఇం', 'మే'లోని 'పి'కి యతి చెల్లతుంది. ఇవ్వట యానందమేమి అను వదం యానందము+మి అనువంధివల్ల వచ్చింది. మే=ము+ ఏ కసుక 'ఇం' అను అచ్చుకు 'మే'లో నున్న 'పి' అనే అచ్చుకు యతి చెల్లింది.

(అ) ²అల శామర గర్వ ముఖగుగాని

ఇందులో 'ఆ'తు 'ము'లో పున్న 'అ'కు యతి చెల్లతుంది. గర్వమణగు అను వదం గర్వము+అణగు అను నంధివల్ల వచ్చింది. కసుక 'అ' అనే అచ్చుకు 'ము'లో పున్న 'అ' అనే అచ్చు చెల్లింది.

(అ) ³పరిబాధు దాళ్న పాకాన్నమయ్య

ఇందులో 'హా'కు, 'కా'లో పున్న 'అ'కు యతి చెల్లతుంది.

(అ) ⁴ఎక్కుడైన వైకుంర మిది గోరజాలము

ఇందులో 'ఎ'కు, 'ము'లో పున్న 'ఇ'కి యతి చెల్లతుంది.

7. ప్రాసయతి—పాద ప్రతమాక్షరానికి, విక్రమస్తానంలో పున్న అక్షరానికి గాక, పాదంలో పున్న రెండవ అక్షరానికి, విక్రమస్తానంలో పున్న అక్షరానికి యతిని చెల్లించడాన్ని ప్రాసయతి అంటారు.

(అ) ⁵పౌరుమని పెంగాలి దార్చ తెలియని చొఱు

- ఇందులో 'రు', 'రి'లకు యతి చెల్లతుంది. 'రు' పాదంలో రెండవ అక్షరం. 'రి' యతిస్తావానికి రెండవ అక్షరం. ఈ రెండక్షరాలకు యతి చెల్లించాన్ని ప్రాసయతి అంటారు.

(అ) ⁶మూర సమరమును సాగించిన యా తీరును గమనించి

ఇందులో 'ర' రు'లకు యతి చెల్లతుంది. ఇది ప్రాసయతి.

(అ) ⁷చెక్కును చీల్చిన తుపాకి గుండు చెక్కు చెదరకుండ

ఇందులో 'క్క': 'క్కు'-లకు యతి చెల్లతుంది. ఇది ప్రాసయతి.

1. శ్వగ్రామ, 2. 8 4, అన్నమారాధ్యాకు.

5. మధురాంతకం రాజూరామ, 6. 7, పాంచయం- ఔ.పథు

8. అశ్రగ్రహమున్న పాటలో దానిని తీవ్రమేళ తదువాక వచ్చే అషటానికి యంతిని గూర్చారి.

(అ) అలివేఱు లెల్ల దృష్టి మట్టి వేయుచు బాయిచురాగ నై పాటలో 'అలి' అశ్రగ్రహం. దానిని తీవ్రమేళై పాట 'వే'కో మొదండు తుంది. అందువల్ల 'వే'కి యంతిని కూర్చారి.

ఇందులో 'వే', 'వే'లకు యంతి చెల్లతుంది.

(ఋ) వరామర్యంచి సిషు నన్ను మన్నింపవలెను ఇవ. ఇందులో 'వరా' అనే అశ్రగ్రహాన్ని తీవ్రమేళై. ఇందులో 'మ', 'మ' లకు యంతి చెల్లతుంది.

ప్రాస :

1. వద్యపాదంలోని ద్వితీయాషాన్ని ప్రాప అంటారు. ప్రాపకు హల్ల ప్రదావం. దానికి అట్టుకో వనిరేడు. మొదటి పాదంలో ప్రాప స్థావంలో ఏ హల్లాండుండో ఆ హల్లే అన్ని పాదాలలోకు ప్రాపస్థావంలో వుండాలి. పాటలలోగూళ మధ్యాలలో లాగి ప్రాప వాడటి వుంది.

1 ఖరుకుమంటై జబ్బిన వరికిత్తు ఖరుకుదా?
మతి నారాయణాస్త్రము మానుమంటై మానదా?
కతలుగా జలంధులు కమ్ముంటై రాట్టుగావా?
హాతపునట్టునైతే యొపియైన వెను

నై పాటలో క, కి, క, క ప్రాపాక్రాయ. ఈ అషటాలాన్ని 'క' అనే హల్లాతు వంటంధించిన గుటింకాక్రాయ.

2. చరణం మొదటిపాదంలో ప్రాప స్థావంలో విందుఘ్రాక హల్లాంటే అన్ని పాదాలలో ప్రాపస్థావంలో ఆ హల్లు విందుఘ్రాకమై వుండాలి.

(ఋ) 2 ఇంకానే దైవమూ యేల వెరి ద్రవ్యించేఁ
కంకి త్రంచి ముదిగింటై కుఱుచేగాదా
ఇందులో 'ంకా', 'ంకి' ప్రాపస్థావంలో వున్నవి. అందువల్ల యా ప్రాప చెల్లతుంది.

(ఇ) ¹ మంచభూతములనెకి పరివన్నెల నూలు

చంపలపు గంజివేసి చెరిసేని

కొంచెపుగండెల నూలిగుఱములనేని

మంచి మంది చీరల మైళ్ళి మారుబేహరి

నై చరణంలో 'ంబ', 'ంబ', 'ంబె', 'ంబి' అనే ప్రాసాఫరా యన్నవి. ఇవి శిందువూర్యకమైవ తా అనే హల్లులు వంటందించివచి. కముక యా ప్రాస తెల్ల తుంది.

3. చరణం మొదటి పాదంలో ప్రావస్తావంలో ద్విత్యముంకే అన్ని పాఢాల రోమ ప్రావస్తావంలో ద్విత్యమే వుండాలి.

(ఇ) ²గట్టిగ రాళ్ళును గట్టిన గృహముల

మట్టు మితము లేన్ట్లి హరిజనుల

చుట్టుకిన్న నిః చుట్టూయిల కొరుల

ప్పుల తింటులకు

నై చరణంలో 'ట్ల' అనే ద్విత్యావికి వంటందించిన ప్రాస అన్ని పాఢాల రోమ వన్నది.

(ఇ) ³ కల్లూడి కటుపు పల్లము నెంపుట

కల్ల వారి ధవమెల్ల జెర్పుకొని

పల్లవాధరుల నెల్లగని ఖనకపు

టిల్లలపలె దిగి

నై చరణంలో 'ట్ల' అనే ద్విత్యాఫరం అన్ని పాఢాలరోమ ప్రావస్తావంలో వుంది.

4. చరణలోని మొదటి పాదంలో ప్రావస్తావంలో వంయు క్రాఫరముంకై అన్ని పాఢాలరోమ ప్రావస్తావంలో వంయు క్రాఫరమే వుండాలి.

(ఇ) ⁴ గర్వించిన యా రావణ రాధల

నేర్వులైకము ఏథిషులు నిన్ను

సర్వలోక శరణ్య వందన మన, నిర్వికార్యై సిను

సర్వదా రక్షించెద ననుచు తేచెను

పార్వతీము 10శాధిపత్యమున

సర్వజ్ఞని లక్ష్మిము నిమ్మనగా

సర్వపన్ముత! శ్యాగరాజుని!

ఇందలో 'ర్వ' అనే సంయు క్రాష్టరం ప్రాసగా వుంది.

॥ భక్తిలో శ్రీరామ భక్తి మెలని ఇవ

భక్తి సంతతము చిర్తితే నుతిజేయ

శక్తి జూచి నిఱ భక్తులు బొగదగ

వ్యక్తిని జూచి నాసక్తి గలిగెను

ఇందలో 'క్రి' అనే సంయు క్రాష్టరం ప్రాసగా వుంది.

५. ప్రాస గురుహర్వకంగానైనా లఘు హర్వకంగానైనా పంచాలిగాని
చెందూ కలిపిన ప్రాస చెల్లడు.

(అ) ² గోకురాం బుధి సౌముగోవిందవనతథామ

శ్రీకురంజిత తామస్కృత సత్యభాము

కోకనతపద సౌమురుమగుపూ పాతశ్యాము

శ్రీకర తపోపొమ శ్రీజయంతినాము

ప్రాతట్టరణబీమ పాలితార్జునధాము

పాతరిపునతనామ భక్తయోగకైము

ఇందలో ప్రాపాక్షరాలకు ముందున్న గో, క్రి, కో, క్రి, ప్రా, పా అనే
అక్షరాలన్నీ. ఇవిన్నీ గురువురే.

(అ) ³ శకలీకృత దేవాదిదేవ! శబలీకృత సర్వజ్ఞ వ్యభావ!

ప్రవకటీకృత వైశలీరి ప్రభావ! పాభవప్రుద గజగ్రివ!

వికట పట్టుత శ్యాపాధికార! వివితాకార! భక్తపకార!

అకణం! విభాస్వర! విష్ణుశ్వర! పారగురు గుహసాదర!

లంటోదర!

ఇందలో ప్రాపాక్షరాలకీ ముందున్న క, ప్ర, వి, అ అనే అక్షరాలన్నీ-
ఇవి అన్నీ లఘువురే.

6. సాధరణంగా ఏ హాల్న కా హాల్ ప్రాసలో చెల్లుతుంటిగాని ఇతర హాల్ చెల్లదు. కాని క్రింది వాసిలో,—

(అ) ¹ అలకపు ముద్దును, తిలకపు తిరును

తలుకు ఐక్కులచే దనరునెమ్ముమును

ఇందులో² ల, శ లకు ప్రాస కూర్చుటదింది.

(ఖ) ² నిద్దుర పాటించి ముద్దుగ దంబుర బైట్టి

శుద్ధమైన మనసుచే సువ్యరముతో

ఇందులో³ ద్వ, ద్వ లకు ప్రాస కూర్చుటదింది.

(ఇ) ³ అయిది కొపగించితే అంతానంత వలపే

తేటలు మగవానివి తెలిపాయ్యేవే

ఇందులో⁴ ద, ఏ లకు ప్రాస కూర్చుటదింది.

ఇంతేగాక కాన్నిచోట్ల ర, లకు, ద, ద లకు, త, ర లకు ప్రాస కూర్చు ఇంది వుంది.

7. వల్లవి, అనువల్లవుఁడు ఒకే ప్రాస వుండారి.

(అ) ప. ⁴ కరుణాపముద్రా! కావవే శ్రీరామచంద్రా!

అ. ప. కరుణాగత పూచ్ఛిద్ర! శమన! నిర్మితనిద్ర!

ఇందులో⁵ పల్లవిలోను, అనువల్లవిలోను ఒకే ప్రాస వుంది.

(అ) ప. ⁵ సంగిత శాస్త్రజ్ఞానము సాచూచ్య సూళ్యతమే మనసా

అ. ప. శృంగార రఘాద్యుథిల సారపూరితరామ కథానందాదియుత

ఇందులో⁶ గూడ పల్లవిలోను, అనువల్లవిలోను ఒకే ప్రాస వుంది.

(అ) ప. ⁶ ఎందుకు చెద్దలవలె బుద్ధియ్యున్? ఎందులోదువయ్యి రామయ్య!

అ. ప. అందరివలె దాట దాట వదరితె, అందరాని పంచాయేగదరా!

ఇందులో⁷ గూడ పల్లవిలోను, అనువల్లవిలోను ఒకే ప్రాస వుంది.

8. సాధరణంగా పల్లవికి, వరణాలకు వేర్చేరు ప్రాస ఇంటాయి.

1, 2 — శ్యాగటా. 8 అనుమాచార్యులు

4, 5, 6 శ్యాగటా.

(అ) ప. 1రామక్రం సుధారసపానమేత రాజ్యము జేయునే

చ. ధర్మద్వారిలపాలనమే మనసా! ధైర్యమంద లాభ్యనికెతనమే
ఇందులో పర్లవిలో ఒక ప్రాప వున్నది. చరణంలో ఒక ప్రాప వున్నది.

(అ) ప. 2ళలినరులకు మహామల దెలిపి యొచ్చి ఫలమన లేదా యా

చ. దారనుకులకై, ధనములకై, యూరుపేయులకై
బహుపెద్దతనమునకై

ఇందులో గూడ వల్లవిలో, చరణంలో మన్న ప్రాపాకరాయ వేర్యేరుగా
శున్నాని.

కావి కాన్నివోట్ల పల్లవికి, చరణాంకు ఒకే ప్రాప వున్నది.

ప. 3 గ్రహపల మేమి శ్రీరామూనుగ్రహ బలమే బలము

చ. గ్రహపిదుల పంచపాపముల నాగ్రహములుగల కామాది

రిపులని

గ్రహముజేయు పూరిని భజించే శ్యాగ్రాజునికి రసికా
గైసరులకు

ఇందులో వల్లవిలోమ, చరణంలోమ ఒకే ప్రాప వున్నది.

శ. మర్యాదల సాహిత్యం అనుపలవిలో వుంటే దానికి అనుపలవి ప్రాప
వుండుంది. చరణంలో వుంటే చరణం ప్రాప వుండుంది.

(అ) ఏ. ప్రా 4కరుణాజలనిధి ధరలో నిన్ను ఎనాయెవరున్నారని

చరణము గొలిచితిని నదాస్పృరణము జేయుకు

మారువి కరుణించి బ్రోవెసమయుము

మర్యాదల

సాహిత్యము - నిరతముగా శ్రీవెలయు పురనివాసిని భవమోచనిగాదా.

ఇందులో అనుప్రాపానికి, మర్యాదల సాహిత్యానికి ఒకే ప్రాప వుంది.

(అ) చ. 5చాపూర మల్లహర ఉ! నిపుతు తర చరణ

సహత శక్తానుర మురహర!

1, 2, 3. శ్యాగ్రాజ.

4 శ్యామురాష్ట్ర 5 ముద్దుశ్యారు దిక్కులు.

మూడుక్కు మతుట పర వలయధర
 మత్తెత కుంభ ఫేదనపటుర !
 వాణీర్పితు పితాంబరధర!
 వైజయంతి వనమాలాధర!
 అంచాది విజయ - మానసాగర !
 అపహత కంసాసుర! నతమాసుర!

మద్యమకాల
 పాపిక్కుము. ద్రోకర్మ దుర్యథవాదిపార!
 ద్రోపది మాన సంరక్షిలుతర!
 వైష్ణవ గాయకగురు గుహమత!
 పురివైరినుత! గోపిక మనేపార!
 చరణంలోమ మద్యమకాల పాపిక్కుమోమ ఒకే ప్రాస వుంది.
 10. న్యూరపాపిక్కు ప్రాసకు, వల్లాని, అమవల్లాని, చరణ ప్రాసతు నంణండ
 ప్రేమి వుండదు.

- ప. 14ంకరి సివని నిను నంతతము కోరి వచ్చితి.
- అ. ప. సంకటము దీర్ఘితోచుట ఓంకెవరున్నారిలలో
 వంకజ సంభవ సన్ముత పాలించు కామాక్షి.
- చ. కశ్మారి సదనదిన జనరక్షితి యసుచు
 ననకాది మునులెద్దా భజనసేయు చుండగను
 మునుచారిని తోచినదెల్లను చాల విని వచ్చితి
 ఏనుమా - కముమా - విను వమ్మునవాడను రక్షించ.
- స్వర. శ్రీకంచిసుదన - సురదన - రాకా శివవన రావే
 కోకిలనిశ - మృదుగళగదన - కోరిన వరము లొసినపురు వ
 రాకు సలుపరాదు ఇరమా పరమ కృపానిధివి.
- ఇందులో న్యూరపాపిక్కుమో పున్న ప్రాశ, వల్లాని, అమవల్లాపులలోగాని,
 చరణంలోగాని, ఆ ప్రాప శేడు.

11. ఇచ్చామసారం ఓక యిక్కరం పథమార్గు వచ్చునట్లు రదింపదశం అను ప్రాన అవసరుతుంది. పాటలలోగూడ అనుప్రాన వాడఱిదుకున్నది.

(అ) ¹దక్కించుకుండా దక్కతర, సురలక్షుజువిధి విలక్షణ, లక్ష్మీలక్షణ.
ఎపు వివక్షణ, సుధాభక్షణ, గురుకట్టాక్ష వీక్షణ.

ఇందులో 'క్ష' అనే ఆశీరం పథమార్గు వస్తున్నది గసుక అని అనుప్రాన అవుతుంది.

(అ) ² అశ్చియలింగవభో! స్వయంభో! అవిలాంత కోబి ప్రభో!
పాపి, శంభో!

ఇందులో 'బో' అనే ఆష్టరం పథమార్గు వచ్చింది గసుక అని అనుప్రాన అవుతుంది.

(అ) మాయ కార్యకలనారహిత, సదయగుమ గుహతాత,
గుణతిత, సాధుజనేపేత, శంకర నవనీత,
పృదయ విభాత, తుంయు సంగిత, ప్రీంకాల సంఖాత
పౌమగిరినాథ.

ఇందులో 'త' అనే ఆష్టరం పథమార్గు వచ్చింది గసుక అని అనుప్రాన అవుతుంది.

12. అన్ని పాదాల అంతంలో ఒకే ఆక్షరాన్ని కూర్చుదాన్ని అంక్యప్రాన అంటారు. పాటలలో గూడ అంక్యప్రాన వున్నది.

(అ) ³నిషు నన్ను జూడవేశరా
కన్న కన్న - తాపులనే వెడఫాలరా
నన్ను బ్రోపువారు లేరురా
రామ నీకన్న దైవ మెందు లేదురా.

ఇందులోని నాఱగు పాదాల కదపట 'రా' అనే ఆష్టరం ఉన్నది. గసుక యా కరణంలో అంక్యప్రాన వున్నదని చెప్పారి.

(అ) ⁴దినమితుల .భవరాఘువారాధనం
మామకవిదేహము_త్తి సాధనం

మణిమయుసదనం శివదనం
ఫలిపతి శయనం పద్మసయనం

ఇందులో ప్రతి పాదంలోను అంత్యంలో 'నం' అనే అషరం వచ్చింది
గమక అది అంత్యప్రావ అవుతుంది.

13. చరణంలోని ప్రతి పాదంలోను, రెండవ మూడవ అషరాల ప్రాపణ
పుంపే దానిని ద్వీప్రావ అంటారు.

¹రానిది రాదు సురాసురులకైన
పానిది పొదు భూసురులకైన

పై చరణంలో రెండు పాదాలలోను రెండవ మూడవ అషరాల నిది, నిది
అని పున్నది గమక ఇది ద్వీప్రావ అనబడుతుంది.

14. చరణంలోని ప్రతి పాదంలోము రెండు, మూడు నాయగు అషరాల
ప్రాపణ పుంపే దానిని త్రిప్రావ హంటారు.

నీపులెక శంకరు మా రమణుడు నీరజాదులు నౌల్లరట
నీపులెక కీర్తము సేవించుట నీరకుండును చేరాయెనట
నీపులెక త్రాసున శ్రీహరి సరినిల్యక పొయెనట
నీపులెక వనమాలయని పలికి రాసినరియువ్వరే?

శ్యాగరాజనుతమహ.

ఈ చరణంలోని నాయగు పాదాలలోను రెండు, మూడు, నాయగు అషరాల
ఒకటిగానే పున్నవి. అందువల్ల యాది త్రిప్రావ అవబడుతుంది.

11

తొ ట్ల ము

1. కాంగో ఒక శాగం శాశ్వత.

శాశ్వత అయి అంగాలున్నావి. అని 1. అష్టదురుతము, 2. ద్రుతము,
3. యసువు, 4. గురువు, 5. స్తుతము, 6. కాకపాదము - అనేవి.

2. అష్టదురుత మహా వశభ్దక క్రియ. దీని గుర్తు 'ఎ'

వశభ్దక క్రియలు ద్రుతము, శ్వయము, శాశ్వత, వన్నిపాతము అని నాయగు
విధాన.

(1) ద్రువమహా లింగి, (2) శ్వయమహా కుది హా స్తంతో మాత వేయడం
(3) శాశ్వతమహా ఎంచు హా స్తంతో కుదిచేతితో మాత వేయడం, (4) వన్నిపాత
మహా రెండు హాస్తాలను అటిములంగా నిరిపి వమమాగా మాత వేయడం. ఈ నాయగు
రక్తాలైన వశభ్దక క్రియలకు ఒక మాత్రాకాలమే వధుతుంది.

3. ద్రుతమహా ద్రువక వివర్జిత క్రియలతో గూర్చినది.

అరో ములంగా పున్న హాస్తాన్ని నెలనలికి వివరజాన్ని వివర్జితమంచారు.
వివర్జితానికి గూడ ఒక మాత్రా కాంపే వధుతుంది. అందువల్ల ద్రుతానికి రెండు
మాత్రల కాంప వధుతుంది.

శైమస్తు లఘుతు, గురువు, స్తుతము, శాశ్వతము, శాశ్వతమునకు వంటంథించివుకై
గాని ఉండమ్మావు నంటించించివి కాపు.

ద్రుతం గుర్తు 'ం'.

4. లఘువుగా ద్రువక రిక్లిప్టములతో గూడిన క్రియ. దీని గుర్తు 'ం' రిక్లిప్టమువుగా హాప్టముయొక్క ప్రేరణ ముఖుచు ఒక ప్రేరిని మూర్ఖవానికి ఒక మాత్రా కాలం వచుతుంది. ఎన్నిప్రేర్ణము ముఖి ప్రేస్తే అన్ని మాత్రంకాలం వచుతుంది. కషుక లఘువు తెన్ని మాత్రం కాలా వచుతుందో చెప్పాడానికి ద్రువకంతోపాటు రిక్లిప్టంలో ఎన్నిప్రేర్ణము మూర్ఖవలని వచ్చుంకో దానిపిల్చి లెక్కగట్టవరని వచ్చుంది.

ఉధారణకు, ద్రువంతోపాటు డెండు ప్రేస్తు ముఖి ప్రేస్తే ఆ లఘువుకు మూర్ఖు మాత్రం కాలమని, బద్దుప్రేస్తు ముఖి ప్రేస్తే ఆ లఘువుతు ఆయ మాత్రం కాలమని చెప్పవంపి వుండుంది. ఏ లఘువుగాని మూర్ఖు మాత్రం కాలానికి తక్కువ వుండకు.

5. లఘువులు శాశుల వమువరించి ఐదు రకాలు.

- (1) త్రైక్ర లఘువు - మూర్ఖు మాత్రం కాలము = /3
- (2) చకురక్ర లఘువు - వాయగు .. = /4
- (3) ఛండ లఘువు - బదు .. = /5
- (4) మైక్ర లఘువు - ఏదు .. = /7
- (5) వంక్కిర్క లఘువు - కొమ్ముది .. = /9

6. ద్రుకాను ద్రుత లఘువులను వివిధ సంత్యులలో కలపశంద్యారా వివిధము రైన శాశాల ఏర్పరచాలు. అలా ఏక్కరే శాశంలో ముఖ్యమైనవి ఏదు. వాటిపి పూర్ణారి శాశంంబాయ.

అని 1. ఏకశాశము, 2. రూపక శాశము, 3. క్రిష్ణ శాశము, 4. పుర్క శాశము, 5. ఈంపికాశము, 6. అటుశాశము, 7. ద్రువశాశము అనేవి.

అ శాశం అంగాలిచి.

ఏక	=	1
రూపకము	=	01

త్రిచుట	=	100
మళ్ళ	=	101
బంచె	=	100
అఱ	=	1100
ద్రవ	=	1011

7. యొక్క కూడా బాణికి ఇదు, వశరప్ర, ఒండ, మైక్, వంకిర్ల ఆనే కాకు ఉన్నావి. ఈ కాకుల వమ్మరించి వై ఏదు కూడా 155 కూడా ఉపాయాలు. నాలీ మాత్రా కాలా లీ త్రింది ఎధంగా ఉంటాయా.

	త్రిచుట	వశరప్ర	బంచె	మైక్	వంకిర్ల.
ఏక	3	4	5	7	9
రూపకము	6	6	7	9	11
త్రిచుట	7	8	9	11	13
మళ్ళ	8	10	12	16	20
బంచె	9	7	8	10	12
అఱ	10	12	14	18	22
ద్రవ	11	14	17	23	29

8. కొన్ని కూడాలు లేకి వంట్యగం మాత్రయన్నావి.

6 మాత్రం కాండ కూడా = 1. త్రయైక బంచె 2. వశరప్ర రూపకము.

7 మాత్రం .. = 1. త్రయైక త్రిచుట 2. ఒండ రూపకము.

8 మాత్రం .. = 1. త్రయైక మళ్ళ 2. వశరప్ర త్రిచుట.

9. ఒండ బంచె.

---

1. కాక ప్రస్తుతాన్ని వమ్మించి 103 కూడా ఉంటాయాలు. నాని ఉండాలం. ఈము కాటిం గూర్చి కూడా ఉంటాయి. 25 కూడా గూర్చి వమ్మించి 175 ఉంటాయాలు. కాటిం గూర్చి గూర్చుకూడా ఉండి.

10 మార్తం కాఠం శాయ = 1. త్ర్వ్యు అం. 2. చకుర్క్ర మయ్య

3. షైక్షణమే.

12 మార్తం „ = 1. చకుర్క్రఅం. 2. ళంద మయ్య

3. వంక్కల్ల మయ్య

14 మార్తం „ = 1. చకుర్క్ర త్ర్వ్యు. 2. ళంద అం.

9. సై వక్కశాయ పారుణంగ కావ్య ప్రశ్నేక శాయంపే కథి పుస్తకమే.

1. త్ర్వ్యు - చకుర్క్ర.

2. మయ్య - చకుర్క్ర.

3. రూపకము - „

4. ళంపె - షైక్ర

5. త్ర్వ్యుమి - త్ర్వ్యు

6. అం - ళంద

7. ఏక - చకుర్క్ర.

సై శాయం శాయంపేయ చెప్పుకుండా చెప్పిపుస్తు, అని సై శాయం వంంంంంియ శాయంపే అంకోపాలి. తక్కువ శాయం చెప్పినపాటి వచ్చిపుస్తు వారి శాయంకు కూడ చెప్పాయి.

ఉధారణకు త్ర్వ్యుమయ్యవ్వుపుస్తది చకుర్క్ర త్ర్వ్యుమయి అంకోపాలి. అం శాయమయ్యపుస్తు ళంద అం శాయమయి అంకోపాలి.

10. ఈ శాయ కాక రాఘవము, దేశది, మహ్యది, త్ర్వ్యు రూపకము అని వాయసు శాయమయ్యి.

11. రాఘవం మూతు రకాలు. అని 1. షైక్రపాప, 2. ళంద పాప, 3. షైక్రపాప అపే.

(షైక్రపాపక (1+2), ళందపాపక (2+3), షైక్రపాపక (3+4) అప్పరాయ.

చాపు శాశం అని మాత్రం ప్రాప్తే మిక్కచాపు అమకోవారి.

దేశాది శాశము—దీనికి ఒక విప్స్తిలు మూడు మార్కయ పుంటాయి. అంటే వాయగు మాత్రయింటాయి. కానీ క్రితి అశ్వర శాశం విగ్రాంతి అయిన తరువాత పాటు ప్రారంభించబడుతుంది.

మద్యాది శాశము . దీనికి గూడ ఒక విప్స్తిలు మూడు మార్కయ పుంటాయి. అంటే వాయగు మాత్రయింటాయి. $\frac{1}{2}$ అశ్వర శాశం విగ్రాంతి అయిన తరువాత పాటు ప్రారంభించబడుతుంది. దీని నంబ్మి $\textcircled{10}$

శ్రువ రూపకము—ఇది రూపక శాశ ప్రస్తావమువుండి ప్రతించివది. దీని నంబ్మి $\textcircled{10}$

12. కొన్ని శాశయ మార్కపెద్దన్నావి.

(1) చతుర్శ్రా త్రిషుటు ఆదిశాశముని పేరు.

దీనినే దొంపట శాశము, పెంపట శాశము అనిగూడ అంటారు.

(2) శాశకులరో, వధాలరో నారే చాపుకానికి,

త్రైక్రంపుట అంశముని పేరు.

(3) త్రైయ లఘువు=త్రైక్ర ఏక

(4) చతుర్శ్రా లఘువు=చతుర్శ్రా ఏక

(5) మిక్క లఘువు=మిక్కఏక

(6) అఱు=అవంత శాశము

(7) త్రిషుట=మురియూతవ

(8) రూపకము=వంపాది.

13. టొక్కు-క్కు శాశనికి కొన్ని గణయింటాయి.

1. అది శాశనికి రెండు చతుర్శ్రాజ్ఞాగణాయ.

2. రూపకానికి (చతుర్శ్రా) రెండు త్రిమాత్రాగణాయ లేక ఒక ఒక జ్ఞాత్రాగణం.

3. ఇంపె (మిక్రో)కు రెండు వంచమాక్రా గణాలు.
4. త్రిషుటకు (త్రైక్రో) త్రిమాక్రా గణం+చక్రవర్తులుగణం.
5. త్రైక్రైప్ట శాసనికి ఒక త్రిమాక్రా గణం.
6. దేశది శాసనికి ఒక చక్రవర్తులుగణం.
7. మధ్యాదితి ఒక చక్రవర్తులుగణం.

ఈ విధంగా వివిధ శాసనాలకు వివిధ గణాలంటాయి.

14. పాఠంలు గణాలంటుణ్ణై శాసనిన్న నిర్ణయించవచ్చు.

- (i) (అ) వచియింతు । వినవయ్య । విప్రాత్తు । మా నీతు
వాంఛితా । ర్థంశులను । వసుధరో । నేససువది.

ఇందులో ప్రతిపాదానికి నాయగు వంచమాక్రా గణాలన్నుని. ఇంపెశాసికి రెండు వంచమాక్రా గణాలు. పై పాఠంలోని ప్రతిపాదంలో రెండు ఇంపెశాక అవర్తాలన్నుని. కముక పై పాఠకు ఇంపెశాసిన్న నిర్ణయించారి.

- (అ) 1గురులైక యేటువంటి గుణితి తెలయగబోదు
తః పాఠకు గూడ ఇంపె శాకమే.

- (ii) (అ) 2జయజయగో । కులబాలా । జయనకరా । గమమూలా
దయయమాం । గోపాలా । దీపంపా । లయబాలా
పై పాఠంలోని మొదటి పాదంలో నాయగు షట్కులై గణాలన్నుని. రూపకానికి ఒక షట్కులైగణం. ఈ పాదంలో నాయగు రూపకాక అవర్తాలన్నుని. కముక పై పాఠకు అదిశాసనిన్న నిర్ణయించారి.

- (అ) 3నాదలోయ । దైత్యహస్తి । నందమొంద । వేషసపా

అకరాన్నై శాసనాగురు అంబారు.

1. శ్యాగరాస 2. శాశాయిషిశ్ర్వ యాశించుడు, 3. శ్యాగరాస.

ఇది రూపకాళం.

8   8   8   8
4+4   4+4   4+4   4+4

(iii) (అ) ¹భజగోవిందం|భజగోవిందం| భజగోవిందం|మూర్ఖమతే
సంప్రాప్తేన| న్నిపితేకాలే| నపానపారకీతి|దుక్కుంకరణే
పై పాటలోని మొదటి పాదంలో ఎనిమిది చతుర్ముత్రాగజాయన్నవి. ఒక ఆది
తాణానికి రెండు చతుర్ముత్రాగజాయ. పై పాదంలో నాయగు అదితా ఆవర్తాయన్నవి.
కముక పై పాటకు అదితాన్ని నిర్ణయించారి.

8   8   8   8
4+4   4+4   4+4   4+4

(అ) ²పామకు|సుమములఁచేప్పా|జించే|నరజాన్నమే|జన్మము|మనసా-

పై పాటకుగూడ అది తాకమే

తాలగే యతర పాటలకుగూడ తాణాలను నిర్ణయించవచ్చు.

16. ³పంచారులఁకు మంతంగా తాణాలను నిర్ణయించవచ్చు.

3+4   3+4   3+4   3+4
(అ) వమపథనసా|| ధనసనరిపా| ధనసధాపా| ధధపపమరి
వమరిమరిసా| రిపధనసా| ధాపధప్పమ| మపధధధధపప
రిపామపవప| ధపామమరిన| ధాధసాధరి| సాసరిపసా
ధనసిమామ|| ప్రిరుపథమమమ|| రిమమారిన| రిసరిరి
ఇందులో త్రి+చతుర్ముత్రాగజాయ నాయగున్నవి. అంకే ఏడు మార్పం
గజాయ నాయగున్నవి. త్రయై త్రిషుట తాళ ఆవర్తాయాయన్నవి. కముక ఇది త్రిషుట
తాళ నంచారి అని చెప్పవచ్చు.

10   10   10
 5+5   5+5   5+5
 (అ) సదమగగరిపా , రిమపాధనిధధపా , మగారిపానిధవధ
10
5+5
 సారిమచషపమగరి

ఇందులో వంచమాత్రాగడాల ఎనిమిదున్నావి. 10 మాత్రం గడాల నాలుగు న్నావి. మక్కలాళ ఆవర్తాల వాయగున్నావి. కపుక ఈ చంచారి, మక్కలాళంలో ఉన్నదని నిర్ణయించారి.

16. వల్లవి రెండు రాగాల. 1. ప్రదమాంగము, 2. ద్వితీయాంగము. వాలీని రెంటిని విశకించే చోటును ‘వదగర్చు’ లేక ‘అదుకి’ అంటారు, ఆ చోటులో కొంత విశ్రాంతి వుండుంది.

1 అమ్ము⁵ రావమ్ముతుల సమ్మును పాలించ వమ్మా⁵ నతకము పదము
 లేనమ్ము నానమ్ము

ఇందులో ‘అమ్ము రావమ్ము తులనమ్ము నసుపారించ’ అసునది ప్రదమాంగము. ‘వమ్ము నతకము వదములే నమ్మినావమ్ము’ అసునది ద్వితీయాంగము. ఈ రెంటిమచ్చు విశ్రాంతి వున్నది. అందువల్ల ద్వితీయాగం మొదటి అష్టరం యతిగా వుండుంది. ఇందులో ‘అ’ అనే ఆశ్చర్యానికి ‘వ’ లోని ‘అ’ అనే అంగుకు యం. కపుక యతిని రిటై ప్రదమాంగ ద్వితీయాంగాలం వదగర్చున్నా కనిపెట్టవచ్చు.

17. కొన్ని పాటలలోని వల్లవుంలో సై పాటలోరాగా ప్రదమాంగంలో ఎన్ని మాత్రయంటాయో ద్వితీయాంగంలో గూడ అన్ని మాత్రలే వుండవచ్చు. అప్పుడా రెండు అంగాల నమంగా వున్నాయి తెప్పారి.

కాని కొన్ని పాటలలో అవి అవమంగా వుంటాయి. ప్రదమాంగం కండె ద్వితీయాంగం ఎన్నుకూ చిన్నుదిగానే వుండుంది. యతినిఱ్చేగాని, ప్రావయతినిఱ్చే గాని వదగర్చున్ని తెలుసుకాని ఈ రెండు అంగాలను వేరు చేయారి. అఱుర్రావునే గణ విరఱన చేయడానికి పీటింటుంది.

1కరుణాలో లా క్రితజనలో లా చరణములే నా గతిరా

నై పల్లవిలో⁴ రెండవ అషరమైన ‘రు’ అనే అషరావికి చరణము అనే వదంలో ‘ర’ అనే అషరావికి ప్రిసయాతి కూర్చుదయింది. కముక ‘కరుణాలో లా క్రితజనలో లా’ అనేది ప్రథమాంగము. ‘చరణములే నా గతిరా’ అనేది ద్వితీయాంగము.

ప్రథమాంగం పమగ్రంగా వుంటంది గముక దావిని ముందు గతివిభజన చేయాలి.

అప్పుడు,—

‘⁴కరుణాలో లా ⁴క్రితజనలో లా’ అనేది నాయగు చతుర్ముత్రా గతాలని తెలుస్తున్నది. కముక ద్వితీయాంగాన్ని గూడ నాయగు చతుర్ముత్రా గతాలగా ఏతటించారి.

‘చరణములే నా గతిరా’ అనే లాగాన్ని పాఠరణంగా విటికి ప్రేచి చరణము లేనా గతిరా అని మూడు చతుర్ముత్రాగతా ఉపచుంది. ‘రా’మ యార్పి పాఠరం ద్వారా మరొక చతుర్ముత్రా గతకాలాన్ని చెంచకొంటే ద్వితీయాంగం గూడ నాయగు చతుర్ముత్రా గతాలపుటుంది.

18. చరణాలో⁴ ప్రథమ, ద్వితీయాంగాలు పమంగా వుంటాయి గముక పల్లవి కంటే చరణాలను తీసుకుంటే వదగ్రాన్ని విర్మియించడం సులభం.

పల్లవి

అక్కలింగని పూజ సేయ రా టోరి జీవ
అక్కలింగని పూజ సేయరా

చరణము

అక్కలింగని పూజ సేయని నిర్వయమూ ఇవపూజ లెందుతు?
ఈశ్వరంబుగ జ్యోతినిగని పరమాత్మాయుధుండె దారిగసరా ॥

నై పాటలోని పల్లవిని గతి విటివ చేయడం కష్టం. అందువల్ల చరణాన్ని తీసుకొని త్రింది విరంగా ఏతివ చేయాలి.

7 7 7 7
3 4 3 4 3 4 3 4 3 4
ಅತ್ಯಲಂಗನ ಪೂಜಾಸೆಯು ನಿತ್ಯಮೂರ್ತಿ ಜವ ಪೂಜಾ ಲೆಂದುಕು

ఇందులో (3+4) గణాల వారు గున్నవి. పిటిలో మొదటి రెండు గణాల తరువాత వదగర్చమన్నది. ఇది త్రైక్రతిషుదు శాకం.

19. శక "గ్రహ" నుహనరించి గడ విత్తన చేయాలి. గ్రహమంటే కాన్ని ఎ తదమని అర్థం. దానినే "ఏడున్న" అని గూడ అంటారు.

గ్రహం మూడు రకాలు. 1. వమము. 2. అరీరము. 3. అవాగరము.

20. పాటను, కాగిన్ని ఒకే నమయంలో ఎత్తకొన్నదన్ని సహగ్రహమంచారు.

(i) ఎంతని నే వర్షింతును శహరి భాగ్య "మెంతని"

(ii) ప్రిరామం రవి కులాశ్వి సోమం శ్రితకల్ప భూరుహం భషమం ॥

ఈ రెండు పాటలలోను పాట, తథం ఒకేసారి ఎత్తుకోటచాయి. ఇచ్చట
గాలి విశువ మరలర్మే.

21. పాటను ముండు ఎత్తుకాని శాణిన్న మరలా ఎత్తుకొపదాన్ని అతిక్రమమంటారు. అతిక్రమమన్న పాటలలో దానిని విచిచి గడ విభజన చేయాలి.

6   6   6   6
అలి, వెఱులెల్ల, దృష్టిచుద్ది, వేయచుటా, ధుమరాగా

ఆందులో 'అలి' అనేది అతిక్రమాంగం. ఆందువల్ల దానిని కీపివేసి గంచిరణవ చేసే నాయగు షట్కూత్రాగణాయ వస్తాయ. కముక దానికి రూపకూరాన్ని నిర్ణయించ వచ్చు.

22. కావ్యాన్ని మందెత్తుకొని పాటను వెషుక ఎత్తుకోవడాన్ని అవగత్క్రమమంచార్య.

८   ८   ८   ८

—⁴వే, షుగాన్, ముచేవ, దియారు, వెలగేపికల, జాలించియేలు

ఆండరో శాఖం యొత్తుకొని రెండు మాత్రల కాలం జరిగిన తరువాత పాట ప్రారంభించబడుతుంది. కమక 'వే' అనే అషరంతో ఒక చక్కర్మాత్రగణం ముగు స్తుంది. మిగిల పాదాన్ని సుంటంగా చక్కర్మాత్రగణాలుగా విభజించవచ్చు. శాఖ మెత్తుకొన్న తరువాత పాట నెత్తుకొనడానికి జరిగిన రెండు మాత్రల కాలంతో వేర్పి ఆ పాదంలో ఎనిమిది చక్కర్మాత్రగణాలన్నవి గనుక అది అదిశాఖ మహుతుంది.

28. ఒకే వ్యవది గరిగిన శాఖల బిహుకం గనుక ఆకాల వ్యవధులు గల పాటలకు వాటిలో ఏ శాఖం నటిపోతుండో నిర్ణయించాలంటే వాట అంగాలోమన్న భేదాలను సరికిరించారి.

అరు మాత్రల గరిగిన శాఖల

$$(i) \text{ చక్కర్మ రూపకం } = 2+4$$

$$(ii) \text{ త్ర్యక్రమంపే } = 3+1+2$$

మొదటి శాఖం రెండు, నాయగు మాత్రలుగా విరుగుతుంది. త్ర్యక్రమంపే మూడు, ఒకలే, రెండుగా విరుగుతుంది. కమక చక్కర్మాత్రగణాలు గరిగిన పాటలకు శాఖలను నిర్ణయించవలసి వచ్చినప్పుడు ఆ గణాల ఏ విధంగా విరుగుతాయో చూచి. శాఖాన్ని నిర్ణయించారి.

అలా నిర్ణయించడంలో మొదటి గడాన్ని తీసుకోవారి.

(i) వ. 1ని పలుకులు విన నానగొని యున్నాద పరమాత్మా

ఉ. నీవం మేఘర రూపముతో సత్కరము నేనంగు - ని

చ. నా తల్లి దండ్రి నీకెంత తాముస మెలనయ్యా
నా తల్లి మహాలక్ష్మియైనా నీతో తెల్పులేదా?

ఇందులో 'నీ² + నతకులు' రెండు, సాయగు మాత్రాగా వియగుతున్నది. అందు
వల్ల దానికి చతురశ్రీ రూపక కాణిన్ని నిర్ణయించారి.

(ii) వ. 1 జాలమేల జ్ఞసెద్వు - నీలవర్ష నన్ను | బోవ

అ. వ చాలప్రైమ యుంచరాద - భాలభ క్తపరిపాల

చ. స్వీరఫుడ్ముతో - విణానాదముతో - గాముతో
పరమానందముతో భజించెవ - ప్రీనారాముల

'జాంపే' అముదానిలో 'ణ' అనేది ఘ్నశము.

అందువల్ల అది $3+1+2$ అని వియగుతుంది.

కముక దీనికి త్రిక్రషంపేమ నిర్ణయించారి.

ఈ రెండు పాటలను కతురశ్ర రూపకంలో, త్ర్యక్ర ఇంపెలో గూర పాశ
వక్కుముకాని ఒక కాళంలో పాదినంత పొగసు మరొక కాళంలో పాదివస్తురు రాకు

వదిమాత్రల కాణయ

(i) కతురశ్రముక్కు = $4+2+4$

(ii) మ్యక్ర ఇంపె = $7+1+2$

(iii) త్ర్యక్ర అం = $3+3+2+2$

విణానికి కాణంలో రెండు వంచమాత్రాగణా ఐన్నుపుట్టి అవిమూర్ఖ
రకాయగా వియగుతున్నవి.

నీకి తగురా అర్జున కరణ్యుదను ఇయించాలు

ఇందులో మొదటి రాగం $4+2+4$ గా ఎయగుతున్నది. గముక దానికి
చతురశ్ర మర్యకాణిన్ని నిర్ణయించారి

(ii) న. వారణ రాజవరద వేగమెనను

పై పాటలో 'వారణ రాజవరద' అనే పేయదటి భాగం 7+3గా విఱగు తున్నది. కనుక ధానికి మిక్రజంపెను శాంగా నిర్ణయించారి.

24. సాధారణంగా పాటలోని ప్రతి పాదంలోను నరి నంష్యగల ఆ వర్తాలే చుండారి.

4   4   4   4
1 శంకరి శంకురు వంద్రముట్టి
                *   *

అధిలాండేస్యరి రాంశరి

(ii) చెన్నల ప్రక్క చీడ తిక్క
బుగ్గ పీద బొల్లి చుక్క
చెతిలోను చీకుతాను
పంటి పీద వాలుతాను

(iii) ని మురళి ప్రోతలో వలపు ఏలుపుందిరా

పైపాట లిపిబోలోను రెండు ఆవర్తాలే తున్నవి.

కనుక అని నరి నంష్యగల ఆవర్తాలు.

25. కాని పేసి ఆ వర్తాలగల పాటట గూత తున్నవి.

త్రిక్ర ఏకతాము

ప. 2 తనకాంబరి కారుష్య మృతలహరి

కామాక్షి మామవకా మేర్క్యరి

●. ప. దినకర చంద్రతేజః ప్రకాశరి
దేవిమహా త్రిషుర సుందరి శంకరి

చ. త్రైలోక్య మౌహనాది చక్రేశ్వరి
త్రైపద వరణిష్ట మహామ భాస్యరి
సాలోకాది ముత్క పదానకరి
నదాశివకరి గురుగుపోదయుకరి

నై పాండో ప్రతి పాండోమ (3+3) రా అవర్తాల మూడే పున్నవి.

26. రారథదేశంలో ప్రదానమైనవి రెండు రకాలై వంగితాలు. అందులో
ఒకటి కర్మాంక వంగితం.

రెండవది పొందూస్తానీ వంగితం.

కర్మాంక వంగితంలో పున్న కాటాల బాల పోచ్చ. అందులో 176 కాటాల
పక్క పున్నవి. నాలోరో కొన్ని కాటాల చేరి ఒక కాశమయిన వంకీర్చ కాటగూడ
పున్నవి.

$$\begin{aligned}\text{మర్యాదామ} &= 101 = 1 + 01 \\ &= \text{ఒక} + \text{రూపక}\end{aligned}$$

మర్యాదాం చిన్న వంకీర్చ కాటంలో ఒకది.

శరథవందన అనే కాం పెద్ద వంకీర్చ కాటంలో ఒకది. ఇది 70 అషట
కాటాల వ్యవది కలిగి పుండుంది. దాని అంగాల ఇరైనైవాయగు.

c
c 00c c c 0
810110c1000c1110c0c01001

ఇది 1. చచ్చత్వుం, 2. రథ, 3. దర్శక, 4. కోకింప్రియ, 5. అశంగ
6. ముద్రిక అనే ఆరు కాటాలో ఉండుకొన్నది.

27. పొందుస్తానీరో ఎనిమిది తాటయ మాత్రమే వన్నవి.

నీటిరో నంకిర్చతాటయ రేపు.

ఆని 1. శేరవా, 2. దాద్రా, 3. తేవరా, 4. రూవ్, 5. ఎక్కు-, 6. చౌక్కర్,
7. దీప్పంది, 8. త్రీకార్ అనేవి.

1. శేరవా : 4 అష్టాలు.

తాటయ	రగ	నతి	వక	రివ
మాత్రయ	1	2	3	4
గురుతులు				1

పల్లవి : భజారెబైయ్య రామగేవింద పారే

అమవల్లవి : జపతపసాధనకభునపాలగత , ఖరచతనపాగతరి

సంతతనంపదనుఖకేకారణ , జానేభూలపరి

కపతకబీరాజ్యముఖరామవహి , ఓముఖధూలభరి

4   4   4   4   4   4   4   4   4
జపతప , సాదన , కభునపా , లాగత , ఖరచత , నపాగత , ॥ 8 —

నై పాటకు శేరవా తాటయ వదుతుంది.

2. దాద్రా : 6 అష్టాలు.

తాటయ	దాదీనా	ధాతూనా
మాత్రయ	1 2 3	4 5 6
గురుతులు	1	0

---

1. లి. రామచండ్ర (పొందుస్తానీ శ్యామ)

శక

శ్రీయ	సీం	సీం	ధ	ధ	శు	శ
మౌత్రయ	1	2	3	4	5	6
గురుతులు			~~	~~	~~	

వర్లవి-దీవనదుఃఖహరనదే వసంతపాతకారీ
 అసువర్లవి-శాఖామిలగిధవ్యాధజనమొక పో కొనసాధ
 పాంచిహూ వరపదాతుణికాసితారీ ।
 ధృవకెసిరచ్ఛతదేత ప్రఫ్లదకోపు భారతేత
 భృత్తపోత బండ్యసేత లంకాపురి జారీ
 అజామిల గిథవ్యాధ ఇనమొకహూ కొనసాధ
 పాంచిహూ । వద వదాత గణిానీ తారీ
 లై పాటు దాచ్రా కాము పరిశోభంది.

3. తేవరా : 7 అష్టాయ.

శ్రీయ	రాదిశా	ఒదికత	గదిగన
మౌత్రయ	1 2 3	4 5	6 7
గురుతులు		~~	~~

వర్లవి - సుందర బతన కియక బాన.
 అష్టవర్లవి - గసుత బాతసాత ఇతనాపీ
 జఱలో ఘుటమే ప్రించ ।
 వరణము - ద్వారియై ఇలవిధి పానిషిదివ
 తరత నీజ జలదాన,

వాదవానల దహత సంతత
మనన అనత అన.

దేవియేజం⁷ | విధిపానిషదిన⁷ | కరత నిజ⁷ జల⁷ | దాన⁷
వాద వానల⁷ | దహత సంతత⁷ | మనన అనత⁷ | అన⁷.

4. రూప . 10 ఆఫరాయ.

కభ్రాయ	ధీన	ధీధీన	కీన	ధీదీన
మృత్రాయ	1	2	3	4
	4	5	6	7
	8	9	10	
గురుతులు		~~~~	~~~~	~~~~~
		1	0	1

వర్లవి -

దీనశంధు అర జయహ సునియే రాసకి

ఆమవర్లవి -

కామ మద్ క్రోధ అమ మోహ వశ విరకాహు
తవక సుఖి అబనపా నరక యమ త్రాసకి

చరణము -

అథ మనే అథమమై అపమ కారణ ప్రభూ
భ్రోకి వరడిజియే చరణ రజ భాసకి
కాటి భవ ఘంద అపన అయియే దయానిధి
రాథియే లాజ నారాయణ పరిషునకి

అథమనే⁵ | అథమమై⁵ | అథమతా⁵ | రణ ప్రభూ⁵
భక్త వర¹⁰ | దిజయే¹⁰ | చరణ రజ¹⁰ | భా నకి⁵

దినికి రూప కాళం సరిపోతుంది.

5. ఎక్కు : 12 అష్టాయ.

క్రూర	రిందిం	శ్రావుక	శూనా	క్ల	పీత్రుక	థి	స
మాత్రయ	1 2	3 4	5 6	7 8	9 10	11	22
గురుతుయ	—	—	—	—	—	—	—

గురుతుయ | 0   1   0   1   1

వర్ణన -

ముధుతథ వన వప ఏరతకరి గుంజారవాలా
భోగి పుష్పమాలా అభినవ కుముచు మధుపా
నహజ సువచిత నూతన శృంగారాలా

అహనవర్ణి :

శ్రుమర సురసవని దిసలా కమలాటాకుని
కచ ఆ దయ భి యుర రూలా కోమజతే
మమనదల దుల వేమజలా

మధు శీరవని । వన శీరతక । రి గుంజా రవాలా
భోగి పు పుమాలా అభినవ తును । ముమీ ధుపా
నహజ సువచిత ను నూతన శృంగారా । లా —
మై పాటు ఎక్కు శాశ్వత.

6. శేకర్ : 12 అష్టాయ.

క్రూర	ధా	రివొ	కిందా	రివొ	కిందా	కిందక	గదితన
మాత్రయ	1 2	3 4	5 6	7 8	9 10	11 12	
గురుతుయ	—	—	—	—	—	—	—

వ. శ్రీ రామవంద శృంగారాభజమన
అ. వ.

7. దీప్యంది : 14 అష్టాయ.

శ్రూయ	ధ రి	$\times$	ధగి	$\times$	శగి	$\times$	ధగి	$\times$
మాత్రయ	1 2 3		4 5 6 7		8 9 10		11 12 13 14	
గురుతుయ		$\sim$		$\sim$	$\sim$		$\sim$	
		1		0			1	

వల్లవి - అభికీ కహమారి లాజరాఫో గిధారి

అమవల్లవి - జైసీ లాజరాఫో అర్థనకి భారత యుద్ధ మంఞారి
సారథి పేశాకే రథభో పాకో చక్ర సుదర్శనధారి

అభికీ⁷ క , హమారి⁷ లా⁷ జరాఫో⁷గిరి⁷ ధ రి⁷
 జై⁷ సీలాజ⁷ రాఫో⁷ అర్థు⁷, నకి⁷ భారత⁷ యుద్ధ⁷ మంఱు⁷ , డి—
 దినికి దీప్యంది తశం సరిపోతుంది.

8. శ్రీతార్ : 16 అష్టాయ.

శ్రూయ : నాధిన్దిన్ననా నాధిన్దిన్ననా నాధిన్ న్ననా నాదిం రి—నా
మాత్రయ : 1 2 3 4   5 6 7 8   9 10 11 12   13 14 15 16
గురుతుయ

$\sim$	$\sim$	$\sim$	$\sim$
1	1	0	1

వల్లవి -

లాగర వ్యేమన రాధా బరసే
బౌరకపో కథు బౌరపు పరసే॥

అమవల్లవి -

దిన రతియా అభియా అగిమేరి
తాదరపో కథు రూపసు ఘరసే
అనండ ఘన ప్రభు ఆయే నాపో
ప్రేమ రంగోగి వై గిరి ధర బరసే

టాగర్ ప్లైమన్ రాథా బర్సే
బెరక్ పే కథు బోరపు పర్సే

27. నై కాంటో కాన్ని కద్దాటక నంగిర కాంతు వమకాయిన్నవి.

- అది ఇవి : 1. ప్రితార్ = అదితాము
 2. దాదా = రూవకము
 3. చార్టర్ = చాష.

28. జల్లు తాకం.

ఈ శ్లోకంలో ఒక లఘుతు మూర్ఖరాల గతిలో నిర్మతిన్నది. ఇది గూడ మహామ్యదీయ నంప్రదాయానికి వంభదించివట్టిన్నది. ఇది ఏకశాస్ని పోరియిన్నది.

పెర్లవి.

కరము శిరములందు జెర్పి గారవింపవే - గోపాలనీ-
 కరము శిరములందు జెర్పి గాంవింపవే.

అమృత్తాలి.

చరణ సేవకాంతి సంసరణ దుఃఖపరణమసుచు
 సరికులాఫరణమునై యరణ రుచిని మెరయుసీదు

3   3   3   3
 చరణ సేవ కాంతి సం సరణ దుఃఖ పరణ మసుచు

3   3   3   3
 సరికు లాఫ రణము నై యరణ రుచిని మెరయు సీదు

29. ఒకే పాటలో, చాం కాంసు ఉంచి ప్రాయాన్ని 'కామారిక' లేక
 'కామంబి' అంటారు.

ఆది1 - అదిని వతురగతిసి దలతును అమిత భక్తి కవిగాయక చంద్రుల
 రూవక - "యాది" భేదరపాత జ్ఞానులైన పెద్దల సిమావక గతి" యాది"

త్రిపు - త్రిపుటూండలి జేసియు యుషచరించెద బుధుల కృష్ణాచి సూ

ఆం - తతము నెవమెన్నక శ్రోవా యేకమైనట మిశ్రమైన వింటుకా

వైలోకమెల్లదు తోకమిరగ శ్రీశునిఖిలేరు నతగ్ర్హపగాంచుట

ఃంపె - కునైయా యాదిం చంపక కరవిర వకుఛబామరియు విరివరముల.

ద్రువ - ద్రువుని శ్రోలనది విని దోషముల శోనణతు శ్రుషుచును । ఈ

వమున నతతం ఖనిన్నెన్ను । భక్తియుక్తిని గొలుతువనుచు । సంతతం

త్రయ్యక - బునేక త్రిగుణ స్వేచ్ఛాపము । దంతి వరదనౌషద దాపసుపాలుని

శతర్ఘ - పంతము మిరగ చతురత భక్తులు । పరి పరి విధముల ఇజనలు జేపెకి

ఈ పాటలో అది, రూపక, త్రిపు, ఆం, ఃంపె, ద్రువ, త్రయ్యక, చతుర్ఘు, శతర్ఘు తాంత్రిక వ్యవహరి. వల్లవి అదితాంలో ఉన్నప్పటికి పాటలో ఎప్పు తాంత్రికాలు అన్ని తాంత్రిక నరిపోవారి.

రూపక తాంలో ఉన్న తాగాన్ని పాడిన కదువార అదితాంలో ఉన్న వల్లవి రూపక తాంలో పాడుకోవారి. అన్నయు,

అదినిచుతు । రగినిదల । తును అమిత భక్తికిలా । యకచంద్రుల

అది తాంతోవన్న చల్లవి రూపకతాంకి నరిపోతువ్వడి

అదినిచురు । గతిని దలతును । అమిత భక్తికి । విగాయక జుం । ద్రువ

వల్లవి త్రిపు తాంకి గూడ పరిపోతుంది.

అదినిచురు । గతిని దలతును । అమిత భక్తికి । విగాయకమం । ద్రువ

వల్లవి అటుతాంకిగూడ పరిపోతుంది.

అదిని⁵ , తురగతిని⁶ , దలతును⁷ , మిత్తభృతి⁵ , కవిగాయ⁵ , శందుల
వల్లవి⁸ ఇంచె శాసనికిగూడ నరిపోతుంది.

అదినిచతురగతిని⁷ దలతును⁷ , అమిత భృతి⁷ కవిగాయక⁷ చం¹ , ద్రుల
వల్లవి త్ర్యవ శాసనికిగూడ నరిపోతుంది.

అదిని³ చతురగతి³ నిదల³ తును³ అమిత భృతి³ కవిగాయక³ చందుల
వల్లవి త్ర్యవ గతికిగూడ నరిపోతుంది.

అదిని⁴ , చతురగ⁴ , నిదల⁴ , తును⁴ అమి¹ , తభృతి⁴ , కవిగాయక⁴ చందుల
వల్లవి చతురశ్ర⁴ గతికిగూడ నరిపోతుంది.

12

మరికొన్న పాటల లక్ష్మణాలు

మంజరి :

మంజరికి రెండు పాఠాలంటాయి. ప్రతి పాదంలోను ఏదు చతుర్ముక్కు¹ గణాలంటాయి. కాని పాదువప్పుడు కదపలి అష్టరాన్ని మరొక గణం కాలం పొదుగించి పాడకోపారి.

మంజరికి ప్రాపణ, అంత్య ప్రాపణ వుంటాయి. దీనిని తోహర, దోరా అని గూడ అంటారు. ఇది హరికథలలో² పోచ్చుగా వాడబిలుతుంది.

(i) నిరతము మమ్ముల నిలువనీకి గదు మెత్తిపించెడి రావటు వీ

బోరి గొంటని మాపుణ్ణుం బున సుఖముగ నుండె దమిక భువి³

వై మంజరిలో⁴ రెండు పాఠాలవ్వావి. ప్రతిపాదంలోను ఏదు చతుర్ముక్కు గణాలవ్వావి. 'ర' హల్లలో⁵ ప్రాపణ 'న' అనే అంత్య ప్రాపణ గూర్చబడింది.

(ii) వెనుకొని యాగహవిస్మృతు దానే గొను మందునుదానవ్వదు

1 ఇది పర్యమంజరి గారు.

యనిసెను నీచే దురమునగ్రమ్ముర దొరకెను మాకలి ఇప్పటు

పై మంఱిలో ప్రతిపాచానికి ఏడు చక్కర్మా గణాలన్నావి. ‘న’ హల్లలో ప్రాప్తాన్నార్థాదింది. ‘కు’ అనే అంక్యప్రాప్తాన వుంది.

2. శేవారము.

శేవారంలో వాయిద పాచాయంటాయి. ప్రతి పాదంలోను 5+6+5+6 మాత్ర లంటాయి. పాదంలో ప్రతమాంగం కదపచి అష్టరం, ద్వితీయాంగం కదపచి అష్టరం లఘువుగానే లంటాయి. పాదునప్పుడు వాటిని దీర్ఘం తీపి పాకుకోవారి. అలా పాదితే శేవార రందస్సు 6+6+6+6గా మారుతుంది.

శేవారానికి ప్రాప్తాన వుంది:

ఓలా శేవారంలో ప్రతి పాదంలోని ప్రతమాంగా కదపచి అష్టరానికి, ద్వితీయాంగం కదపచి అష్టరానికి అంక్యప్రాప్తాన వున్నది.

శేవారం చౌచ్చుగా యిట్టగానాలలో ఉపయోగించబడుతన్నది.

(1), నెఱ్చువా⁵ | వెంటవచ్చే⁶ | నష్టిచవి⁵ | లోనటోచ్చే⁶

తమ్ముదా⁵ | యొచటిము⁶ | తరుచిగా⁵ | నంగరాదు⁶

సామ్మునిలె⁵ | మెనుచాల⁶ | శోకమూ⁵ | ర్యంగజాల⁶

నెమ్ముదిని⁵ | దెలియునైతి⁶ | నెలకుకము⁵ | గొలబడితి⁶

పై పాటలో అన్ని పాటలలోము 5+6+5+6 మాత్రంవున్నావి. ప్రతమాంగం, ద్వితీయాంగం కదపచి అష్టరాయ ప్రాప్తాయగా వున్నది. ఈ పాటలో వాయిద పాటలలో ‘మ్ము’ అనే హల్లలో ప్రాప్తాన వున్నది.

(ii) పు సుఖిత్రా కుమార పూష మేరుధిర
 ని నమానంబుగాన నిచిలలోకములలోన
 దోసమన కట్టి మాట తూలనాదితివి వేట
 తమతో జాడతువు వికసు మన్మింపుమువు
 ఇందులో గూడ పై లభయాంశీ వన్నావి.

3. వర్షం :

వర్షం తెందు రాగాలు : 1. హర్షార్థాగము, 2. ఉత్తరరాగము.
 హర్షార్థాగం మూడు రాగాలు : 1. వల్లవి, 2. అమవల్లవి, 3. ముక్తాయా
 వ్యర్థం.

ఇందులో వల్లవి, అమవల్లవులకు మాత్రం సాహిత్య ముండుంది. ముక్తా
 యాంపు వ్యరానికి సాహిత్యముందదు.

ఉత్తరరాగం తెందు రాగాలు : 1. చరణం, 2. చరణవ్యర్థాల.

చరణాన్ని ఉవపల్లవి అని, ఎత్తుగద వల్లవి అని, చిద్ధివల్లవి అని గూడ
 అంటారు.

వర్షాల రెండు తరగతులు ; 1. శావవర్షము, 2. వదవర్షము.

శావవర్షంలో వల్లవి, అమవల్లవి, చరణాలకు మాత్రం సాహిత్యం వుండుంది.
 తక్కి-శ రాగాలు వ్యాపార ఇంటాయి. వదవర్షంలో నంపూర్ణంగా సాహిత్యముండుంది.

శావవర్షం గావనతల కువయోగవదుతుంది. వదవర్షం వృక్షాని కువయోగ
 వడుతుంది.

వర్షాలో వ్యాపార ఇతరు గూడ చేర్చండుతాయి.

(i) శావవర్షము : శావవర్షంలో అమవల్లవి తర్వాత ముక్తాయావ్యరము
 చరణములకు తర్వాత ఎత్తుగద వ్యాపారముతు వస్తాయి.

ప. 1 సామి నిన్నేకోరి చాలమయులు కొన్నీదిరా

● ప. శామసము పేయక దయ జాడరా రాజగోపాల

ముక్తాయవ్యారము -

వరినివ-దవివ-వరనివరవమవధమవ-గమవ-రిమ-నరిగమ-వరవివ

రిగమగ-రిగరివని-వరనిసాపా-వనిదపామగరి-సరిగమవరవి పా॥

చ॥ నీరబ్రాక్షనీపై

ఎత్తుగఁవ్యారాయ -

1. పా మా పా - గా మా - రిగ సా - కి సి - సా రి గా మ ఏ॥

(ii) వద వర్షము: వదవర్షంలో ముక్తాయవ్యారావికి, ఎత్తుగఁవ్యారావికి గూడ సాహిత్యముండుంది.

ఇష. పరిగా దానిపై నెనరుంది నిన్నె సరనకు రశ్మునెరా

అ.ప. సరస్వతీగేసర సధ్మణ సాంద్రాసామి శ్రీ వెంకట పెటుమాళ రాజెంద్ర

ముక్తాయవ్యారము: (గగరిగ పరిగ పరి పగరి శిష దసపాద దావ వదదగగీవ)

ఏరిబోణి నెనయునిక చెరిమి మిర విందాయ చేరచువావగమేవ

....

....

చ. గారవింది దాని నేలుకోరా,

ఎత్తుగఁ: గారి, పారిసి - పగరి పరిగ - పరిపగరివగారిపరి

వ్యారాయ: రారా అరదిగా - వదిగావాటి !మరామరుశరాశలలి॥

....

....

ఇందులో ముక్తవ్యారావికి, ఎత్తుగఁ వ్యారాంకు గూడ వ్యారంతోపాటు పాహిత్యమువ్వుది.

1. చార్యుచెంగరం గౌందస్యమి.

4. రిల్లనా:

రిల్లనాకు వర్లవి, అనువర్లవి, చరకాయంటాయి. ఇందులో సాహిత్యం చాం తక్కువగా వుంటుంది. న్యూరాయ, జతులు వుంటాయి. ఇది తాళబద్ధంగా వుంటుంది.

రూపక శాం

వర్లవి

ఉదరనథిం థిం న్యాద థిం చరతారదావి

అనువర్లవి

ఉదరతాన తదరతాన

దీత్తాం తథింగిణతోం దీత్తాం తథింగిణతోం

దీత్తాం కిటితక తథింగిణతోం

సా, రిగరిసనిదనిపమ పా, నిసనిపమగరిసని

సా, రిగా, రిమా, స నీ, దనీ, సమాపని

రామనే వెదితిరా నన్ను ప్రేమతో కావురా శేషవినుక

కాకిటతోం దీకిటతోం జేకిటతోం తకిట తకిట

తాంతాంతాం తాంతాంతాం క్రాకిట టతక తథింగిణతోం

ఇందులో సాహిత్యం ఒక పాదమే వున్నది. అది గూడ అనువర్లవిలో ఎచ్చులో వున్నది. మొదట జతులు. మరల సాహిత్యం, మరల జతులు వచ్చినవి. ఈ విరంగా ప్రాయధాన్నే రిల్లనా అంటారు.

5. గితము:

గితంలో మొదట మూడు పాటలు పాట వుంటుంది. నాయగవ పాఠం అంతరి వుంటుంది. ఆ శదువాళ వాటగు పాటలు శావడ వుంటుంది. మొదటి భాగానికి తెందవ భాగానికి మర్యాద వచ్చే పాఠం గసుక దానిని అంతరి అంటారు.

గాన్పియా ముని జన మనేగమన హంసరే
సటమండల రావు భూయోపాప నిర్మాతా
ఛాయాధవనైత సింహ ధాటినీలకంత

అంతరి - శుద్ధస్వర ప్రమ్మణ సంఖ్యనామ సాగతిరె

కావర - బుధనుత చరణ భవతరణ భువనభరణ సాయటురె
అర్గిరిజా నాయక అంగజాత భంగచంగ
మద్రతిష్టరాసురహరక్రతుహర రాగంగముభారిరాగ
ఉపాంగ శుద్ధ సపెరినాగచూర మాతృభూతేశ

గితయ నాఱగు విధాయః 1. మాగది. 2. ఆశ్ర్మిమాగది. 3. నంభావిత.

4. పురం.

పురందరము :

(అ) ప్రమంధానికి ఆరు అంగాల.

- (1) స్వరము - సంగమ పదని అసుస్వరాయ.
- (2) దీర్ఘదము - నంబోదన ప్రతమగా ప్రమంద నాయకుని రాయ దైర్ఘ్య దుర్ని చేర్పురం.
- (3) శైవ్యకము - కేవ అమ కాంటిర ఛాపా శాస్త్రాన్ని చేర్పురం.
- (4) పదము - క్రియకారక క్రియలచే దైర్ఘ్య కొర్యాదులండు చేర్పురం.
- (5) పాటము - వాద్యములో గలగు అవశ్యకము దాటుము.

(అ) దాతువు అమవది ప్రమంధానికిగాల అవయవము.

దాతువు నాఱగు రకాయ : 1. ఉధ్మిహము, 2. మౌర్యవకము, 3. క్రుషుము.

---

1. అధిక ఇతరాంకు వంగిత రక్షారాణిన్న చూచాలి

4. అభోగము.

ఉద్గీహము = ప్రశందంలోని మొదటి శాగము.

మేళావకము = ఉద్గీహ ద్రువాంసు కలిపే శాగము.

ద్రువము = ప్రశంధం ముగింపు

అభోగము = సైన చెప్పిన ధాతువుం స్వరములకంటే పొచ్చు

వ్యరములయగలది

- (ఇ) ప్రశంధం మూడు రకాలు: 1. ద్విదాతుకము, 2. త్రిదాతుకము,
3. చతుర్భుతుకము.

ద్విదాతుకము = ఉద్గీహాద్రువాలు గలది.

త్రిదాతుకము = ఉద్గీహాద్రువ అభోగాలు గలది.

చతుర్భుతుకము = ఉద్గీహామేళావకాద్రువ అభోగాలు గలది.

- (శ) ప్రశంధము మరించు రకాలు: 1. నిర్యుక్తము, 2. అనిర్యుక్తము.

నిర్యుక్తము = చందస్సు కాళరాగాలు గలది.

అనిర్యుక్తము = ఆ ఏర్పాటు లేనిది,

- (శ) ప్రశంధములు వందలి అంగాల వమనరించి అటి ఐదు రకాలు.

1. మేదినీశాఖ - స్వరాల మొదరైన అరు అంగాల గలిగినది.

2. ఆనందినీశాఖ - „ 5 అంగాల గలిగినది.

3. దీపినీశాఖ - స్వరాల మొదరైన 4 అంగాల గలిగినది.

4. శాఖినీ శాఖ - „ 3 „

5. శారావినీశాఖ - „ 2 „

మేదినీ శాఖ — శ్రీరంగం మొదలు ఏడు విధాలు.

ఆనందినీశాఖ — వంకాళ్యరం మొదలు వడి విధాలు.

ధీహని శాంతి - వందర్మవము మొదలు ఇందు ఫేదాలు.

ఇముసి శాంతి - వర్షము మొత్తము వధువేడు ఫేదాలు.

కావణిశాంతి - ఏం మొదలు ఇర్కెన్నె రెండు ఫేదాలు.

మతంగమని తన బృఘ్యాస్తోరో 40 రకారైవ ప్రథందాయన్నాయన్నారు.

శార్దురైవుడు తన సంగీత రక్కాకరంలో 76 రకారైవ ప్రథందాయన్నాయన్నారు.

(ఖ) ప్రథందాలము మరి ఎనిమిది రకాయగా విరాసించవచ్చు.

1. ఏకశాంతి, 2. ద్విశాంతి, 3. పూష్యమిం, 4. గుణమిం, 5. ద్విపది,
6. ద్వితకము, 7. వృత్తము, 8. మంగాలు.

ఉండావురుణిలు :

(ఇ) కుభ్యాపము - ప్రత్యక్షాభిష్టం దేహావిభం శృంగిపందార

శ్రువము - అకంఠాకార పాపావిభం

మేలాపకము - పకల లోకాధార సంక్రిత పాధుజనమందార సద్గులు
విశర కురుమే కార్యం సదా నిర్మిష్టం యోవిష్టం

అభోగము - వికార రహిత భక్తజన దృక్షుకోర కమలాహిత కాంచన
దుకూల నహిత భవాదిసుత - ప్రకాండ విహిత కరుణా
మహిత

1. పూద - ఘోర కలుషవిదూరమునిగేయ కొస్తులు - పూరతను
జీవమార నముదాయు

1. ప్రిహారి రకామృతం ప్రథమ మించు:

క్రూర రాక్షస భీషణ నంసారవార్పిధి శోషణ గంభీర షథుర
నుభాషణకం - దారుజన నంతోషు !

అభోగము - శారద చంద్రికా హన్వజ - నారీచిత్తేల్లాస జగక్
పూరిత నతిక్కరి వికాస - నారాయణ దాన హృదాయి

(ii) క. అంబ మామవ ప్రషుతక - దంబ పొషిటిక
ద్రు. అంఖజ భవప్రియకరని - తంబ భూషణ
చింటాధరె కలాజితరో - లంబచ్ఛతే భవనిగశే॥

అభోగస్వరం - మమ్మగరి సరిగరి - పప్పాపమ వనిధపా
సస్నేధపనిసరి - రిస్స్నేధప ధపాముకరి॥

1. పా. శారచేందు మందహసే - సర్వవేద సముద్రాసే
నారాయణ దాసమనే - నాలీక నివాసే॥

(iii) సరిగమ గరిరితాంత కిషత - మహి సరిధిణంతరుణుత
నిసరిగ ధీంత గధిత - ససానిధ పధిర్భుటు ధిర్భుటు ధిర్భుటు
తదధికిషత॥

7. దరువు :

దరువునే దరు, దర్య అనిగూడ అంటారు. ఇది ద్రువ అనే వదం షంకి
ష్టుపించింది.

దరువులు ఐదు రకాలు : 1. వ్రవేష దరువు, 2. వళ్ళదరువు, 3. సంవాద
దరువు, 4. స్వగత దరువు, 5. జక్కిని దరువు.

చందస్సులో మొదచి నాటగు ఒకటే జక్కిని దరువులలో మూడుం మొదఱ

అతుల, మరి సాహిత్యం చేర్పడి వుండుంది. తక్కిన దరువులో వ్యాఖ్య
చెప్పయి వుండవచ్చు. १०డక బోషచ్చు.

१వర్లవి.

కామింది యున్నదిరా - కంజాకీ నికే తగియున్నదిరా

అసువర్లవి.

భూమిలోకచ్చి - రంగమహాపాల ప్రత్యుత్తేన కల్యాణ రంగసామి
సుందరాంగ.

శరణము.

పా - పా - ధవమగరి - రి - గరి సనిసా - సా - నిసరిమ - మూ -
గ - తా - దిన కలా - స్త్రీం - శుధియనవ - చ్యున్-శ్రుత మధురా-
మూ - వహుగ నరిమ - పసిధపమ - గరిసనివ - రిమవనిధన - మహరా -
విని సుచిత - మనేభస్తుని - మహగమర సమేకినర-మణి
నిసా॥ రిమగారిగ రిసనిసరి - గరిసనిధప - మపసినరి -
రాయూ॥ మహాలో తరువై జనసుఱ - కరతను ముత -

రత్నికాంతురు

సానిధవ - పామగరి - నానిధవ - నిసరి మధవ.
నీవెయుని - స్వ్యంతమున - ప్రేమగని-నిరతముగను ॥కా॥
కీరవాణి చంద్రవదనరా - కుంభకువభర-కుంద
ముతులరదనరా-

సారపగంధి-నద్దుణవతి-వాసావిధములైనసురత-నంప చలను
జింది - నుఱము - చాలపాంద మదిలోనిన్నె ॥కా॥

8. ఏం :

వాయగు క్రిమాక్రాగణాయ గలిగిన తెండు పాదాలు, వాయగు క్రిమాక్రా గణా

ఉత్తరము గట్టిపడ ఉన్న పాచాయ, మూర్ఖన సె అగవ పాదానికి మర్యాద
వంటివ ఏన్నట్లయితే దానిని ‘ఏలపోట’ అంబారు.

భాను వంశమూన ఐట్లి
దానవ కామీనిబట్టి
పూని మఖము నిర్విపాంపవా, ఓ రామచంద్ర !
మోని వరులు సమ్మతింపగా
రాతినాతి జేసి పురా
రాతి చేతి విల్లువిరిచి
థూతలేంద్రుల్లెల్ల మెచ్చగా, ఓ రామచంద్ర !
సితనూ వివాహ మారవా

ఇందులో ‘ఓ రామ చంద్ర !’ అన్నది వంటిదనము.

2 8. అష్ట వంద్రికట

ప్రతిపాదంలోను నాఱగు చతుర్ముత్రాగజా అంటాయ.
నకారపొల్ల (ఎ) వుంటంది. దీనిలో ఎన్ని పాదాలైనా వుండి

కన్నుల నత్తులు గ్రమ్ముగ స్వ
పోతా విధివశమని తం

16, ११८ బట్టి ప్రొలము ॥

క్రమ్ముళ్ళ సాసు..

విగతి సైరు..

పూపురా ॥

1. స్వగ్రీవ విజయము.

2. స్వగ్రీవ విజయ.

